

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

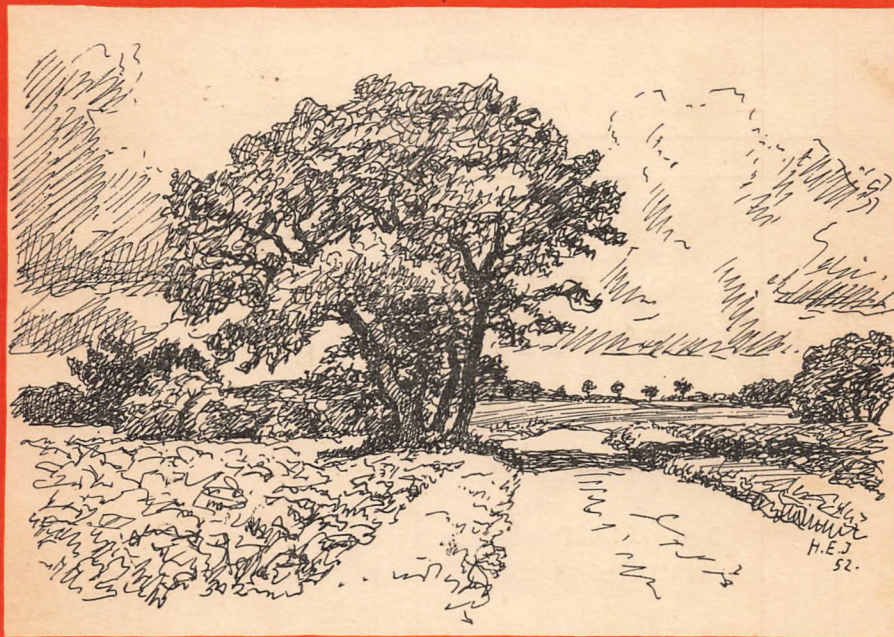
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

1952

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

Andelsbanken udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken betjener Kunder fra alle Erhverv. Enhver – Andelshaver som Ikke-Andelshaver – kan nyde godt af Bankens sunde Forretningsgang.

Andelsbanken er alene oprettet for at tjene Kundernes Interesser.

Andelsbankens Andelskapital og Reserver – ialt 57 MILLIONER KRONER – tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens Afdeling i Skanderborg har Kontorer i Gl. Ry, Hørning, Ry og Stilling.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn

Byens ældste Pengeinstitut
Stiftet 1856

Telefon 37

Kontortid: 10³⁰ – 12³⁰ og 14 – 15³⁰
Lørdag 10³⁰ – 13

Landbosparekassen i Horsens

Telefon 1112

2 Linier

Postkonto 16890

Kontortid: 9³⁰ – 12³⁰ og 14³⁰ – 16³⁰

Kontor i Hovedgaard

Tirsdag og Fredag Kl. 14 – 16
TELEFON 55

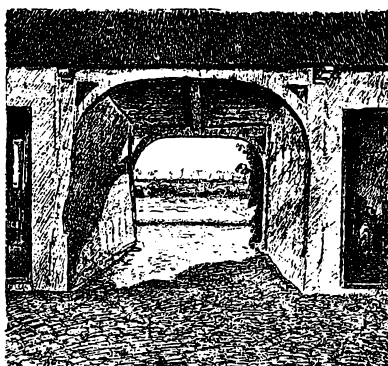
ØSTJYDSK HJEMSTAVN
1952

Østjydske Hjemstavn

REDIGERET AF
N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF ET UDVALG

17. AARGANG

1952

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HOLGER C. BRIX

*M*odersmaalet i Fædrelandet er vort ypperste
Eje; og hvor vidt end Tanken strejfer om, did
skal den bestandig vende tilbage. I Fædrenes Land
bleve vi til, i vor Moders Maal fik vi Bevidsthed.
Derfor elske vi dem, hvor ringe de end monne
være.

N. M. PETERSEN.

(Indbydelsesskrift til Københavns
Universitets Fest d. 6. Okt. 1852).

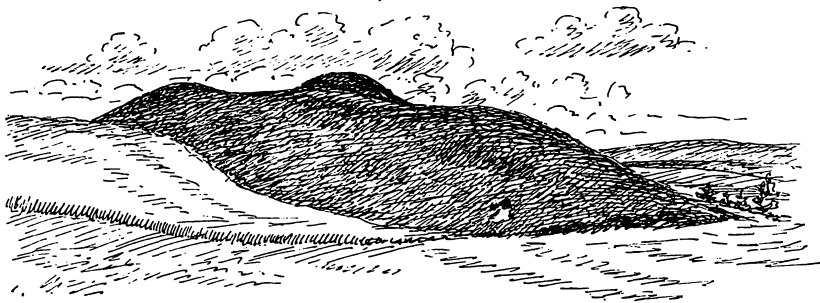
REDAKTØR: N. P. ØSTERGAARD

REDAKTIONSUDVALG:

AAGE BREDSTED - SIGFRED KNUDSEN - NIELS PEDERSEN

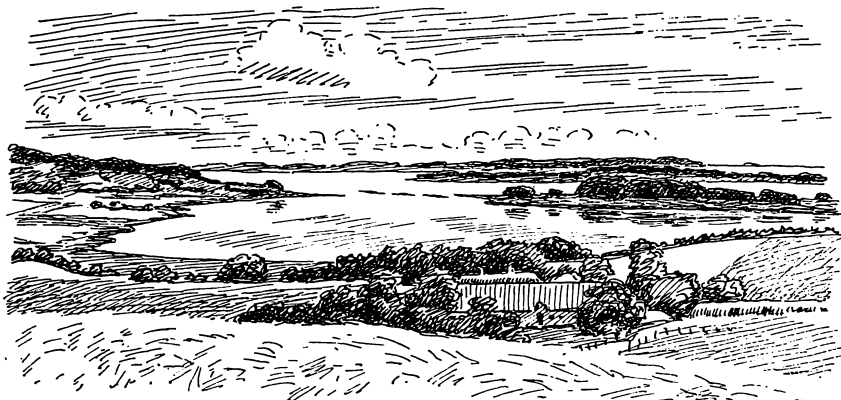
Min Hjemstavn.

„Østjydske Hjemstavnsforening“ tilegnet.
Mel.: Venner, ser paa Danmarks Kort.

Trygt som Barn i Moderfavn,
af en hjemlig Varme værget
føler jeg mig nænsomt bjerget
i min Bo- og Fødestavn.
Her jeg frydefuld fornemmer
Lyd af gammelkendte Stemmer.
Hedens Hvirken, Skovens Sus,
Blæstens Buløren, Bølgens Brus.

Skov og Krat og Bakke drag,
Aaers Slyng i lune Slugter,
dulgte Søer, aabne Bugter,
altid ny fra Dag til Dag;
- gyldne Marker, Havets Blaaning,
Solens Leg med Skyers Graaning, -
vinterhvid og vaarlig grøn,
altid er min Hjemstavn skøn.

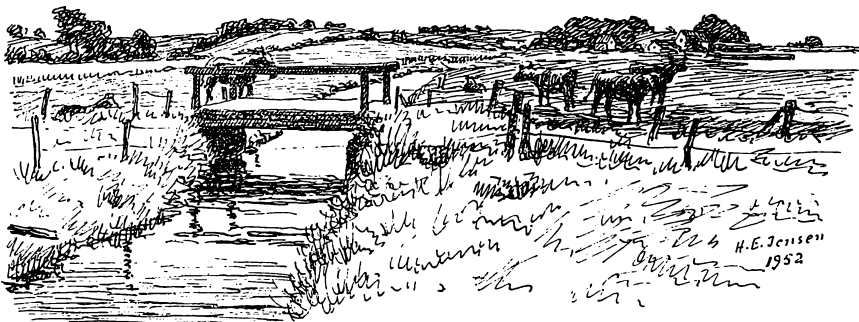

Jen længst forsvunden Old
Jsens Plov har Stenen skuret,
stride Strømme Landet furet,
formet Aas og Bakkevold.
Svagt jeg skimter gennem Mørket
dem, som Landet først har ørket,
satte Livets første Spor
i min Hjemstavns Odelsjord.

Mindets Kilde, aldrig tør,
- Arven, som jeg fik i Æje, -
springer langs de gamle Veje,
halvvejs skjult af tidens Slør,
og jo dybere vi graver,
nemmer vi, imens vi staver,
Skrift, som svundne Slægter skrev,
Sagn om Størværk, de bedrev.

Du, som er mig Far og Mor,
du min Hjemstavn, Livets Vugge;
du engang min Grav vil lukke,
dølge mine svage Spor.
Andre Sange, unge Røster
lyder da ved dine Kyster,
nye Slægter lytter til
Blæst og Bølges vante Spil.

A. J. Gejlager.

H.E. Jensen
1952

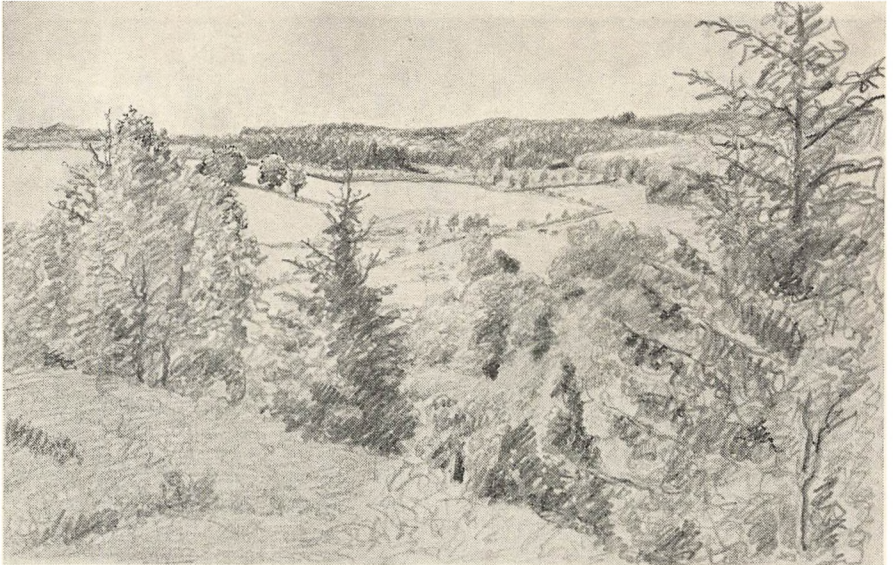
Glimt fra Hjemstavn.

Indkørsel til Landsbyen. — Motiv fra Stjør.

Stuehus til en Gaard i Stjør.

Tegning af H. E. Jensen.
Eng og Skove ved Granslev Bæk, Nord for Pøt Mølle.

Varm Sommerdag ved Stranden.
Motiv fra Kalø Vig ved Egense.

Foto: Poul Nielsen.

300 Aar gamle Ege paa forladte Agermarker. Lille Dyrehave ved Frijsborg.
Bemærk de højryggede Agre tværs over Tegningen.

Frijsborgs Skove.

Af Skovrider H. H. Biilmann.

DA Grevskabet Frijsborg oprettedes i 1672 var det af Udstrækning en mægtig Besiddelse. Det bestod af to adskilte Dele: selve Frijsborg, beliggende i Feltet Aarhus—Randers—Viborg—Silkeborg, og Boller mellem Horsens og Vejle Fjorde.

I det følgende skal kun behandles Skovforholdene for den nordlige Del. Boller, som sikkert ved Oprettelsen har været langt den værdifuldeste Part, hvad angaar Kvaliteten af saavel Agerjorde som Skove, overgik ved Arvedelingen efter sidst afdøde Lensgreve Mogens Krag-Juel-Vind-Frijs († 1923) til dennes yngste Datter, Lensgrevinde Bernstorff-Gyldensteen, og er senere solgt til Staten. — Den nordlige Besiddelse, selve Frijsborg, arvedes af Lensgrevinde Inger Wedell, der fremdeles er Godsets Ejerinde.

Man kunde vel efter Frijsborgs kolossale Udstrækning komme til den Anskuelse, at det ved Oprettelsen drejede sig om et storslaet og rigt Gods, et lille Fyrstendømme indenfor Kongeriget; men et saadant Indtryk er sikkert fuldkommen fejlagtigt. Frijsborg opstod efter en af de mørkeste Peri-

oder i Danmarks Historie; Riget var forarmet, indtil Ødelæggelsens Grænse hærget af Krig og Pest; Betegnelsen »øde Jord« eller »øde Gaard« forekommer Gang paa Gang i de gamle Jordebøger; og man kommer sikkert det rigtige Billede langt nærmere ved at antage, at Frijsenborg vel har været et mægtigt Omraade, men af dyrkningsmæssig meget tarvelig Beskaffenhed, afsides beliggende og med ringe økonomiske Muligheder.

Skovarealets Udstrækning i det oprindelige Grevskab Frijsenborg lader sig ikke angive; og for at forstaa dette maa man klare sig Datidens Skovbegreb. Der fandtes ingen Opmaalinger af den simple Grund, at Skovarealerne ikke som nu var skarpt adskilte fra Agerlandet; Skov og Ager laa i broget Blanding mellem hinanden; de samlede skovbevoksede Strækninger løb i højst uregelmæssige Tunger og Striber ud i de dyrkede Jorder, overalt dækkende de Felter, som Agerdyrkningen af en eller anden Grund veg udenom, det være sig nu paa Grund af Terrænform, Jordbeskaffenhed, mangelfuld Vandafledning eller blot afsides Beliggenhed. Skovene vekslede gennem Tiderne, veg for Rydning og Opdyrkning, ofte efterladende større eller mindre Skovholme, vandrede ind paa Agermarker, der var forladt i Krigens eller Sygdommens Spor eller kun under den almindelige Befolknings Forarmelse.

Minder om hin Tids Agerbrug findes endnu adskillige Steder i Skovene i Form af regelmæssige, lave Højderygge: Datidens Agre, som fremkom ved, at man stadig pløjede sammen til Midten; man opnaaede derved at faa en Slags Afvanding, som var haardt tiltrængt paa de ganske udrænedede Jorder, og man havde da Udsigt til i fugtige Aar at have nogen Afgrøde paa Agerryggene og i de tørre Aar i Agerrenerne; Datidens Krav til Foldudbytte var jo yderst beskedne, og man kan altsaa nu paa visse Steder i Skovene finde Minder om et Fortidslandbrug, hvis Krav og Teknik laa i et Plan, som forlængst er gaaet i Glemme.

Som oftest er Sporene efter disse gamle Agre nu blevet meget udviskede af den senere Skovbevoksnings Mulddannelser; intet Steds ses de tydeligere end i den saakaldte »Lille Dyrehave« nord for Frijsenborg ved Vejen til Pøt Mølle; her ligger endnu Landsbyen Emdrups 300 Aar gamle højryggede Agre ind gennem Skoven, urørte, kun bevoksede med lavkronede Urskovs-Ege, der i sin Tid er vandrede ind paa de forladte Marker og overvejende spirede frem i de fugtige Agerrener. — Om Landsbyen Emdrup vides kun, at den bestod af seks Gaarde, og at den snart efter Grevskabets Oprettelse i 1672 blev lagt ind under Hovedgaarden; Materialerne fra de nedbrudte Bygninger blev anvendt andetsteds. — Sandsynligvis har Byen været øde, siden en saa stor Del af Markerne er blevet henliggende; men herom vides intet nærmere. Niemann udtaler i sin Beskrivelse fra 1821, at de forladte Marker her, som forøvrigt ogsaa andre Steder, kan stamme fra Pesttiderne.

Ved Matrikuleringen af 1688 (i Anledning af Beskatningen) var der ikke Tale om, at man kunde ansætte Skovene til Værdi efter deres Areal og Træbevoksning; man maatte finde en anden Værdimaaler, og man endte med en

skønsvi Ansættelse af Skovenes Muligheder for at ernære Svin paa Træernes Olden, som i Datidens Sprog betegnede saavel Bøgens som Egens Frugter (nu henholdsvis Bog og Agern). — Selv om man maa antage, at de daværende Skovbevoksninger, som overvejende bestod af mere eller mindre spredt voksende, bredkronede gamle Løvtræer, har baaret oftere og rigeligere Frø end Nutidens yngre og mere tætsluttede Skov, saa var det dog langt fra hvert Aar, at Svinene kunde drives til Skovs; og Matrikulens Ansættelse til »Svins Olden« skete derfor efter Antallet af Svin i Oldenaarene; karakteriserende for Datidens Svineavl er det da ogsaa, at et »fuldt Svin« var tre Aar gammelt; yngre regnedes kun for halve, og et Svin havde da altsaa en vis Chance for i hvert Fald i et af sine Leveaar at komme paa Olden. — Paa denne Basis skete der en Hartkornsansættelse for Skovene, idet 24 Svins Olden blev sat = 1 Tønde Skovskylde Hartkorn.

Det synes, som om Frijsenborg-Skovene i 1688 er blevet takserede meget lavt. En »Matrikulsextrakt af 2. Juli 1698« viser en samlet Skovskylde af knap 30 Tdr. Hartkorn, ca. 700 Svins Olden, og selv om Arealstørrelsen kun skønsvi kan anslaaes, saa er det dog givet, at Boniteten ikke naar op paa Halvdelen af, hvad der var Gennemsnit for hele Landet. Dette maa sikkert skyldes Skovenes daarlige Tilstand; og det skal anføres, at Bollers Skove, som i Udstrækning har ligget betydeligt under det halve af Frijsenborgs, ved Matrikuleringen naaede op til 19 Tdr. Hartkorn; Boller-Skovene maa altsaa have været af betydelig højere Kvalitet, i alt Fald med Hensyn til Muligheden for Oldendrift.

Denne Skovenes Betydning for Flæskeproduktionen har holdt sig langt op gennem Tiderne. Ifølge en Jordebog fra 1815 paahvilede det Bymændene i Tinning at svare i fælles Afgift, altsaa udover de enkeltes Fæsteafgifter, en aarlig Ydelse af 4 Lam, 4 Gæs og 4 Svin, men disse sidste dog kun, »naar Olden falder«, hvilken Bestemmelse man skulde tro kunde give Anledning til nogen Diskussion.

I Oldenaarene blev Tid og Sted for »Indbrænding« (d. v. s. Mærkning) af Svinene bekendtgjort ved Kirkestævne, og det vides, at der i 1819 blev indbrændt 3000 »fulde Svin« i Frijsenborg-Skovene, for hvilke der af Bønderne blev betalt en Afgift af 2 Rdl. pr. Stk. + 8 Sk. til Skovbetjentene, de saakaldte »Hegerere«, hvorefter man altsaa kan slutte, at der har været et betydeligt Oldenfald i det nævnte Aar, og at det er blevet udnyttet stærkt.

Men ogsaa paa et andet Omraade har Datidens Skove været af Betydning for Landbrugets Husdyrhold, nemlig gennem den stærkt udbredte Skovgræsning; med Fæstegaardene fulgte ligefrem Ret til Udnyttelse af Skovenes Græs, hvilket blev betragtet som meget værdifuldt; paa Grund af de omtalte Bevoksningsforhold har Skovene dengang budt paa langt større Muligheder for Græsning end nu om Dage, og Datidens haardføre og nøjsomme Kvæg kunde let indstilles paa at udnytte dem; at Ydelserne blev derefter, siger sig selv, og Nutidens Landbrug vilde næppe kunne høste nogen Fordel

af Skovgræsset udover, at det kunde være en Nødhjælp i daarlige Græsaar; og naar Skovgræsningen senere gled helt ud af Billedet, skyldes det formentlig i lige saa høj Grad det, at den ikke var af Betydning i det intensivere Kvægbrug, som de Græsningsforbud, der indeholdtes i den kommende Skovlovgivning, og hvorom vi skal høre nærmere i det følgende.

Gammel, oprindelig Løvskovbevoksning i kuperet Terræn. — »Christianshøj« i Frijsenborg Lystskov. Af saadanne «Urskovsbevoksninger» findes nu kun faa og spredte Rester.

Hvis vi nu skulde søge at danne os en Forestilling om de Skove, der hørte under Frijsenborg Gods omkring Aar 1700, maatte det blive omtrent denne: Større samlede Skovstrækninger, for en Del bevoksede med lave og bredkronede, gamle Ege og Bøge i mere eller mindre spredt Stilling, supplerede med en meget forskelligaldrende og forskelligartet, selvgroet Opvækst; paa Bakkerne ofte af kratagtig

Karakter, og paa lavere Dele gennemskaaret af stærkt vandlidende Strøg og Moser, ufuldstændig bevoksede med daarlig El, Birk og Asp.

Ind gennem den gamle Skov strakte sig mange skovblottede Strækninger, græs- og lynggroede, med Krat af Ene eller paa bedre Bund af Hassel og Tjørn. Partivis fandtes virkelig Højskov af Bøg og Eg eller mere fuldstændig Opvækst; men Skoven var gennemgaaende træfattig, og den naturlige Forøngelse af de hendøende Partier var truet af Græsvækst og holdt nede af Kreaturgræsning og Vildt. Om nogen virkelig Pleje af Skoven var der ikke Tale; Svinedriften kunde vel give Anledning til, at ny Underskov kom frem, fordi Oprodningsen af Jordbunden kunde give Betingelser for Træfrøets Spiring, men denne Opvækst var stedse truet af Farer og Fjender, og det skyldtes heldige Omstændigheder, om den virkelig voksede op til at danne god og velsluttet Skov.

De samlede Skove har da sikkert efter Nutidens Begreber været af meget ringe Kvalitet, og værre har Tilstandene sikkert været ude blandt Skovens Forposter: de Skovholme og Striber, som i meget stort Antal laa spredt ud over og imellem Agermarkerne; Paavirkningen af Vinden, som blottede Jordbunden for mulddannende Stoffer, Husdyrenes stadige Nedbrydning af Skoven og Menneskenes Rovdrift (man tog naturligt sit Forbrug, hvor man havde nærmest til det) har Aar efter Aar forringet Skovens Eksistensmuligheder.

Gennem hele det 18. Aarhundrede var Danmarks Skove i stærk Tilbagegang, og Frijsenborg har i saa Henseende ikke dannet nogen Undtagelse. Betragtningen af Skovene som et af Naturen skænket Gode, som Menneskene blot kunde benytte efter Behov, men ellers ikke gjorde til Genstand for Pleje af nogen Art, sad fra gammel Tid dybt i Befolkningen, og den tilkendegav sig ikke alene ved den hensynsløse Brug af Skovene i Husdyrholdets Tjeneste, men ogsaa ved Træhugsten, der skete uden noget Henblik paa Skovens Tarv; thi man maa ikke af alt, hvad der er talt og skrevet om Skoven som Støtte for Landbruget, lade sig friste til at tro, at Produktionen af Ved var underordnet; tværtimod: Træet spillede en meget betydelig Rolle i Datidens Husholdning, saavel til Brændsel som til Gavntræ; Brændselsbehovet tilfredsstedes udelukkende af den hjemlige Produktion, og Gavntræet havde udstrakt Anvendelse i Bygninger, i Skibe, til Redskaber og meget andet.

Ødselheden med Træ var stor. Paa Frijsenborg regnedes der saaledes ved Slutningen af det 18. Aarhundrede med, at der til »Herskabets Forbrug« aarlig maatte fremstilles 500—600 Tdr. Trækul, hvortil der er medgaaet mindst 200 Favne stort Brænde. Et Antal Funktionærer, ikke alene Skovpersonalet, men Inspektør, Forvalter, Gartner og Godslæge, fik hver 30—45 Favne. Forpagterne var rigelig aflagte; saaledes fik f. Eks. Forpagteren paa Møgelkjær ved Horsens aarlig 80 Favne. 40 Skoler fik hver 3 Favne. Til Godsets Fæstere og til adskillige andre Personer blev der hvert Aar efter direkte Ordre fra Lensbesidderen anvist betydelige Kvanta, oftest som frie Udleveringer, men for en Del ogsaa »mod billig Betaling«; som Bilag til Skovregnskaberne findes i Hundredevis af saadanne Udleveringsordrer, og det drejer sig i Reglen om Bøg og Eg til Bygningsbrug eller Redskaber; Anvisning paa Træ til en Vogn, en Harve eller en Plovaas var saare almindelige, men ofte var det ogsaa Brændetræ, der i Læssevis blev uddelt som ren Gave eller som Godtgørelse for en eller anden ydet Tjeneste, og disse Naturalier har sikkert været meget paaskønnede af Modtagerne. — I Steen Blichers Novelle »En Landsbydegns Dagbog« berettes om, hvorledes Naadigherrens Kammertjener paa en Jagt redder sin Herre fra et Angreb af en Vildorne, hvorpaa Naadigherren siger til Ridefogden: »Stempl mig den største Bøg i Skoven til hans gamle Moder«. —

Et Teglværk, beliggende sydlig i Tinning Skov, anvendte aarlig 300—400 Favne, og endelig blev der solgt ca. 3000 Favne om Aaret. Og foruden alt dette forsvandt meget ad illegitim Vej; Skovtyverier spillede en meget stor Rolle.

Man kan herefter skønne, at Hugsten paa Frijsenborg maa have udgjort henimod 6000 Favne stort Træ aarligt + det samtidig faldende mindre Træ og Kvasbrænde, og man vil efter Omsætning til Nutidens Maal og efter Skøn over Skovarealet komme til en Hugst af henimod 6 m³ aarlig pr. hektar. — Man regner med, at Danmarks Skove udenfor Hedeegnene nu om Dage har en aarlig Tilvækst (Produktion) af 7,8 m³ pr. ha, og naar man tager i Betragtning den overordentlige Forøgelse, der har været en Følge af de forbed-

rede Vækstforhold, saa er det givet, at en Hugst af ca. 6 m³ i Datidens Skove har ligget langt over Ydeevnen og har haft Karakter af en Rovdrift, som man ganske vist ikke har været sig bevidst af den simple Grund, at man ikke ofrede den en Tanke.

Det er et Fænomen, der har gentaget sig og endnu gentager sig overalt, hvor Befolkningerne lever paa de fra Naturens Side skænkede Goder, at disse udnyttes uden Skrupler indtil det Øjeblik, da Faren for den fuldstændige Ødelæggelse bliver iøjnefaldende. Ad denne brede Vej vandrede det danske Samfund, hvad Skovene angik, lige op til Aarhundredskiftet, og Frijsenborg har fulgt den almindelige Linie.

Henimod Aar 1800 har Tilstanden været kritisk; selv om der endnu fandtes ikke helt ubetydelige Partier af virkelig god, sluttet gammel Løvtræskov, saa har den overvejende Part været ude for en yderligere Forringelse gennem det 18. Aarhundrede, som har gjort Forholdene temmelig trøstesløse, hvilket ogsaa nærmere vil fremgaa af den senere omtalte indgaaende Beskrivelse fra 1821.

Det var paa denne, for hele Landet fælles, Baggrund, at Regeringen fandt Tiden inde til at træffe Foranstaltninger, og den 29. September 1805 kom da Forordningen om »Skovenes Udskiftning, Vedligeholdelse og Fredning i Danmark«.

Enevælden tog i Almindelighed det prisværdige Hensyn til Befolkningen at motivere sin Lovgivning, og saaledes ogsaa i dette Tilfælde. Forordningens Indledning lyder:

»Da Skovenes Vedligeholdelse og Fredning i Danmark er af største Vigtighed, og da Erfaringen har vist, dels at Skovene betydeligen aftage der, hvor Fællesskab i samme findes, og dels, at de gældende Anordninger paa en Del Steder her i Riget ikke længere ere tilstrækkelige til at afholde Skovejere fra at ødelægge deres Skove, især efter at Skovenes Borthugning i de senere Tider er begyndt at blive en Hoved-Spekulation ved Jordegodsers Køb; saa har Kongen fundet nødvendigt, ved denne Forordning, saavel at bestemme, hvorledes Fællesskab i Skovene herefter skal ophæves, som og at søge den Ulempe, som ved hin Skovenes Ødelæggelse forvoldes Staten, paa muligste Maade standset, uden at indskrænke Ejernes Raadighed over deres Skove mere, end til dette Øjemed er fornødent«.

Det var nu ikke rene Bagateller, som Regeringen fandt det nødvendigt at kræve af Skovejerne, og Forordningen kom til at gælde helt op til 1935, da den nye »Lov om Skove« blev givet, og de grundlæggende Principper fra 1805 gik endda paa væsentlige Felter over i denne Lov.

Forordningen af 1805, der som den første i Verden indførte Begrebet Fredskov i private Skove, omhandler altsaa Skovenes Udskiftning, Vedligeholdelse og Fredning.

For Udskiftningens Vedkommende bestemtes, at alt Fællesskab skulde ophæves, og da navnlig, at det hidtil meget almindelige Forhold, at Træbe-

stand og Græsning havde forskellige Ejere, skulde ophøre. Forholdet kunde endda være saa indviklet, at een ejede »Overskoven«, en anden »Hegnings- eller Underskoven« og en tredje Græsningen. Som Erstatning til de græsningsberettigede blev der udlagt Skovholme eller Skovstykker, hvorpaa Træbestanden maatte ryddes; dog siger Forordningen, »at i intet Tilfælde noget borttages fra Skovens vestre Side, da den øvrige Skov ved saadan Borttagning vilde forvoldes Skade«. — Det var betydelige Arealer, som blev afgivet fra Skovene som Erstatninger for Græsningsrettigheder; men det maa tages i Betragtning, at det for den allerstørste Del drejede sig om ødelagt Skov med meget ringe Produktionsmuligheder og om Skovholme og Grupper i Markerne, der var saa udsatte for Ødelæggelse, at de i Længden alligevel ikke vilde kunne opretholdes som Skov. — Nogen Bevægelse i modsat Retning fandt ogsaa Sted, idet en Del spredte Markarealer indenfor Skovomraaderne blev udlagt til fremtidig Fredskov. — Alt i alt opnaaedes der en Fastlæggelse af Skovene, saaledes at en virkelig Arealopgørelse kunde foretages, hvilket ikke tidligere havde været muligt.

Forordningen paabød endvidere en *Indfredning* af Skovene, som vilde være at foretage af Skovejerne paa egen Bekostning ved Opførelse af Skeldiger med dobbelt Grøft og hele Hegnet beliggende paa Skovens Grund.

De saaledes indfredede Skovarealer maatte fremtidig kun benyttes til Højskovsdrift. Skovgræsning blev forbudt, dog med Undtagelse af Svinedrift, der ansaas nyttig for Skoven. Og endelig blev det Skovejerne forbudt at foretage Hugst til Salg (altsaa ikke til eget Brug) i de første 10 Aar efter, at Vedkommende havde erhvervet Skoven ved Køb, »medmindre han for Rentekammeret godtgør, at Hugsten ej er til Skade for Skoven«. Denne Bestemmelse tog naturligvis Sigte paa at hindre Spekulationshugst i købt Skov.

Man vil da se, at det var meget rigoristiske Indgreb i Ejernes frie Dispositioner, som indeholdtes i Fredskovsforordningen; kun den gode Hensigt at afværge de truende Skovødelæggelser kunde berettige Anvendelsen af saa skarpe Forholdsregler.

Forordningen satte ret snævre Tidsfrister for Kravenes Opfyldelse. Udskiftningen skulde være tilendebragt inden Aar 1810 og Indfredningen højst 3 Aar senere. Men Tiden efter 1805 var ikke gunstig for Gennemførelsen af Reformer; Krig og Pengekrise virkede opløsende paa alle Bestemmelser*).

Rentekammeret kunde meddele Dispensation fra Tidsfristerne, og dette maa aabenbart være sket for Frijsenborgs Vedkommende; thi der foreligger senere Paalæg fra Rentekammeret om, at Indfredningen skulde være fuldført inden 1816; men paa det Tidspunkt var Arbejdet næppe paabegyndt, og det fremgaar videre af Skovbeskrivelsen fra 1821, at man da endnu ikke havde

*) Som Kuriosum skal nævnes, at Forf. heraf endnu for ganske faa Aar siden havde Lejlighed til at stifte Bekendtskab med en mindre Skov, hvor Retten til Træet og til Græsningen var adskilt paa forskellige Hænder; forøvrigt ikke til Glæde for nogen af Parterne. — Stedet skal ikke røbes; det bør have Lov at ligge som et Fortidsminde, som halvandet Hundrede Aars Lovgivning er gaaet sporeløst hen over.

naaet at indfrede mere end knapt Halvdelen af Arealerne; der blev først i den nærmest derefter kommende Tid taget kraftigt fat paa Arbejdet.

Den flere Gange omtalte Beskrivelse af 1821 er skrevet paa tysk af den holstenske Forstmand August Niemann (»Vaterländische Waldberichte«), og man faar af den et meget fyldigt Indtryk af de daværende Frijsenborg-Skoves Omfang og Bevoksningsforhold.

Niemann opgør det samlede Areal til 6850 Tdr. Ld. (ca. 3780 ha) og giver en temmelig detailleret Beskrivelse af Skovene. Han omtaler Vest- og Nordvestvindens skadelige Indflydelse, hvorved der er opstaaet talrige øde Strækninger med Lyng og Enebærris; de engang skovrige Egne trues nu af Ødelæggelse; paa bakkede Dele er de ældste Bøge næppe 20 Fod høje; dog findes der i nogle Omraader Egé med 6—8 Fods Diameter og 24 Fod ren Stammehøjde, ligesom ogsaa Bøge med et Indhold af 20—24 Favne Træ. Men i det store og hele er Indtrykket yderlig Forarmelse; særlig omtales Tilstanden i Skovene i Viborg Amt som meget daarlige: øde Strækninger og blottede Bakker med sygnende Træer spredt hist og her; om Houlbjerg-Østergaard Skov hedder det, at den tidligere var en betydelig Ege- og Bøgeskov, mere end 1000 Tdr. Ld. stor, nu formindsket til Halvdelen og fortjener næppe Navn af Skov, udsat for hensynsløs Afrivning uden ny Opvækst.

Det vil ses, at en mulig Opfattelse af Grevskabet Frijsenborg omkring Aar 1800 som en rig og mægtig Besiddelse bør revideres grundigt; Godset har i Virkeligheden været et temmelig problematisk Aktiv.

Ejendommeligt virker det at træffe Skovgræsningen fortsat omtalt i 1821, efter at et meget bestemt Forbud var udstedt allerede i 1805. Niemann siger om Tinning og Norringure Skove, der var omtrent 1100 Tdr. Ld. til- sammen og var ganske vel bevokset med slagbar Eg og Bøg, at man i 1819 (Oldenaaret) har indhegnet 400 Tdr. Ld. med Jordvold for at søge Opvækst frembragt, og det var da Hensigten at fortsætte, naar denne Opvækst var fremmelig nok til, at Kvæggræsning kunde finde Sted, med Indhegning af en anden Trediedel, saa at Græsningen stadig kunde benyttes paa $\frac{2}{3}$ af hele Arealet. — Lyngballegaard Skov (800 Tdr. Ld.) beskrives som meget kuperet Terræn med sandet og slet Jord, bevokset med spredt, sygnende Eg og Bøg; omtrent Halvdelen er indhegnet; det øvrige tjener som Græsningsjord for Forpagteren paa Lyngballe.

De gamle Forestillinger om Skoven som Tumbleplads for Landbrugets Husdyrhold har aabenbart siddet meget fast; men det bør stadig erindres, at Tiden 1805—20 for hele Landet var en Fattigdommens Tid, hvor man blot søgte at klare Dagen og Vejen og ikke havde Mulighed for at ofre mange Tanker og endnu mindre Penge paa Forbedringer.

Herfra begynder imidlertid Frijsenborgs opad stigende Linie. I Grev Jens Christian Krag-Juel-Vind-Frijs, som overtog Besiddelsen ved sin Faders Død i 1815, havde Godset faaet en dygtig, sparsommelig og fremsynet Ejer, som forstod at indrette sin Økonomi efter Tidens strenge

Krav og at knytte fremragende Folk til sin Administration. Greve J. Chr. Frijs døde i 1860, men overdrog allerede i 1849 Godset til sin Søn, den senere Konseilspræsident Christian Emil Frijs, efter at have bragt det paa Fode.

For Skovenes Vedkommende havde Greve J. Chr. Frijs fundet en meget dygtig Medhjælper i Claus Edvard Wiinholt, der i 1816 blev ansat som Godsets Overførster. Wiinholt døde i 1833 paa Kraglund, kun 56 Aar gl., men havde forinden naaet at udføre et grundlæggende Arbejde; hans Grav findes endnu paa Havrum Kirkegaard.

De Midler, der blev bragt i Anvendelse til Skovenes Genopbygning, var i første Linie en stærk Indskrænkning af Hugsten, som navnlig blev opnaaet ved en betydelig Nedskæring af det meget store Hjemmeforbrug, hvilket for en Del erstattedes med Tørv; men af endnu større Virkning var det, at Skovenes Behandling nu, man kan godt sige for første Gang, udelukkende tog Sigte paa Tilstandens Forbedring, først og fremmest ved en ganske storstilet Tilkultivering af de store ubevoksede eller mangelfuldt bevoksede Arealer indenfor Skovgrænserne.

For at forstaa det, der skete, er visse Forudsætninger nødvendige. Man maa vide, hvad de færreste vel ved: at Naaletræerne hidtil havde været et helt ukendt Element indenfor dansk Skov; det vil være kendt, at Naaletræ (Skovfyr) i forhistorisk Tid har dannet Hovedbestanddel af Landets Urskov, hvorom Fundene i Tørvemoserne afgiver sikkert Vidnesbyrd; men i det Tidsrum, som vi her taler om, var alt Naaletræ forlængst forsvundet i Danmark, Skovene bestod udelukkende af Løvtræer og da navnlig af Eg og Bøg.

I 1763 havde Regeringen indkaldt en tysk Forstmand, Brunsvigeren J. G. v. Langen, for at han skulde ordne Forholdene i Kronens nordsjællandske Skove; til Trods for, at hans Virksomhed kun strakte sig over et kort Aaremaal (han døde i 1776 efter flere Aars Sygdom), naaede han at reformere Tilstandene over betydelige Arealer, og det skete særlig ved udstrakt Anvendelse af de da fremmede Naaletræer: Ædelgran, Rødgran, Lærk og Skovfyr. Mange vil have kendt de mægtige Ædelgraner i Klampenborg Dyrehave ved København, som stammer fra v. Langens Plantninger, og hvoraf endnu en Rest findes i Nærheden af »Peter Lieps Hus«.

Wiinholt, der i 1804—10 havde været Skovrider ved Statsskove i Nordsjælland, har haft ret nøje Kendskab til denne Nyhed indenfor dansk Skovbrug, og en storstilet Virksomhed med Kulturer af Naaletræ blev nu sat i Gang paa Frijsenborg; den foregik for en stor Del ved Saaning i Striber efter Behandling med Hesteredskaber, men ogsaa i Pletter efter Haandhakning, og Plantning er ligeledes blevet anvendt. Niemann omtaler en ny anlagt Planteskole paa 4 Tdr. Ld. i den nuværende Frijsenborg Lystskov, som i 1820 leverede 16.000 Lærkeplanter til Udplantning, og i 1819—20 udsaaedes hvert Aar 1000 Pund Naaletræfrø.

Ogsaa i de overmodne, men dog endnu nogenlunde komplette Bøge- og Egebevoksninger blev der arbejdet paa Foryngelser ved det faldende Frø;

men det var dog først og fremmest Fremelskningen af Naaletræ efter de ødelagte Løvtræbevoksninger, som bidrog til Genskabelsen af en virkelig Skovtilstand. — Man hører ofte nu til Dags udtalt Bekymring, ja Forargelse over Naaletræernes Fremtrængen i danske Skove paa Løvtræernes Bekostning, og der kan vel ogsaa nok være Anledning til at gøre opmærksom paa de Ulemper og Farer, som truer fra en kritikløs Anvendelse af Naaletræet. Men det skal ikke glemmes, at det i sin Tid var de nøjsomme og hurtigt voksende Naaletræer, der formaaede at samle vore sprængte Løvskove og danne Helheder, hvor der før kun fandtes splittede Holme og Grupper uden Mulighed for at forsvare deres Terrændsige for at vinde nyt.

Ca. 130-aarig Ædelgran i Frijsenborg Lystskov, stammende fra de Wiinholtkske Kulturer. Træet er nu 36,5 m højt og har i 1,3 m's Højde fra Jorden en Diameter af 113 cm.

Af disse Wiinholtkske Plantninger findes endnu i Frijsenborg Lystskov nogle Rester, nu altsaa omtrent 130 Aar gamle, og det er her som i Nordsjælland overvejende Ædelgranerne, der har kunnet opnaa denne for et Naaletræ høje Alder; dog fandtes ogsaa enkelte, tildels meget smukke Lærk op til omkring 1930. — Disse Kulturer fra 1820—30 var altsaa virkelige Nydannelser indenfor Frijsenborgs Skove; men de var ikke det første Forsøg paa at indføre Naaletræerne; vi maa dvæle lidt herved, da den første Forekomst af Naaletræer er af ejendommelig Art og bør omtales nærmere. —

I Traps »Danmark« staar der under Omtalen af Frijsenborg: »I Haven findes — — — — tre Ædelgraner, nogle af de første i Danmark, plantede (ca. 1772) — — —«, og man kan heraf faa det Indtryk, at det drejer sig om nogle faa Eksemplarer, der er blevet bragt ind i et Haveanlæg som kuriøse Prydtræer. Dette er imidlertid ikke rigtigt. Niemann angiver 1821, at der i

I Traps »Danmark« staar der under Omtalen af Frijsenborg: »I Haven findes — — — — tre Ædelgraner, nogle af de første i Danmark, plantede (ca. 1772) — — —«, og man kan heraf faa det Indtryk, at det drejer sig om nogle faa Eksemplarer, der er blevet bragt ind i et Haveanlæg som kuriøse Prydtræer. Dette er imidlertid ikke rigtigt. Niemann angiver 1821, at der i

»Dyrehaven«, som har omfattet en væsentlig Del af den nuværende Park, findes en lille 50-aarig Naaletræbevoksning, bestaaende af Ædelgran, Rødgran, Lærk, Weymouthsfyr og Skovfyr, hvoraf Lærkene er bedst, Fyrerne derimod døende eller af ringe Vækst. Da den nuværende Park er anlagt sidst i 1880'erne ved Rydning af den Slottet nærmest liggende Del af Skoven, kan der næppe være Tvivl om, at de af Trap omtalte Ædelgraner er Rester af den Naaletræholm, som Niemann nævner. Der findes nu kun et Eksempplar tilbage af de »tre Ædelgraner«; en blev for nogle Aar siden lynramt; en faldt i Stormen 1934 og blev af mig undersøgt til Bestemmelse af Alderen, som fandtes at være ca. 160 Aar; og endelig skal anføres, at et Par Stammer blev fældede til den nordiske Udstilling i København 1888; en af de Mænd, der deltog i Fældningen, har fortalt mig, at en forlængst afdød Skovfoged dengang foretog en Tælling af Aarringene paa en af disse Graner og derefter udtalte: »Den er skam over 100 Aar gammel«.

Alt dette siger os, at der i Frijsenborg Lystskov er blevet indplantet en, vel nok ret beskeden, Holm af forskellige Naaletræer allerede paa v. Langens Tid; men det har ikke været muligt for mig at fremskaffe nærmere Oplysninger om, hvorledes disse helt nye Indvandrere i sin Tid har fundet Vej til Frijsenborg; de af mig gennemsete Skovregnskaber fra Tiden 1770—80 indeholder intet herom, og tilbage er vel kun den Mulighed, at en eller anden interesseret, maaske Lensbesidderen selv, har erhvervet et mindre Parti

Ca. 180-aarig, enligstaaende Ædelgran i Frijsenborg Park; den sidste Rest af en lille Holm Naaletræer, hvis Oprindelse er uopklaret, men som hører til de første i Danmark plantede. Træet har en Højde af 39 m og en Diameter af 114 cm og er stærkt præget af Alderdom.

Planter af de nye Træarter og faaet dem anbragt i Skoven, uden at de er gaaet igennem Skovregnskabet. — Hvorom alting er: nogle af de i Danmark først plantede Naaletræer er, saaledes som af Trap angivet, kommet ind paa Frijsenborg.

Det vældige Genopbygningsarbejde, som blev udført i Aartiet 1820—30, gik i første Linie ud paa at restaurere den fra gammel Tid foreliggende Skov, dels ved at erstatte bortdøende Løvskov og udfylde de øde Strækninger med Naaletræ, dels ved at forynge de overmodne, men endnu sluttede Bøge- og Egebevoksninger gennem disses eget Frøfald; men videre fremover op til 1860 udførtes omfattende Naaletræplantninger, hovedsagelig med Rødgran, paa hidtil helt ubevoksede Arealer, der henlaa overvejende lyngdækkede ind i og imellem de gamle Skove; her skal saaledes nævnes store Dele af de nuværende Skove Sønderskoven og Fajstrup Krat, hvor prægtige Granbevoksninger opstod og dannede Storskov, indtil de for den allerstørste Dels Vedkommende blev ødelagt af voldsomme Storme i 1934 og 1937. — Den saakaldte Julestorm i December 1902 havde ganske vist slaet en Del Huller i disse Aldersklasser men ikke af katastrofalt Omfang; men d. 8. Februar 1934 ramtes Frijsenborg af det tyfonagtige Uvejr, som i en forholdsvis smal Stribe jog over Danmark fra Nordvest til Sydøst; Stormen var kun af faa Timers Varighed, men den fejede næsten al gammel Rødgran over Ende, hvor den ramte, og Frijsenborg laa i dens Centrum; store Strækninger af de 70—100-aarige Granbevoksninger laa som tromlede ned, væltede og knækkede mellem hverandre, og ogsaa mange af de yngre Bestande blev forrevne og hullede de tilbagestaaende Dele var oftest saa svækkede, at de ikke kunde opretholdes, men maatte sættes til Fornyelse i den nærmest følgende Tid. — Stormen i 1937 var af en helt anden Karakter: en langvarig Østenstorm med Sne, som ryddede alvorligt op i de forud medtagne Bevoksninger. Ialt faldt der paa Frijsenborg i disse to Storme ca. 110.000 m³ Træ eller omtrent 30 % af hele den staaende Rødgranmasse, og Stormfaldet forrykkede ganske Naaletræets Aldersklasseforhold, saa at de med yngre Gran bevoksede Arealer nu er i stor Overvægt.

Ogsaa efter 1860 har betydelig Udvidelse af det skovbevoksede Areal fundet Sted ad forskellige Veje. Man tør gaa ud fra, at Ejeren af et Gods frit kan indtage Agerjorder til Skov, naar det drejer sig om Hovedgaardsjorder, altsaa Jord, der ikke er undergivet de for Bondejord gældende Restriktioner; og i Tidernes Løb er der paa Frijsenborg frembragt megen Skov paa Hovedgaardens Agermark; dette gælder for Dele af Skovene Hagsholm, Havrum, Frijsendals Bakker, Fajstrup Nederskov, Kildedal og Skovfryd samt i nyere Tid Dele af Pøt Mølle Skoven.

Men en meget væsentlig Part af Udvidelserne stammer fra Tilplantning af indtagne Fæstejorder. Efter en gammel Forordning (1787) kunde Godsejeren frit indtage Fæstejorder til Plantning uanset gældende Fæsteforhold, hvilken Bestemmelse maa ses som Udslag af hin Tids Frygt for Skov-

mangel. Skovforordningen af 1805 bestemte, at Fæstegaarde ved Ledighed kunde nedlægges og indtages til Skov; og endelig indeholder Loven af 1861 om Godsejeres Salg af Fæstegaarde til Fæsternes fri Ejendom den Bestemmelse, at Godsejeren maatte inddrage $\frac{1}{9}$ af det solgte Fæstegods' Hartkorn til Indlæggelse under Hovedgaardenes Jord, hvilken Regel naturligvis havde

Stormvæltet Rødgran fra 1934 i Fajstrup Krat.

til Hensigt at animere Ejere af Fæstegods til at sælge. Disse indtagne Jorder kunde altsaa derefter tilplantes; men en Indskrænkning i Retten dertil skete ved Lov i 1872, hvorefter saadanne Jorder kun maatte indtages til Skov, saafremt de i Bonitet stod til Takst 5 eller derunder. For Frijsenborg betød denne Indskrænkning ikke ret meget, da det i de allerfleste Tilfælde drejede sig om Fæstegaardenes Udmarker, som gennemgaaende var af ringe Jordbundsbeskaffenhed; og denne Ret til at indtage Fæstejorder gav Frijsenborgs Skove betydelige Arealforøgelser. Den daværende Besidder, Lensgreve Chr. Emil Frijs, overdrog saa godt som alle Frijsenborgs Fæstegaarde til Fæsterne, forøvrigt paa saa hensynsfulde Betingelser, at disse derefter som Udtryk for deres Taknemlighed rejste den Statue af Lensgreven, som nu staar ved Vejen fra Hammel til Frijsenborg.

Tilplantningen af de indtagne Arealer skete i Aarene 1870—1910 og omfattede ialt over 300 ha, navnlig tilfaldende Skovene Borridsø, Hagsholm, Houlbjerg, Lyngaa Plantage, Vrangstrup og Pøt Mølle.

Senere er yderligere tilplantet en Del Jorder, hørende til Tjenestesteder, samt nogle Overdrevsjorder, saaledes Skovdal vest for Kildedalsskoven ved Frijsendal og Gejlund Bakker fra Pøt Mølle nordpaa til Taarup Skov; Gejlund har et tilplantet Areal paa omtrent 70 ha og har delvis tidligere været dyrket som Ager, men sikkert med kummerligt Resultat; det er bakkede og

magre eller sumpede Jorder, og der kan endnu paavises Tomter efter to, forlængst nedbrudte Gaarde: »Niels Kolds Gaard« og »Niels Withens Gaard«.

De Forhold, der har givet Frijsenborgs Skove deres nuværende Omfang og Begrænsning, kan altsaa sammenfattes i følgende: Udskiftningen efter Forordningen af 1805. — Indtagning og Tilplantning af visse Hovedgaardsjorder. — Indtagning af Fæstejorder ved Salget af Fæstegodset. — Tilplantning af Tjenestejorder og øde Overdrevsjorder.

Ved Udskiftningen i 1805. som i Hovedsagen blev bestemmende for Godsets Fredskovsarealer, blev Skovene naturligvis for den største Del placerede omkring de Hovedgaarde, som da hørte under Godset, saaledes foruden ved selve Frijsenborg ved de endnu tilhørende Jernit, Fuglsang, Søbygaard og Frijsendal Gaarde og ved de senere frasolgte Lyngballegaard, Hagsholm, Østergaard og Favrskov; men desuden udlagdes som Fredskov et stort Antal, overvejende mindre Skove, som var beliggende i Tilknytning til Fæstegodset; ved det senere Salg af dette Gods blev Skovene gennemgaaende forbeholdte, og man finder derfor nu som Bestanddel af Skovdistriktet talrige Skove spredte i 16 forskellige Kommuner; disse Skove ligger altsaa som Minder om en Tid, da Godsets Tilliggende var af et helt andet Format end nu; og de er næsten uden Undtagelse bevarede under Skovdistriktet siden 1805; kun omkring 1910 fandt enkelte Salg Sted af længst bortliggende og gennemgaaende smaa Skove, og et Magelæg i 1903 ændrede Skovgrænserne mod Nabogodset Bidstrup.

Over Skovdistriktets nuværende Bestanddele skal her gives følgende Oversigt:

Skovens Navn	Beliggende i Kommunerne	Areal ha
Grølsted Nørre- og Søndersk.	Voel-Skorup-1 vilum	68
Boskov	Vejerslev-Thorsø-Aidt	43
Borridsø	Hvorslev-Gjærning	125
Hvorslevgaard	Hvorslev-Gjærning	62
Hagsholm	Vejerslev-Thorsø-Aidt og Houlbj.-Granslev	263
Houbjerg-Toholt	Houbjerg-Granslev og Vellev	385
Favrskov Holt	Lyngaa	31
Lyngaa Plantage	Lyngaa	23
Lyngaa Skov	Lyngaa	54
Sølund og Hadsten Skoven	Lyngaa samt Vithen-Haldum-Hadsten	95
Sandby Nørre- og Sønderskov samt Haar Skov	Vithen-Haldum-Hadsten	48
Nørreris	Søften-Foldby	86
Norringure	Søften-Foldby og Vithen-Haldum-Hadsten	399
Tinning	Søften-Foldby og Vithen-Haldum-Hadsten samt Skød	412
Pøt Mølle	Hammel-Søby-Voldby og Skød	104
Taarup-Gejlund	Skød	115
Vrangstrup-Havrum	Havrum-Sall og Houbjerg-Granslev	212
Frijsendal Bakker	Havrum-Sall	80
Korrild	Havrum-Sall	5
Lystskov-Gravhøjskov	Hammel-Søby-Voldby	246
Gl. Dyrehave	Hammel-Søby-Voldby	204
Skovdal-Kildedal	Havrum-Sall	49
Hammel Sk. og Møllerskov	Havrum-Sall og Hammel-Søby-Voldby	177
Hammelure	Hammel-Søby-Voldby	23

FRIJSENBORGS SKOVE

Skovens Navn	Beliggende i Kommunerne	Areal ha
Søbylunde-Søbyholt-Sall	Hammel-Søby-Voldby og Havrum-Sall	160
Naarup	Hammel-Søby-Voldby	28
Røgen	Røgen-Sporup	19
Skivholme	Lading og Skivholme-Skovby	175
Fajstrup Nederskov	Lading	155
Lyngballe	Hammel-Søby-Voldby og Lading	108
Vognkær	Hammel-Søby-Voldby	42
Fajstrup Højskov	Hammel-Søby-Voldby	77
Fajstrup Krat	Hammel-Søby-Voldby og Lading	222
Sønderskov	Hammel-Søby-Voldby og Søften-Foldby	260
Skovfryd	Søften-Foldby. Skød	46
Foldby Enemærke	Søften-Foldby	51
Ialt		4652

Disse Arealangivelser stammer fra ca. 1945. Der er ved senere Ommatrikulering tillagt Skovdistriktet nogle Agermarksarealer fra Hovedgaarde, saaledes at det samlede Areal nu er omtrent 140 ha større.

Af disse Skovarealer ligger nogenlunde samlede og i Tilknytning til Godsets Gaarde omtrent 3100 ha, medens Resten er fordelt i de mere spredt beliggende Skove, der, som omtalt i det foregaaende, forblev hørende til Godset ved Salget af Fæstegaardene.

De samlede Skovstrækninger skal her omtales nærmere. Strækkende sig fra »Jernit«-Gaarden imod Øst lige til Hinnerup ligger Skovene Sønderskoven, Skovfryd, Tinning, Norring Vesterskov og Norringure, hvorigennem den privat anlagte Hovedvej »Linien« forløber med en Længde af ca. 8,5 km; hertil kommer yderligere fra Jernits østre Skel til selve Frijsenborg ca. 2,5 km, saa at »Linien«s samlede Længde er ca. 11 km. Dette ganske imponerende Vejarbejde blev udført i 1875, og Hensigten dermed var at danne Forbindelse fra Frijsenborg til Hinnerup Station, der dengang var nærmeste Rejseforbindelse. Vejen, der fra Anlæggelsen var fortrinlig udført, er stadig et Hovedled i de nævnte Skoves Vejnet; den er paa flere Steder, hvor den krydses af offentlige Veje, forsynet med Bomme og er, som iøvrigt alle Skovdistriktets private Veje, ikke aaben for offentlig Færdsel med Heste- og Motorkøretøjer.

I umiddelbar Sammenhæng med dette Skovkompleks ligger fra Sønderskoven mod Syd Skovene Gamle Dyrehave og Fajstrup Krat, indesluttende et ca. 55 ha stort, aabent Areal, »Døjet«, tidligere af moseagtig Karakter men nu helt opdyrket; endvidere Skovene Vognkær og Fajstrup Højskov, der kun paa en kort Strækning ved Gaarden »Fuglsang« ved Aarhus—Viborg Landevejen adskilles fra de betydelige Skovarealer, som Syd for nævnte Landevej strækker sig videre under forskellige Navne: Lyngballe Skov, Fajstrup Nederskov og Skivholme Skov forbi Lyngballegaard og næsten til Skivholme By. I Tilslutning til disse Skove ligger Lading Sø, der, kranset af Skov mod Syd og Vest, tager sig meget smukt ud fra Aarhus Landevejen.

Fra selve Frijsenborg strækker sig mod Vest og Nord Lystskoven med Gravhøjskoven ved Frijsenborg—Pøt Møllevejen; i sidstnævntes sydøstre

Hjørne findes den grevelige Families indviede Begravelsesplads med en anselig, men naturligvis indhegnet og afspærret Gravhøj. — I Fortsættelse af Frijsenborg Lystskov vestpaa (Vest for Landevejen Hammel—Randers) ligger Hammel Skov og Hammel Møleskov, og nordpaa paa begge Sider af den smukke Granslev Aadal ligger vestlig Frijsendals Bakker, Havrum og Vrangstrup Skove, og østlig Pøt Mølle Skov med den meget kendte Skovrestauration, tidligere Pøt Vandmølle, og videre Gejlund Bakker og Taarup Skov.

Hele denne Egn, ikke alene omkring selve Frijsenborg, men i den langt videre Omkreds, som i sin Tid i Form af Jordegods af forskellig Art har været knyttet til Besiddelsen, præges da i høj Grad af en Skovrigdom, der rummer mange Skønhedsværdier med sine vekslende Bevoksningsforhold og det ofte stærkt kuperede og typisk midtjydske Terræn.

I Aarene 1874—77 udarbejdedes af P. Winge, senere Grevskabets Overførster gennem en lang Aarrække, et betydeligt Værk, nemlig Driftsplaner for hele Skovbruget, som dengang bestod af 3 Skovriderdistrikter. — Disse Planer, der var bestemt til at være Rettesnor for Skovbehandlingen 20 Aar frem i Tiden, var overordentlig detaillerede og indeholder Oversigter og Beskrivelser af mange Forhold. I dem findes de første virkelig paalidelige Oplysninger om samtlige Skoves Arealer, Bevokningernes Art, Alder og Vedmasser og Kalkuler over den sandsynlige Tilvækst og Hugst gennem Planernes 20 Aars Periode. Her skal kun gives et Sammendrag af Hovedresultaterne, der altsaa kan betragtes som gældende omkring Aar 1875.

Bøgen dækkede godt 2000 ha eller omtrent 55 pCt. af det samlede træbevoksede Areal; den fandtes langt overvejende i 100—250 Aars Aldrene og ofte i Blanding med andre Træarter.

Egen udgjorde godt 300 ha, knap 9 pCt., og ligeledes overvejende over 100 Aar gammel.

Andre Løvtræer indtog omtrent samme Areal som Egen, lidt over 9 pCt.; det var mest Mosebevoksninger af El og Birk og for en mindre Del Ask; gennemgaaende af daarlig Kvalitet.

Naaletræet, som næsten udelukkende var Rødgran, dækkede knap 1000 ha, næppe 30 pCt. af det samlede Areal og ganske overvejende i Aldrene under 40 Aar.

Ubevoksede Arealer opgjordes til ialt omtrent 1500 ha; det var Moser, Enge, Tjenestejorder, Søer og Veje, og omtrent 320 ha deraf var Fæstejorder, der ved Ledighed agtedes indtaget til Skovplantning, hvilket altsaa er sket.

Naar man nu efter over 75 Aars Forløb vilde prøve at opstille en tilsvarende Oversigt til Sammenligning, maa det selvfølgelig ske med visse Forbehold. Paa nogle Punkter er selve Skovarealerne ændrede, saaledes som omtalt i det foregaaende; en Del Tjenestejorder er solgt eller overgaaet til andre Administrationsgrene, og Arealer, som man ikke regnede med som Skov i 1875, er senere tilplantede; alligevel fortæller en Sammenligning dog

en hel Del om Udviklingen. — Selve det bevoksede Areal er gaaet frem fra knapt 3700 ha i 1875 til mere end 4000 ha nu, hvilket skyldes Tilplantning af dengang ubevoksede Arealer.

Bøgen indtager 1000 ha; den er altsaa arealmæssig trængt tilbage til omtrent det halve af, hvad den raadede over i 1875, og dens Aldersklasseforhold er nu ret jævnt, idet der dog endnu findes omtrent 33 pCt. i Aldre over 100 Aar.

Egens Areal er forøget til 465 ha, altsaa omtrent 50 pCt. mere end i 1875, men der er kun lidet over 80 Aars Alderen.

Andet Løvtræ har nu ca. 540 ha, langt overvejende yngre Bevoksninger, som for en Del er bestemt til at skærme kommende Plantninger mod Sol, Vind og Nattefrost.

Ca. 48-aarig Sitkagran i Havrum Skov. — Højde ca. 25 m.

Naaletræet er gaaet frem til 2050 ha, mere end fordoblet. Aldersfordelingen er temmelig jævn, men dog som tidligere nævnt med Overvægt af de yngre og meget lidt ældre end 60 Aar. — Medens Rødgranen, som omtalt, i 1875 var saa godt som eneraadende blandt Naaletræerne, er Forholdet nu et helt andet; Rødgranen udgør nu næppe Halvdelen af Naaletræet. Denne Træart har mange gode Egenskaber; den er haardfør, hurtigt voksende, gavntræydende og plantes let og sikkert; men den er udsat for Angreb, navnlig af Rodsvamp, som svækker den stærkt og bevirker megen Ødelæggelse

ved Raad i Stammerne, og den har som Følge af sit temmelig overfladiske Rodsystem ikke tilstrækkelig Modstandsevne overfor Storm. Man har derfor søgt frem til Dyrkning af forskellige andre værdifulde Naaletræer, hvoraf særlig skal nævnes Sitkagranen og Douglasgranen, begge fra det vest-

Ca. 70-aarige Douglasgraner i Norringure Skov med Højder indtil 34 m og Diametre indtil 55 cm.

lige Nordamerika, og forskellige østasiatiske Lærkearter, navnlig den japanske Lærk.

Indenfor Løvtræområdet er der ogsaa arbejdet med indførte Arter eller Racer; her kan saaledes nævnes som ny tilkommet den fra Nordamerika stammende Rødeg, der er hurtigt voksende, nøjsom og vindstærk.

Raceforbedringen indenfor de gamle, hjemmehørende Træarter er søgt opnaaet ved Køb af Planter og Frø fra anerkendte Bevoksninger

baade indenfor og udenfor Landets Grænser. Som et særlig typisk Eksempel herpaa skal nævnes Egen. De Rester af Fortidens Egeskove, der, ofte flere hundrede Aar gamle, forefindes og er bevarede som Prydtræer, har deres særlige Karakter. De er lave, bredkronede og knudrede og er, set fra et Gavntresynspunkt, af ringe Værdi. Typisk i saa Henseende er f. Eks. de tidligere omtalte og afbildede Ege fra de gamle Emdrupmarker (se Side 9), og de findes i mange enkelte Eksemplarer og i Grupper i forskellige af Skovene. En af de mest bekendte er den saakaldte »Niels Ebbesens Eg«, som staar paa et gam-

melt Voldsted i Nørreris Skov. Denne Eg afbildes og omtales allerede af Chr. Th. Vaupell i hans Værk »De danske Skove«, 1863, og dens Størrelse angives da saaledes: Stammens Omfang 18 Fod (= 5,64 m, hvortil svarer en Diameter af omtrent 1,8 m); Kronens Omfang 170 Fod (= 53,3 m = ca. 17 m i Diameter) og Højden 70 Fod (= ca. 22 m). Vaupell angiver ikke, hvor paa Stammen

det nævnte Omfang er maalt, hvilket man nødvendigvis maa vide, hvis Sammenligning skal kunne foretages; Omfanget er nu i 1,8 Meters Højde fra Jorden 5,50 m, men maalt 60 cm over Jordfladen er det 6,80 m. — Kronens Tværmaal er 24 m i Retning Nord-Syd og godt 16 m i Retning Øst-Vest, hvilket vil give et Omfang af omtrent 62 m, altsaa noget mere end i 1863. Højden er nu 20,7 m, og synes alt-

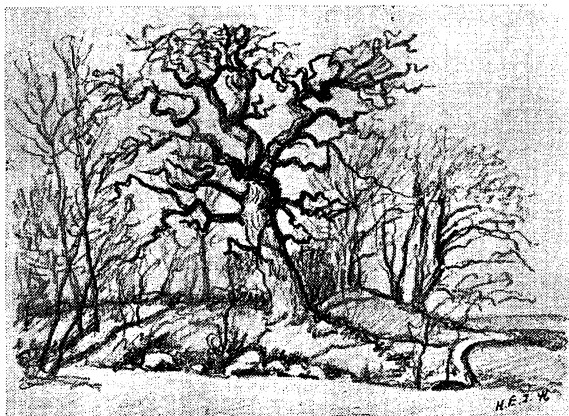

Japanske Lærk i Norringure, ca. 50 Aar gamle og med Højde ca. 24 m.

saa at være aftaget lidt, forudsat Rigtigheden af Vaupells Angivelse; det er ikke udelukket, at Højden kan være lidt formindsket ved Bortdøen af Kronens øverste Grene. Niels Ebbesens Eg er iøvrigt ikke den anseligste af Frijsenborgs gamle Ege. — Vaupell skriver videre: »Dette Træ, som hos Jyderne er i saa stor Anseelse for sin Størrelse, har i Sammenligning med de sjællandske Ege et ringe Omfang«. — Men selv om Træets Højde ikke er betydelig, saa gør det dog et ret imponerende og monumentalt Indtryk, saaledes som det staar paa den gamle Borgvold.

Naar disse skønne og interessante Fortidsminder rent forstmæssig set er af saa ringe Kvalitet, kan det skyldes flere Aarsager. De kan i sig selv være af en »daarlig« Race; de kan være prægede af de trange Kaar, hvorunder de er voksede op: vandlidende Jord, udsat Vokseplads, bidte af Kreaturer og Vildt; og de kan endelig repræsentere de slettest formede Individier fra Fortidens Skov, fordi Menneskene ved deres haardhændede Benyttelse har fjernet alle de bedste Træer til Opskæring i Tømmer og Planker. Dette Forhold,

at de Fortidsege, som nu er tilbage, gennemgaaende er af saa daarlig Kvalitet, er ikke noget særligt for Frijsenborg; det gælder med faa Undtagelser for hele Landet; og naar man satte sig en Raceforbedring som Maal, var det naturligt at søge Materiale fra bedre Bevoksninger i Udlandet. Det blev især Holland og Nordtyskland man rettede Blikket imod, og paa Frijsenborg er der gennem det sidste halve Aarhundrede anlagt mange

»Niels Ebbesens Eg« paa det gamle Voldsted i Nørreris Skov. Træets Alder er ubestemmelig, men kan meget godt være omkring 500 Aar. Kronen er endnu fuldstændig frisk, men der er udbredt Raad i Stammen, sandsynligvis at henhøre til Skovgæsters ubetænksomme Tilbøjelighed til at skære Navnetræk i Barken. Træet har derfor maattet omgives med Pigtraadshegn.

Egebevoksninger af disse Oprindelser, som viser meget smuk Udvikling, og som i Alderen 40—50 Aar er 15—18 Meter høje med særdeles gode Stammeformer; man forsøgte ogsaa Saaning af Agern af endnu sydligere Proveniens (Frankrig, Ungarn), men de viste sig uegnede for vort Klima.

Omtrent midt i Tinning Skov staar ved Hovedvejen »Linien« en Mindestøtte ved en Egebevoksning, der har særlig Interesse, fordi den er den ældste paa Frijsenborg i sin Art, og fordi dens Oprindelse med stor Sikkerhed kan angives. Det drejer sig om et ret stort samlet Areal, 10—12 ha, god Egeskov i Alder omkring 70 Aar; Mindestøtten bærer følgende Inskription:

OPPEN-SCHILDENS HAUGE
 SAAKALDET
 TIL
 MINDE OM
 AGERNENES ÆDLE GIVER
 1878—85.

og Bevoksningens Historie er ifølge mundtlig Overlevering følgende: Arealet var i ca. 1875 en aaben Skovmose med ringe, spredt Krat af El og lignende. Paa en Køretur passerede den daværende Lensbesidder, Greve Chr. Emil Frijs, Stykket sammen med en god Ven, Kammerherre Rudolf Oppen-Schilden og Overførster P. Winge. Talen faldt da paa Muligheden af at frembringe Skov paa denne Lokalitet, og Winge mente det muligt at anvende Eg; dertil sagde da Oppen-Schilden til Lensgreven: »Hvis Du vil prøve at lave Egeskov her, saa vil jeg forære Dig de Agern, der skal til«. Tilbudet blev modtaget med Tak, og i de følgende Aar blev Frøet sendt, sikkert indsamlet paa Oppen-Schildens Gods Haseldorf i det sydlige Holsten, hvor der endnu i Parken findes mange, meget gamle Ege; efter at Arealet var gjort færdigt med Udgrøftning, Jordbehandling og Saaning, rejste Lensgreve Frijs den omtalte Mindesten.

Bevoksningen, der nu i daglig Tale gaar under Navnet »Oppens Have«, led i Ungdommen meget af Frost paa det aabne og udsatte Voksested, men efter en trang Tid, hvor den blev gennemplantet med adskillige andre Løvtræer, Birk, El, Lind m. m. kom den igennem og staar nu med en Højde af omkring 20 m og med et umiskendeligt Præg af god Race.

Man vil forstaa, at Frijsenborg Skovbrug gennem et intensivt Arbejde i Løbet af de sidste ca. 130 Aar helt har skiftet Karakter. Daarligt bevoksede eller helt ubevoksede Dele er blevet udfyldt, ofte efter gennemgribende Afvandinger; overmodne og næsten uproduktive Bevoksninger er afløst af yngre og kraftigere, og det stærkt producerende Naaletræ dækker nu Halvdelen af Skovarealet. Vedproduktionen, der sikkert i 1820 ikke har kunnet naa 12.000 m³ aarligt, kan nu kalkuleres til ca. 37.500 m³, nemlig 6500 m³ Bøg, 2500 m³ Eg, 2500 m³ andet Løvtræ og 26.000 m³ Naaletræ.

I Nyttiggørelsen af disse Træmængder er der naturligvis sket store Ændringer. Dengang man i Danmark i 1805 erkendte de mørke Udsigter for Landets Træforsyning og derfor traf de kraftige Redningsforanstaltninger, var det i første Linie Brændselsmangelen, man frygtede, og i en lang Periode fremefter var Brændet Hovedprodukt i dansk Skovbrug. Winge angiver ganske vist i 1875 en ikke helt ubetydelig Afsætning af Bøg til Vogntræ, Bødkertræ og Planker; men Brændet var og blev Nummer et, i den Grad indgaaet i den almindelige Bevidsthed som næsten eneherkende Opvarmningsmiddel, at Winge ikke betænker sig paa at kalde Tørv og Kul for »Brændselsurrogater«, der ikke har Udsigt til at komme til at spille nogen som helst Rolle. Om Frijsenborgs Naaletræ 1875 siger Winge, at det er saa ungt, at »det endnu ikke indeholder Tømmer, men kan dog afgive mindre Savtræ, saasom til Spaan og Lægter«.

Afsætningsforholdene i 1875 er gjort til Genstand for indgaaende Omtale af Winge. For Naaletræets Vedkommende var Udbudet af de smaa Dimensioner, Stager og Lægter, stærkt stigende fra de store Arealer med Gran fra Aarene 1830—60, og fortsat Stigning maatte forventes. Priserne paa Naaletræ

havde i det nærmest foregaaende Tiaar vist vigende Tendens paa Grund af dette Udbud, og samtidig var Løvtræpriserne steget noget; det maatte da for Winge være en temmelig betænkelig Sag at anbefale fortsat Udvidelse af Naaletrædyrkningen, men han veg ikke tilbage derfor; han ansaa med Rette Naaletræerne for nødvendige af Hensyn til hele Skovtilstanden, og som Mid-

45-aarig Eg af hollandsk Oprindelse i Norringure Skov med gode Stammer og Højde ca. 15 Meter.

del til at op-
hjelpe Afsæt-
ningen pegede
han paa Anlæg
af en Industri,
som kunde op-
arbejde alt,
hvad der ikke
kunde afsættes
lokalt paa Eg-
nen. — For Bø-
gen var Afsæt-
ningen ifl. Win-
ge ganske ejen-
dommelig. Den
væsentligste
Del af svært
Bøgetræ (og de
gamle Bevoks-
ninger var jo,
som omtalt, al-
deles overvej-
ende) blev solgt
ved Auktion og
paa Roden.
Dette havde be-
virket, at saa
godt som alle
Købere op-
traadte som
Mellemhandle-
re; af disse var en Del professionelle, saaledes at Køb af Træ paa Roden, dettes Fældning, Oparbejdning, Sortering til forskelligt Brug og Levering til Forbrugerne var en Levevej for dem; hyppig foregik endda denne Mellehandel gennem flere Led. Men ogsaa Brændekøberne blandt Egnens Befolkning blev saa godt som alle mere eller mindre Mellehandlere, i den af Skoven anvendte Salgsform tvang dem dertil; vilde de have Brænde, maatte de købe et eller flere Træer paa Roden, fælde dem og frasortere først Gavntræet og

derefter som Regel ogsaa det større Kløvebrænde til Videresalg for selv at beholde det mindre Brænde og Topkvaset.

Det var klart, at saadanne Salgsmetoder ikke kunde opretholdes, hverken Køberen eller Skoven var tjent dermed; man maatte ind paa, at Skoven selv maatte foretage Oparbejdning og Sortering og sørge for, at Træet blev fordelt til de Forbrugere, som havde direkte Anvendelse derfor, og den stærkt stigende Gavntærpåproduktion, især da af Naaletræet, maatte nyttiggøres ved industriel Oparbejdning.

Som paa saa mange andre Omraader gemmer Skovene ogsaa her Spor af en forlængst svunden Fortid. Man finder hist og her mere eller mindre velbevarede Gruber i Jordsmonnet; hyppig kan den opgravede Jord endnu erkendes som lave Jordvolde langs Grubesiderne. Det er Fortidens Savgrave, Minder om den primitive Opskæ-

Mindestenen ved »Oppens Have« i Tinning Skov.

ring af Kævlerne til Tømmer og Planker ved Hjælp af et Haandredskab: Langsaven, et svært, 1½—2 Meter langt Savblad med tværstillede Haandtag i begge Ender. Kævlen rullede henover Savgraven, forsynedes med et lille Lad, blot et Brædt langs hver Side; en Mand ved hver Ende af Saven, den ene nede i Graven, den anden, som dirigerede Arbejdet, paa Ladet, og saa blev Kævlen savet ud paa langs til de ønskede Dimensioner; naar man under Arbejdet naaede frem til en af de Underliggere, »Strøer«, som Kævlen hvilede paa, tog man det nederste Haandtag af Saven, trak Klingeñ op gennem Savsnittet, skubbede Kævlen et lille Stykke frem, saa at Saven atter kunde stikkes ned paa den anden Side af Underliggeren, og fortsatte Savningen. Det tog sin Tid, og det var et Specialarbejde, som krævede øvede Folk, men Tiden var ikke saa knap, og det primitive »Savværk« stillede kun smaa Krav til Kapitalen.

Men nu meldte sig altsaa nye Tider med stigende Træmængder og stigende Behov for Træprodukter, og man tog med meget Fremsyn Sagen op fra Godsets Side; med meget betydelige Pengeanbringelser blev der startet Savværk for Oparbejdning af Naaletræ ved Pøt Mølle, Cellulosefabrik og Savværk ved Hinnerup og et meget stort Løvtræ-Savværk (»Bastian«) i Horsens.

Det var et Pionerarbejde, der herved blev udført; storindustriel Udnyttelse af dansk Skovtræ eksisterede paa det Tidspunkt ikke; det var Haand-

arbejdet, der var dominerende, og ad den Vej kom kun ringe Træmængder til Anvendelse. Som Tilfældet var ved Oparbejdningen af Ege- og Bøgekævler til Tømmer og Planker, saaledes ogsaa for mange andre Varer. Datidens Bødkeri var saaledes rent Haandarbejde; Staverne til Bøtter og Fustager blev udkløvede, tildannede, høvlede og samlede i Haanden; Standardmaal paa f. Eks. Smøremballage eksisterede ikke. Men med den vældige Udvikling i det danske Mejeribrug ændredes dette totalt: i Løbet af faa Aartier blev den danske Smørdrittel Standardpakning, og Bøgetræets Oparbejdning til Smøremballage blev fabriksmæssig. Et Par Tal vil belyse dette. Medens man omkring 1880—85 regnede med et aarligt Forbrug af Smørdritler i hele Landet paa 400—600.000 Stkr., var dette allerede ved Aarhundredskiftet oppe paa henvend 2 Millioner, og det ligger nu paa det dobbelte heraf. Og paa samme Vis gik Udviklingen paa alle andre Omraader. Møbler og Vogntræ, Redskabs-skafter og Træsko blev Fabriksvarer; dansk Gran fandt Vej til Bygningstræ, til Emballage, til Ledningsmaster, Pilotering, Træuld og Papirmasse.

De Anlæg, som blev anlagt af Frijsenborg Gods, fik den overordentlig store Betydning, at de viste Vej og gjorde det klart, at der i dette Skovbrugs betydelige Træproduktion var Basis for industriel Udnyttelse; omkring Frijsenborgs Skove voksede Træindustrierne frem paa private Hænder, og mange af dem blev med Dygtighed arbejdede op til en Kapacitet, der sikrede Skovenes Afsætning af baade Løv- og Naaletræ, og blev Led i det moderne Samfunds Forsyning paa de udstrakte Omraader, som Behovet for Træ spænder over.

At følge Frijsenborg-Skovenes Benyttelse gennem de sidste 75 Aar vil i det smaa genspejle hele vort Lands Udvikling, ikke alene indenfor Skovbruget, men ogsaa indenfor Landbrug og Industri.

Hermed er søgt givet en Fremstilling af et efter danske Forhold stort privat Skovdistrikts Udvikling gennem vekslende Tider med vekslende Kaar, som har paavirket og formet Skovene udadtil og indadtil. Vekselvirkningen mellem Skovene og Menneskene og Minder derom fra en Fortid saa fjern, at den forekommer os fremmed, er søgt belyst. — De Mennesker, som Slægtled efter Slægtled har været knyttet til Skoven, lige fra Godsets Ejere til dets Stab af Skovarbejdere, er kun strejffvis nævnede; Skovenes Personalhistorie er et helt Kapitel for sig, og Menneskene bliver smaa, naar deres Liv og Virke skal ses paa Baggrund af den Skov, som lever, mens Generationerne veksler.

I Horsens under Okkupationen 1864.

Af Hans P. Nors.

Brevskriveren, den 33-aarige Hans P. Nors, Søn af Lærer Nors i Vester Assels paa Mors, var i 1864 Handelsbetjent hos sin Broder Christian Nors, der havde en Købmandsforretning paa Søndergade i Horsens. Brevet er dateret Horsens d. 15. Januar 1865 og rettet til hans Broder Mads Nors, der havde en Gaard i Vester Assels, og blandt hvis Efterladenskaber det er fundet.

— — Kjære Mads! Det er meget længe siden, jeg skrev til dig. Aarsagen var dels, at i Sommer kunde man ikke, hvad man vilde, for Fjenderne, og da Tiden nærmede sig for Fjendernes Udrykning, vilde jeg vente, til jeg havde set de sidste drage bort, hvilket skete den 25. November. Saa kom Købmændens travleste Tid, og da jeg vidste, at mit Brev vilde blive langt, foretrak jeg at vente, til jeg rigtig kom i Ro.

Dersom det kan interessere dig at høre lidt om vor Stilling i denne sørgelige Krigstid — vi har sandelig døjet meget og været Vidne til mange sørgelige Scener — saa vil jeg fortælle dig lidt derom.

I Februar havde vi Heste- og Varedepotet og flere Magasiner, men dette holdt desværre ikke ret længe. Den 5. Februar blev Dannevirkestillingen opgivet, og Retræten begyndte straks, Fjenden fulgte umiddelbart efter. Vore Tropper havde sat sig fast ved Vejle, hvor de den 8. Marts blev indviklet i en temmelig haard Kamp. Det er første Gang, jeg hørte en heftig Kanonade; den varede i flere Timer. Ingen kan gøre sig noget Begreb om, hvilke Stemninger og hvilke Følelser, der bevægede sig i mig; jeg bad inderligt til Gud, at han vilde, om ikke skænke vore Sejren, saa dog tage dem under Beskyttelse, saa det ikke skulde koste for mange af vore danske Brødre Livet. Den gode Gud bønhoerte. Af døde og saarede var der meget faa paa vor Side, hvorimod Østrigernes Tab var meget stort, 6—800 Mand efter Østrigernes eget Udsagn *). Det er en skrækkelig Spænding at gaa i: at høre en saa heftig Kanonade og vide, at de fleste af Kanonskudene kostede Menneskeliv, og ingen vidste under Kanonaden, hvor Slaget stod, men samme Dags Aften fik vi at vide, hvor der var kæmpet. Thi Retræten fra Vejle til Horsens var allerede begyndt. Først kom Forplejningsvognene, Lazaretterne, Bagagevognene og alt hvad der henhører under Trainet, og derefter det allersørgeligste, nemlig Bøndervogne med de saarede og een død Soldat. Det var en sørgelig Aften, en Aften, som kunde bringe det haardeste Hjerte til at briste.

Vejen fra Vejle til Horsens var saa besat med Vogne, at det var umuligt at gaa tværs over Vejen. Dertil kommer, at Horsens' Indvaanere næsten alle

*) Ifølge det af den danske Generalstab udgivne Værk: Den dansk-tyske Krig 1864, II. Del, pag. 78, udgjorde Østrigernes Tab i Kampen ved Vejle 8 Officerer, 84 Mand, hvoraf 1 Officer og 11 Mand døde. Paa dansk Side udgjorde Tabet 3 Officerer, 5 Underofficerer og 171 menige, deraf døde 1 Underofficer og 10 menige, medens Resten var Fanger og savnede, deriblandt upaalidelige Sydslesvigere, der benyttede Lejligheden til at undvige.
— Red. Anm.

var ude for at høre om Slagets Udfald. Det var ynkeligt at høre de stakkels saarede, som laa og vaandede, sig i en almindelig Bondevogn liggende i en Smule Straa blot med en Kappe over sig og blive stødt fra den ene Side til den anden, ja, nogle saa medtagne, at de slet ikke kunde tale, men laa som døde, og tilmed i Vinterdage. De sidste Train-, Bagage- og Sygevogne ankom hertil Kl. 11 Aften. Efter at Soldaterne saavel de Syge som de saarede var blevne beværtede paa det bedste, belavede enhver sig paa at gaa i Seng. Just som jeg stod og vilde lukke Gadedøren, hørte man Folk raabe: »Nu kommer Soldaterne!« Det var rigtig nok, det var 1. Regiment, som ankom, og aldrig skal jeg glemme dette Syn! Disse stakkels Mennesker ankom hertil om Natten i et frygteligt Frost- og Snevejr og maatte ikke komme i Seng. Byens Indvaanere var næsten alle gaaet i Seng. Kun 4—6 Butikker var aabne, hvoriblandt vores, og i disse Butikker stormede disse Stakler ind. Vaade og forfrosne, sultne og udmattede, maatte de staa opstillede paa vores Gade (Søndergade), medens de søgte de endnu aabne Butikker.

Jeg tør med Sandhed sige, at vi denne Nat bespiste over 2 Kompagnier. De blev alle opvartede med Kød og Smørrebrød, Brændevin og Øl, kort sagt alt, hvad de kunde spise og drikke, dertil fik hver Mand et halvt Pund Tobak eller Cigarer og Feltflasken fyldt med Brændevin. Det var en Fornøjelse at se, hvorledes Kræfter, Humør og Munterhed vendte tilbage.

Du kan selv tænke dig, hvor meget her var at bestille hele denne Nat (vi havde ikke en Fod i Seng). Christians Kone og to Piger bestilte ikke andet end at lave Smørrebrød og koge Kaffe, en Karl havde fuldt Arbejde med at tappe Øl og bringe Smørrebrød og Kaffe omkring. Drengene i Butikken og jeg kunde ikke bestille andet end skænke Brændevin og uddele Tobak og se efter, at enhver fik noget. Om Morgenen havde vi hverken Brød eller Smør og meget lidt Tobak i Huset; vi maatte straks have Bud til en Herregaard efter Smør. Alt blev naturligvis uddelt uden Betaling, og enhver glædede sig over at kunne gøre Soldaterne godt. Alle satte jo en Ære i at vise sig taknemmelig mod de brave Soldater, der havde døjet saa uhyre meget og voget Livet for os, medens vi kunde sidde og passe vore egne Affærer.

Efter at de var blevet styrkede og vederkvægede paa det bedste, maatte de alle ud paa Gaden, hvor de stod i Sne til op over Anklerne, ja, der var mangfoldige, som af Mangel paa Søvn og af Udmattelse lagde sig i Sneen paa Gaden og med Hovedet liggende paa Fortovets Fliser og sov saa haardt, som om de laa i deres Seng. Andre sad paa Fortovet med Hovedet støttet mod Husene og sov lige saa trygt; endskønt Sneen knøg dem om Hovedet, lod de sig ikke forstyrre.

Den 9. Marts om Morgenen afmarcherede 1. Regiment nordpaa. Samme Dag ankom 7. Regiment; disse maatte slet ikke komme paa Gaderne, men blev indelukket i enkelte store Gaarde, hvortil Byens Indvaanere lod bringe Mad og Drikkevarer, som de højlig trængte til. Om Aftenen ankom 11. Regiment, nogle Dragoner og Husarer, i et frygteligt Storm- og Snevejr, som vi i flere Vintre ikke havde haft Mage til. De maatte ikke komme i Husene, da Fjenden trængte saa haardt paa, men maatte staa eller ligge paa Gaden, ja, flere var næsten ganske tilknøgne af Sneen; de blev alle paa bedste Maade beværtet af Byens Indvaanere.

Denne Nat var jeg alene oppe tillige med en af Pigerne, og hende fik jeg til at skære Smørrebrød og koge to meget store Kedler Kaffe. Jeg gik omkring Soldaterne og blev Vidne til mange sørgelige Ting. Mange, mange Soldater laa og var aldeles forkomne, og til disse gik jeg og bad dem følge med ind; de fleste svarede, at de ikke turde. Da Natten var mørk og Menneske-

stimlen saa stor, fulgte de dog efter megen Overtalelse med (hvor er det en sand Fornøjelse at kunne gøre godt). Jeg stillede dem an ved Kakkelovnen, gav dem Smørrebrød og Snapse og derefter en Kop rigtig stærk, varm Kaffe. Der var en, som udrød, da han sagde Farvel: »Jeg havde meldt mig til at blive kørt, men nu behøver jeg det ikke!« — Med Dragonerne og Husarerne lod det sig ikke saa let gøre, jeg fik dog mange fat; jeg sagde, de kunde ride frem og tilbage paa Fortovet, saa kunde det ikke mærkes, naar de slap ind i Porten; han steg af, jeg stod og holdt Hesten, og indenfor stod Pigen parat med Smørrebrød, Snaps og Kaffe. Paa denne Maade fik vi mange sultne, forfrosne og udmattede Stakler mættede, varmede og opmuntrede, og hvor var de taknemmelige. Der var flere, som sagde, at de ikke havde været af Sadlen i 48 Timer. Det er næsten umuligt at tænke sig, at Mennesker kan udholde saa meget, og ligeledes de stakkels Dyr.

Natten mellem den 9. og 10. Marts afmarcherede 11. Regiment og alt Trainet, og den 10. om Morgenen blev alle Forposter inddragne, og alt Dansk var ganske af Vejen.

Den 10. Marts omtrent mellem 8—9 viste de første Fjender sig, nemlig østrigske Jægere (Tyrolerne), men de kunde ikke komme længere end til den første Bro, da denne var taget op. De var imidlertid ikke raadville, de huggede Telegrafstængerne om og lagde disse over Aaen, og straks derpaa havde vi en lille Trop Jægere med spændt Hane og nogle Husarer med dragne Sabler færende op ad een Gade og ned i en anden. Saaledes gik denne Dag og om Natten drog smaa Patrouiller omkring i Gaderne. Den 12. Marts kom først Hovedstyrkerne. Hvor mange Tusinder, der drog igennem Byen, ved jeg ikke bestemt, men jeg ved, at denne Nat laa alene i Horsens 10—11.000 Mand. Christians Gaard er ikke ret stor, vi havde i denne Nat 75 Mand og 2 Officerer i Gaarden. Du kan tro, de var ikke naadige at tage imod, baade vaade, sultne og udmattede havde de gaaet i Sneen til midt paa Benene; der blev anvist dem et Loft med Halm, det hjalp jo lidt. De kunde jo nok indse, at saadant et Sted kunde de ikke faa Varme; de kogte og stegte den hele Nat. De havde stjaalet et Faar paa Bygholm, dette bar de op paa Loftet og slagtede det med en Barberkniv. Indvoldene, Hovedet og Skindet laa i Halmen ved Siden af de sovende Soldater. Der var en Os paa Loftet, dels af de vaade Soldater, som laa i Halmen, dels af dette Slagteri, som næsten ingen Mennesker kunde udholde. Vi havde ikke dem mere end een Nat, saa marcherede de videre nordpaa. Den næste Dag fik vi ca. 16 Mand i Kvarter. Det var østrigske Dragoner af Regimentet Windish-Graetz og de blev brugt som Ordonnanser. De, som laa hos os, var sandelig ikke lette at tilfredsstille. Naturalforplejningen var endnu ikke kommen i Stand, og efter de store Genmarcher var der ikke Kød eller Brød at opdrive for Penge. Soldaterne var saa forsultne, at det ikke lader sig beskrive. Vi maatte tage fat paa røget og saltet Kød, men med dette var Soldaterne ikke saa ganske fornøjede, de vilde alle have fersk Kød, men maatte lade sig nøje dermed i 10 Dage, indtil Slagterne og Bagerne fik skaffet til Veje af disse vigtige Sager. Med Loftskvarteret vilde de heller ikke lade sig tilfredsstille. Om Aftenen bragte de Halmen ned i Butiksstuen og i de nærmest liggende Stuer, og saa fyrede de i Kakkelovnen, saa den var ganske rødgloedende. Vi maatte afstaa enhver Plads baade i Gaarden og i Butikken. — I over 14 Nætter og Dage fik jeg næsten ingen Søvn. Man maatte jo hele Tiden passe paa. Stjæle vilde de, og deres Omgang med Ild og Lys kunde man heller ikke stole paa.

Omtrent 8 Dage havde vi Østrigerne. Saa fik de Ordre til at marchere tilbage, og Byen blev atter besat med Danske, der dog ikke laa i Kvarter i

Horsens. Dette var det saakaldte »Flyvekorps«. Saa længe som dette Flyvekorps flankerede i og omkring Horsens, var Byen allerværst stillet, da Fjenden laa i Vejle og havde som oftest deres Forposter i Landsbyerne her tæt ved. Der var næsten daglig Forpostsammenstød, og vore maatte jo bestandig vige. Det var en meget ubehagelig Situation, vi levede i. Om Formiddagen havde vi vore egne og om Eftermiddagen Fjenden, kun med den Forandring, at Fjendens Styrker somme Tider var meget stor, især naar han kom for at rekvirere. Saaledes hengik 3—4 Uger. Ingen Mennesker kunde komme til Byen. Vore Varer slap op, og vi kunde ingen faa igen. Skulde vi have fra Hamborg, maatte Byen være besat med Tyskere, skulde vi have dem fra København, maatte Byen være i de Danskes Hænder, og Byen var som sagt næsten daglig besat af Danskere og Tyskere. Almindelig Bededag udspandt sig her en temmelig levende Fægtning baade Syd og Nord for Byen. Geværkuglerne fløj ind i den sydlige Del af Byen, Syd for Byen faldt der en af vore Dragoner af 6. Regiment, Nord for Byen faldt der en af 1. Infanteriregiment. Det er et sørgeligt Syn at se en af vore kjære Soldater, om Morgenen rask og modig, og inden Middag saa jeg en Bonde komme kørende med ham af 1. Regiment liggende paa Bunden af Vognen ganske stiv og ganske tilsolet af Blod og Sand; han blev ført til Skanderborg og begravedes der. Dragonen blev begravet her; jeg var med til hans Begravelse, og aldrig har jeg været med til saa stor og saa rørende Begravelse. Han blev begravet af Preusserne med al den Højtidelighed, som man kan tænke sig; en Masse af Byens Indvaanere fulgte ham til Graven. I Kirken stod Kisten opstillet paa en Forhøjning, og oven over var der pyntet med det kære Dannebrog og sort Flor indviklet med grønne Guirlander, det hele saa ud som en — (ulæseligt). I Kirken holdt den ene af Byens Præster en smuk Tale; nærmest ved Kisten stod Dragonens Fader og Broder (det er vist sjældent, at en Fader og Broder er med til en falden Krigers Begravelse), og til disse henvendte den preussiske Oberst nogle hjertelige Ord om, at de ikke skulde græde, han faldt for Landets Sag og faldt som en tapper Soldat, han havde nemlig lagt een eller to preussiske Husarer til Jorden og saaret flere. Dragonen blev først skudt og senere gennemboret med Sabler. Fra Kirken til Graven blev han baaret af sine Vaabenbrødre, og paa begge Sider af Kisten gik preussiske Dragoner. Bagefter Kisten gik hans Fader og Broder, derefter den preussiske Oberst og flere høje Officerer, derpaa Præsterne og saa os civile, blandet med mindre Officerer og menige. Paa begge Sider af Vejen var opstillet en Æresvagt af preussiske Fodgardere, som stod ret med skuldret Gevær, saa langt som Ligskaen naaede, og tilsidst sluttede Vagten sig til og fulgte med til Graven, hvor den anden af vore Præster holdt en meget gripende Tale, hvorved næsten alle fældede Taarer. Jeg har aldrig været mere grebet, end denne Dag.

Fra denne Dag af var Byen og Omegnen uafbrudt besat med fjendtligt Militær. Alt gik dog temmelig roligt; de fik straks Magasiner og Depoter oprettede, og Naturalforplejningen begyndte, men denne kunde kun halvt forslaa, Resten maatte Værterne selv lægge til, hvad der forvoldte dem en betydelig Udgift. Du kan tro, kjære Mads, det saa sørgeligt ud, da de lukkede Manufakturbutikken og bortslæbte Varerne.

Vi havde Fjenden her i Byen fra den 10. Marts til den 23. November. Det var en lang Tid forbunden med store Udgifter og ingen Næring; det værste af det hele var det daglige moralske Tryk og høre deres Glæde over alle deres Sejre. Men Gud ske Lov, den Tid fik en Ende, at vi atter kom i vores gamle Folder og kan aande frit.

Den 5. December havde vi Besøg af Hs. Majestæt Christian den IX og Kronprins Frederik, som du vel nok har set i Aviserne. Jeg tror ikke, Kongen kunde have valgt en bedre Tid at vise sine tro Jyder sin Deltagelse. — Kongen blev hjertelig modtaget med alle de Æresbevisninger, som stod i Byens Magt. Jeg tør sige, at saavel Kongen som Prinsen vandt næsten alle Hjerter; man kunde ikke andet; de var saa venlige, nedladende og ligefremme i alt, taknemmelige for Æren. Kongen og Prinsen er meget smukke. Prinsen vandt alle de unge Damers Hjerter. — — —

Først og sidst modtage du med kjære Kone og Børn de hjerteligste Lykønskninger i det nye Aar, saavel fra Christian med Kone og Børn som fra din stedse oprigtige og hengivne Broder
Hans P. Nors.

Jydske Ordsprog om Dyr.

Ved R. P. Randsløv.

a. Hesten.

Om Hæsten er aalle saa smo,
saa ær et bejer aa kye end aa go.

Den, dæ haae Hæsten, faalange Prisen.

De æ Hææstarbi aa gjø Føl.

Næeve aa næsten, de slaar ingen Mand
ow Hæsten.

Næe Krøvven æ tom bies Hææsten.

Kleje skave Folk, aa Kjød skave Hææst.

»Nej si«, saa Manden te hans blinn Øg.

De æ gaat aa væ jæn Baan, men de
de ær it gaat aa væ jænn Hæst.

De hwii Øg ska ha møj Strøels.

b. Koen.

»Stuehed æ saa møj i Verden«,
saa' Kjællingen, hinne Ku bejst.

En kan læt stæl sæ te aa køs en Ku i
R . .

Dæn bagge Ku kommer aa te Bøj, men
dæn komme gjænn brole'n.

»Gud styr aal Hoohed«, saa Kjællingen,
hinne Ku bejst.

Haar et taen Kuen, læ et saa ta Kal'en
mej.

c. Studen.

Di gammel Stud haa de styw Hwonn.

En ka it faalang mie ow en Stud ind
et Brol.

Stuud ka hjelp en Mand o Biinen.

Di kommer aa mej, dæ kjø mæ Stuud.

d. Faar og Lam.

Næe jet Foe rænne te Wand, saa
rænne di aalsammel te Wand.

Dær æ let Løj onne Lamhaal.

Jet skavet Foe ka smet hiele Flaakken.

Synnenvind, Kwinnesind aa Foerangest,
de æne gjænn mæ wodt.

Næe Hemlen æ som en Foomauw, saa
fo vi Ræn innen trej Daw.

e. Vædderen.

»Do sku gywtes, mi Faaesen!« saa Man-
den te hans Veje, da dæn stødt
ham.

Fra gamle Kirkebøger.

Vcd Chr. Heilskov.

1. Drukneulykke i Gudenaå.

I Grønbæk-Svostrup Kirkebog skriver Præsten under 5. Søndag i Fasten 1774: »Begravet Jens Jensen Salling af Grauballe, gammel 48. Samme Mand druknede af Vaade 13de Martii udi Gudenaå imellem Flæbæk og Tvillum Kirke ved det han ville føre 2de andre over Aaen i et Knub-Skib, hvilke begge, navnlig [o: nemlig] en Mand og en Kone af Hr. Krigsraad Rosborgs Gods til Friisholt tilligemed ham druknede og omkomme. Forbemælte Jens Salling blev funden den 15de Martii i Gudenaå imellem Kongensbroe og Braarup, og samme Dag blev holdt et Syn over ham, hvilket Hr. Herredsfoged Lunows mig derfor tilstillede Beviis og Forsikring af 17de Martii nærmere udviser«.

Knubskibe var Baade, dannede af udhulede Træstammer. Resterne af et saadant blev i 1940'erne fundet i Gudenaå i Nærheden af Bjerringbro.

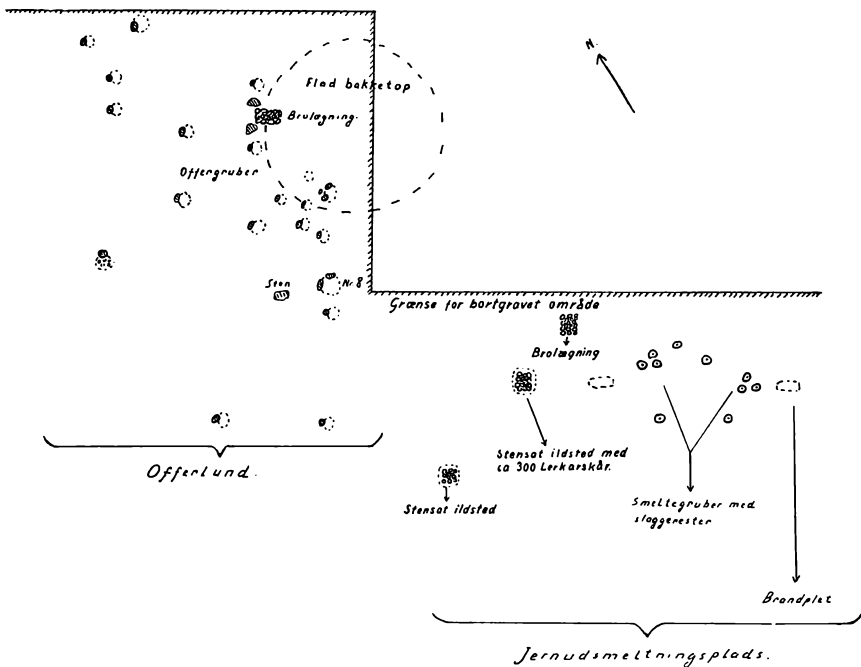
2. En stormfuld Brudfærd.

Om den gamle, forlængst nedlagte Vej mellem Sdr. Vissing og Annekset Voerladegaard skrives i 1829, at »den løber giennem Skovbakker og Huulveie og er om Vinteren meget besværlig«. Det maa den i særlig Grad have været den 10. Marts 1794, hvorom Præsten indfører følgende i Kirkebogen: »1794 d. 30. Dec. Trolovede ung Karl Michel Pederson fra West Birk og Maren Pedersdaatter Si: Peder Mortensøns i Møldrup Forlouers [?] Navn d. 10. Marty [1795] Copuler: Disse Personer i Huuset formedelst et af de farligste om ikke det allerfarligste Vejr, som i blandt mange har været i dette usædvanlig vanskelige Vejerlig og Vinter. Ved mange gaaendes og ridendes hielp kom [jeg] endelig til og over Aaen [Gudenaå]. Brudgommen med sit Følge hafde paa den iæfne Vej været i adskillige forleggenheder og Forsamlingen icke allene bade, men formanede mig, icke at sætte Dem og mig Selv i nye forlegenhed ved at vove os op af Bancherne til Kirchen. Dend [o: forsamlingen] tilbød mig Attest ia at ræcke mig Deres hielp, om noget herpaa skulde følge. — Der blev vel offeret i Huuset, men icke mig til fordeel. — D. 16. Marty: Skrev [jeg til] Hs. Højærværdighed [o: Biskoppen] og andgav det skeede med bedende om Svar ifald noget her om kunde blive at erindre, men til Datum intet seet«.

3. Et Overfald og Drab i 1840.

I min Bog »Sønder-Vissing Sogn landskabeligt og historisk skildret« har jeg fortalt om et Mord paa en fordægtig og af Beboerne i Sognet ilde lidt Person kaldet »Rask Busk«. Dengang havde jeg ikke kunnet opspore nærmere om Manden eller Tidspunktet for Begivenheden. Dette lykkedes først Aaret efter Bogens Trykning, og Kilden var Sdr. Vissing-Voerladegaard Kirkebog, hvori Pastor Arntzen skriver i 1840: »NB. den 19de May blev Rasmus Christensen Boest fundet død ved Wiholen [Hvidhule eller Viehullet, en Hulvej mellem Vissingkloster og Sdr. Vissing] og i Hr. Marzettas Overværelse; var savnet fra den 12te Ds., blev afklædt i Hast af Hr. Daugaard [vel Lægen] den 20. May, som gjorde de overværende: Præsten og Anders Andersen og Johan Rasmussen opmærksom paa en hviid Ring, som en Finger breed omkring Halsen og nogle røde og nogle hvide Strimer paa Brystet, som han formeente at Tørklædet havde gjort, skjønt saadant ikke fandtes efter Strømpebaanden; eller paa Liig i Almindelighed. Hr. Marzetta og Sognefogeden sagde strax: at han var dræbt, som Rygtet og siger. Skulde det være sandt, saa maaskee er dette skeet ved Strikke eller Rem. Han blev begravet fra Vaabenhuuset den 27de May, efter Ordre fra Amtet med sædvanlig Ceremonie«.

Her faar vi at vide, at Mandens Navn ikke var Busk, men Boest. Han er formodentlig blevet forvekslet med en Rask Busk, der skal have levet i Pastoratet i forrige Aarhundrede. Navnet Boest forekommer ret hyppigt paa Personer i Sognet paa samme Tidspunkt.

Skitse over Fundomraadet ved Riis-Tebstrup Skole.

Jernalderfundet ved Riis-Tebstrup Skole i Ousted Sogn.

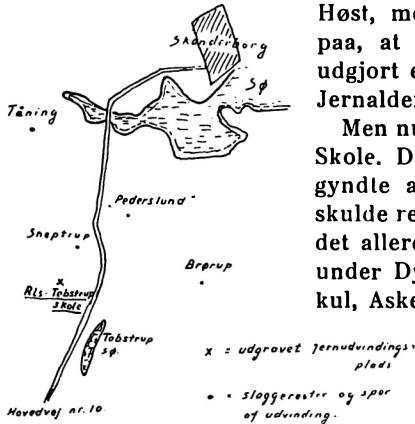
Af Førstelærer C. Asschenfeldt-Frederiksen.

DENNE Artikel handler om et arkæologisk Fund, som ikke alene udvider Kendskabet til Udbredelsen af Jernudvinding i Oldtiden i Jylland, men som ogsaa efter mit Kendskab til Tingene kaster nyt Lys over den Kultur og den Kultus, der raadede i et Menneskesamfund paa en Jernudvindingsplads i Tiden omkring Kristi Fødsel. Artiklen handler saaledes i Realiteten om to helt forskellige Fund, der er blevet gjort paa en og samme Lokalitet, og som tydeligt staar i den nøjeste Forbindelse med hinanden, nemlig Fundet af en Jernudvindingsplads og Fundet af en Offerlund.

Inden jeg gaar over til at fortælle om Fundene, der er gjort ved Riis-Tebstrup Skole i Ousted Sogn, Danmarks højest beliggende Sogn, som i sin Midte rummer de Bakkedrag, der krones af Ejer Bavnehøj, vil jeg erindre om, at den kendte Hjemstavnsforsker Rasmus Mortensen i sin Bog om »Jydsk Jern«
 offentliggør et Kort over jydsk Jernudvindingspladser. Betragter man dette Kort nøjere, ser man, at i det Omraade, som stort set strækker sig fra Randers Fjord mod Nord til Vejle Fjord mod Syd, og som begrænses af Kattegat og Gudena, er der med enkelte Undtagelser mod Nord ikke fundet Jernudvindingspladser. Det er derfor saa meget mere interessant, at Fundet ved Riis-Tebstrup Skole nu er gjort, for det ligger saa at sige midt i oven-

nævnte fundtomme Omraade. Men ikke nok med det. Riis-Tebstrupfundet er faktisk blevet en Nøgle, hvormed der er blevet lukket op for nye Fund-omraader, for det viser sig nemlig nu, at der findes Jernudvindingspladser baade paa »Pederslund« i Horndrup og paa et Par Lokalteter mellem Tebstrup og Hylke, ligesom der er fundet Slaggerester i Sneptrup og i Taaning.

Disse Omraader skal undersøges nærmere efter Høst, men deres Tilstedeværelse tyder stærkt paa, at hele Egnen syd for Skanderborg har udgjort et vældigt Industriomraade i den tidlige Jernalder.

Egnen syd for Skanderborg.

Men nu om Udgravningerne ved Riis-Tebstrup Skole. Da Haandværkerne i December 1950 begyndte at grave Grund til den ny Skole, der skulde rejses paa den gamle Skolelod, afsløredes det allerede ved de første Spadestik, at der lige under Dyrkningslaget fandtes Slaggerester, Trækul, Aske og rødbrændt Ler, hvilket var tydelige Tegn paa, at man stod overfor en Jernudvindingsplads. Terrænet er paa dette Sted højt beliggende, ca. 120—125 m over Havets Overflade, og danner en mod Syd svagt hældende Flade. Ca. $\frac{1}{4}$ m under Jordoverfladen findes stiv Lergrund.

Da de to aarvaagne Arbejdsmænd Henry Sørensen, Riis, og Niels Christiansen, Bjødstrup, den 4. December stødte paa Slaggerester, underrettede de mig, og i Løbet af Eftermiddagen udgravede jeg to store Slaggeblokke, der maalte 70 cm i Diameter og 40 cm i Højden; de vejede henimod 100 kg pr. Stk. Det var ganske tydeligt, at vi stod overfor Bundslaggeerne i et Par Smeltegruber, der var gravet i Lergrunden. Jeg underrettede derefter Professor P. V. Glob om om Fundet. Professoren kom allerede næste Dag og besaa Fundstedet, og vi gjorde den Aftale, at hvis der viste sig mere, skulde Museumsinspektør Harald Andersen fra Aarhus forhistoriske Museum deltage i Udgravningsarbejdet, da Professor Glob lige stod for at skulle rejse til Norge og Finland. Der viste sig mere i Løbet af den næste Dag, og Museumsinspektøren kom, men kunde kun afse en Dag til Udgravningsarbejde. Imidlertid fik jeg med Hjælp af et Par arkæologisk interesserede Mænd fra Egnen, Gdr. P. Westphael Jensen,

Slaggeblok fra Jernudvindingspladsen. Vægt ca. 100 kg. Man ser tydeligt, hvor det udsmolte Jern er afhugget.

Der viste sig mere i Løbet af den næste Dag, og Museumsinspektøren kom, men kunde kun afse en Dag til Udgravningsarbejde. Imidlertid fik jeg med Hjælp af et Par arkæologisk interesserede Mænd fra Egnen, Gdr. P. Westphael Jensen,

Riis, og Uddeler H. Jacobsen, Taaning, samt nogle store Skoleelever i Dagene til den 16. December, da Vinteren satte en Stopper for Arbejdet, udgravet 9 Smeltegruber med Slaggerester, 2 større Brandpletter og et stensat Ildsted med ca. 300 Lerkarskaar. I Foraaret 1951 genoptog jeg Udgravningsarbejdet og afdækkede en Bro-lægning, ca. 1 m lang og 90 cm bred, i den nordlige Del af Udvindingspladsen, et stensat Ildsted i Pladsens vestlige Del samt tre store Slaggeblokke, hvoraf de to laa ca. 100 m øst for Pladsen. Under den ene Slaggeblok fandt jeg Resterne af en Gravurne med Aske og Knoglerester. — Dermed sluttede foreløbig Udgravningen af det første Fund: Jernudvindingspladsen. Slaggeblokke, Ildsteder og Lerkarskaar blev optaget og indtil videre hensat paa den gamle Skoles Loft. Professor Glob fik dog en Slaggeblok til Forhistorisk Museum i Aarhus. Men da Jorden nord for det udgravede Omraade sikkert gemmer endnu mange Ting, vil videre Udgravning senere blive foretaget. Navnlig haaber vi meget at finde Værkstedsplassen, hvor Jernet er blevet behandlet og forarbejdet.

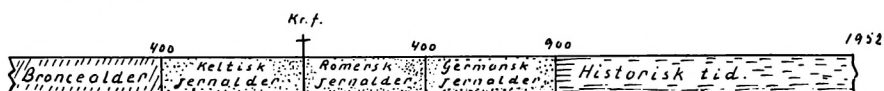

Ildstedet paa Jernudvindingspladsen, efter at Lerkarskaarene er fjernet.

Efterhaanden som Udgravningsarbejdet skred frem, blev Omraadet opmaalt, kortlagt og gennemfotograferet. Derved blev der samlet et saa stort og alsidigt Materiale, at det blev muligt med Udbytte at arbejde videre med Fundet, efter at Pladsen var blevet ryddet, og dette Efterarbejde er mindst lige saa vigtigt som Udgravningsarbejdet; for det er kun den ene Side af Sagen at finde Tingene frem, en helt anden Side er det at faa dem til at fortælle noget konkret om en Tid, der bogstavelig talt er sunket i Jorden. I de Perioder, Udgravningsarbejdet hvilede, tog jeg derfor fat paa Efterarbejdet.

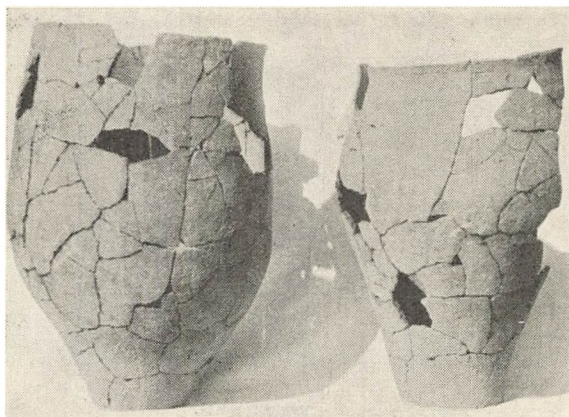
Først og fremmest gjaldt det om at finde ud af, fra hvilken Tid Smeltegruberne stammede. I sig selv indeholdt de ikke mange Holdepunkter for Datering. Der er nemlig i Jylland blevet udvundet Jern fra Bronzealderens Slutning til langt ind i Middelalderen. Men som før nævnt fandtes der i Grubernes Nærhed et stensat Ildsted, som sandsynligvis har været benyttet til Tilberedning af Mad til Smedene, for spredt over Ildstedet laa ca. 300 Lerkarskaar. Her var Muligheden for en Datering, idet Skaarene — navnlig de store Karsider med Rand — ved deres Form og Udseende afslørede, at de

Tidslinie.

Fundet ved Ris-Tebstrup skole

— og dermed altsaa hele Fundomraadet — stammede fra keltisk Jernalder, som for Danmarks Vedkommende falder i de sidste fire Aarhundreder før Kristi Fødsel. I Løbet af Vinteren 1950—51 lykkedes det mig af Skaarene at samle to store Forraadskar og Brudstykker af mindre Madlavningskar. Især

De to store Forraadskar, samlet af Skaar fra Ildstedet paa Jernudsmeltningsspladsen.

de to Forraadskar er imponerende, idet Højden paa dem er henholdsvis 62 og 67 cm, Vidden foroven 35 og 42 cm, mens Bundens Diameter kun maaler 18 cm. Som det fremgaar af Billedet, har det mindste Kar en slank og smuk Form, det andet er meget mere buttet og knap saa harmonisk i Formen. Iøvrigt har Ildstedet været anbragt meget fornuftigt, nemlig Vest for Smeltegruberne. Det har betydet, at man med Vestenvinden som frem-

herskende Vind ugenert af Røgen fra Gruberne har kunnet tilberede Maden paa Ildstedet. Endvidere maa bemærkes, at der mod Nord og Vest i Randen af Ildstedet var en Række Pælehuller, som maa antages at stamme fra en Læskærm. Pælehullernes Størrelse tydede paa, at armtykke Grene har været stukket ca. 25 cm ned i Jorden, og et Fletværk af Grene eller en Dyrehud har antagelig udgjort Skærmen. Endelig var der Tegn paa, at Lerkarrene var slaaet i Stykker med Vilje, idet der over Skaarene fandtes flere haandstore Sten, som laa i en saadan Stilling, at det ganske tydeligt fremgik, at de havde været benyttet til Ødelæggelse af Karrene. Saa kan man vel iøvrigt kun gisne om, hvorfor man har baaret sig saadan ad.

Men ogsaa Smeltegruberne med Slaggeresterne kan fortælle os en Smule. Paa Skitsen over Pladsen ses, hvordan Gruberne har været placeret, og her kan man næsten ikke undgaa at lægge Mærke til, at i alt Fald to Steder har Gruberne været anbragt tæt sammen, tre hvert Sted, sandsynligvis for at opnaa en bedre Udnyttelse af Varmen. Ved hver Samling fandtes en større Brandplet med Sten. Skal vi prøve at forestille os, hvordan Arbejdet med Udvingingen har gaaet for sig, maa vi først se lidt paa Fundomraadets Omgivelser. Baade mod Nord, Øst og Syd for dette er Landskabet udformet i Dalsænkninger med Væld. Her er Raamaterialet, Myremalmen, dannet, og herfra har Jernaldersmedene hentet det op til Udvinging paa den højtliggende Plads, hvor Vinden har kunnet give Træk nok baade til Udvinging og til at drive Røgen væk, og hvor Jordbunden, som jo bestaar af Ler, har været velegnet til Smeltegruber. Fremgangsmaaden ved Uds meltingen har sandsynligvis i store Træk været denne: Først

Et Hjørne af Jernudvindingspladsen med tre afdækkede Slaggeblokke.

blev Myremalmen ristet paa aabne Baal, hvorved den blev rensat for Jord og Sten. De to Brandpletter viser altsaa Stederne, hvor disse Ristningsbaal har været. Derefter er Malmen ved Hjælp af Trækul blevet udsmettet i Gruben. Under denne Proces er det tunge Jern sunket til Bunds i Gruben, og den lettere Slagge har samlet sig øverst. Paa et givet Tidspunkt under den paafølgende Afkøling er hele Massen blevet vendt i Gruben, saaledes at det udsmettede Jern, Luppen, er kommet øverst og er blevet afhugget. Alle Slaggeresterne i Gruberne her laa da ogsaa med Bunden opad, og Luppen var alle Steder afhugget og fjernet.

I og for sig er det imponerende, at disse Mennesker med deres primitive Hjælpemidler har været i Stand til at udvinde Jern af Myremalm, for selv om Skoven har staaet tæt paa Bakkedraget om Ejer Bavnehøj, og der saaledes har været Træ nok at svide Trækul af, er det alligevel en Præstation, at Jernaldersmeden har kunnet opnaa de til Udsmeltingen nødvendige Varmegrader i disse simple Lergruber. Man kan ikke andet end beundre den Dygtighed og det Arbejde, der har ligget til Grund for det Resultat, han naaede, og som vi nu har draget en Del frem af.

Medens Jernudvindingspladsen fortæller om den Side af Jernaldermenneskets Tilværelse, der angaar det daglige Arbejde, saa fortæller det andet Fund om en helt anden Side, nemlig hans religiøse Forestillinger, og saaledes supplerer de to Fund hinanden ganske ypperligt.

Dette andet Fund blev gjort i Foraaret 1952, da Anlæggelsen af Skolens Idrætsplads tog sin Begyndelse. Gang paa Gang stødte Arbejderne under Planeringsarbejdet paa store Kampsten, hvis Overkant laa et stort Spadestik under Jordoverfladen. Ved hver Sten var et ganske tydelig Fyldskifte bestaaende af askeblandet Jord med Mængder af Lerkarskaar og haandstore Sten.

Til at begynde med mente jeg, at vi var stødt paa Lerkarbrandgrave, da der var Skaar af saavel store som smaa Lerkar mellem forkullet Træ, men Professor P. V. Glob og Museumsinspektør Harald Andersen, som en Dag kom ud og kiggede paa Tingene, sagde, at man snarere maatte betegne det fundne som Offergruber fra keltisk Jernalder. Og dette Synspunkt blev rigelig bekræftet under det føl-

Et Hjørne af Idrætspladsen. Enhver af de store Sten markerer det Sted, hvor en Offergrube har været.

De øverste store Sten i Offergrube Nr. 8 afdækkede.

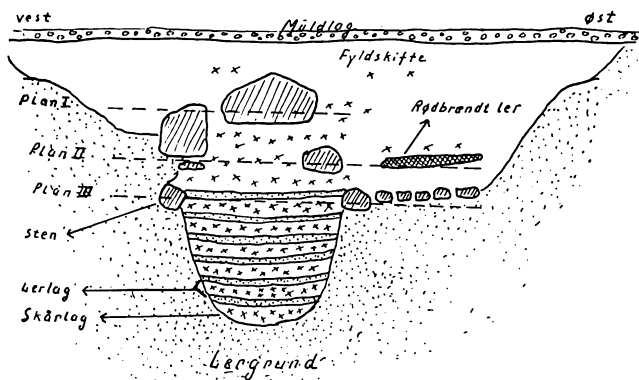
Offergrube Nr. 8. De øverste store Sten samt Randen af mellemste Grube.

gende Udgravningsarbejde, som jeg oftest maatte udføre alene og i Løbet af meget kort Tid, da Offergruberne som Regel laa generende i Vejen for Planeringsarbejdet. Men ind imellem fik jeg god Hjælp af arkæologisk interesse-rede som f. Eks. Lærer Kr. Pedersen, Bjødstrup, Fabrikant Randsløv og Lærer Gjesing fra Skanderborg, Gdr. Westphael Jensen, Riis, og Uddeler H. Jacobsen, Taaning. — Lad os nu følge Udgravningen af en særpræget Offer-grube, og jeg vælger den, der paa Skitsen over Fundomraadet er betegnet Nr. 8.

Denne Grube, som øjensynlig har været benyttet gennem et længere Tidsrum, var først og fremmest ejendommelig derved, at den i sin Opbygning var tredelt, saaledes at det er muligt at skelne mellem den øverste, den mellemste og den nederste Grube, hvilket fremgaar af Skitserne. Den øverste Grube var markeret af to store Sten, ca. 1 m lange og 1/2 m høje og brede, den ene laa i Grubens nordlige og den anden i Grubens vestlige Kant. Lige under disse to Stens Underkant laa en Del mindre Sten, som dannede den mellemste Grubes Rand. Denne Grubes Diameter var 70 cm, og lige øst for den fandtes en stor rødbrændt Lerplet. 30 cm længere nede laa en ny Kreds

af Sten, som altsaa markerede den nederste Grubes Rand, og her var Grubens Diameter større, nemlig 90 cm. I Tilslutning til disse Randsten var mod Øst en Brolægning paa 80×80 cm. Iøvrigt var hverken Grubens Sider eller Rand satte. Men nu kommer det interessante: I denne Grube, hvis Bund laa 2,20 m un-

Snit gennem offergrube nr. 8.

der Jordoverfladen, fandtes, navnlig i den nederste Grube, en Række tydeligt adskilte Offerlag.

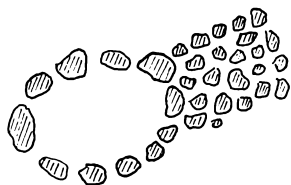
Det ser ud til, at Fremgangsmaaden ved Oftringerne har været denne: Handlingen begyndte med, at et Offerbaal antændtes i Grubens Bund,

Offergrubens øverste store sten.

Første gruberand med rødbrændt lerplet mod øst.

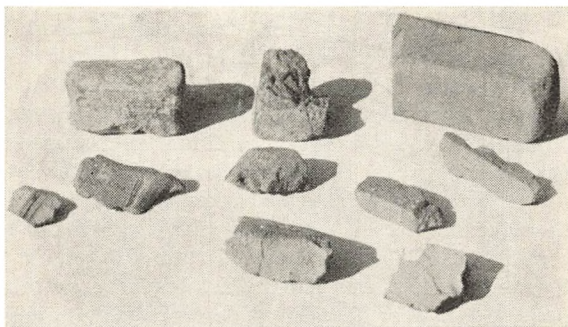

Anden gruberand med brolægning mod øst.

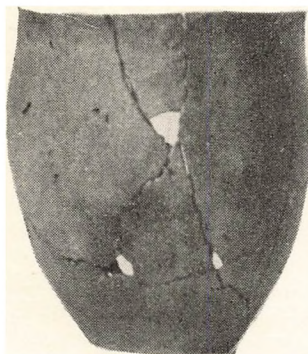
herpaa anbragtes Lerkarrene med Offergaverne, antagelig Kød, Korn og andre forgængelige Gaver; disse Kar blev derefter knust med haandstore Sten, tilsidst blev nedlagt et Brudstykke af en Lersten (Ritualsten). Dermed maa Offerhandlingen sandsynligvis være afsluttet. Saa blev Offerlaget skjult under en Lerkappe paa 5 til 7 cm's Tykkelse, og Gruben var klar til næste Oftring. Saadanne seks Lag fandtes i den nederste Grube. Under Of-

ringen har Offerpræsten antagelig haft sin Plads paa den Brolægning, der er paavist øst for den nederste Gruberand. Efter at den nederste Grube var blevet fyldt, har man saa lagt en ny Rand lidt højere oppe, og efter at denne mellemste Grube ogsaa var blevet fyldt, har man sluttelig markeret Offerstedet ved de to store Sten og fortsat med Ofringerne, for helt op til 18 cm under Jordoverfladen laa Skaarene lagdelt. Saavidt jeg har kunnet konstatere, har der ogsaa været 6 Offerlag over den nederste Grubes Rand.

I det foranstaaende er nævnt, at der i Offerlagene var nedlagt Lerskensbrudstykker (Ritualsten). Denne Funddel er saa særpræget, at den maa omtales nærmere. Der er i de forskellige Offergruber fundet Brudstykker af ialt 13 Ritualsten, enkelte af dem med Ornamenten bestaaende af Streger og Bølgelinier. Flere Ritualsten ligner meget Ildbukke, og er det sandsynligvis; men af disse Udgravninger fremgaar, at de maa have haft ritual Betydning. En enkelt af Ritualstenene er ikke af Ler, men af Sandsten. Den er smukt tilslebet, og dens ene Ende er slaaet af.

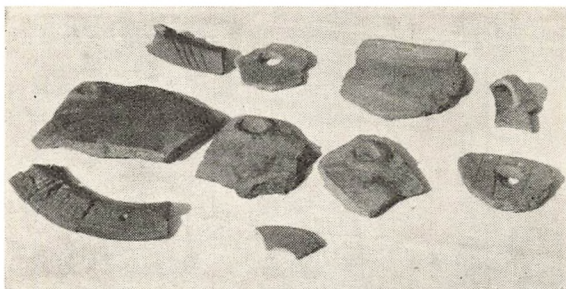
Ritualsten (Ildbukke) fra Offergruberne.

Samlet Lerkar fra Offergruberne.

I alt er der fra de 20 Offergruber optaget ca 4000 Lerkarskaar, og det er min Hensigt, naar Tid og Lejlighed gives dertil, at forsøge at samle Lerkar af de bedste Skaar, saa man kan faa et Indtryk af Karrenes Størrelse og Udseende. En Del af Skaarene er ornamenterede med skraatliggende parallelle Streger ved Rand og Øre, og nogle er forsynede med ringformede eller øjeblikkende Ornamenten, som peger tilbage til Broncealderen.

Som det fremgaar af Skitsen over Fundomraadet, laa Gruberne tættest i Pladsens østlige Del. Terrænet hævede sig her til en afladet Bakketop, som imidlertid — bortset fra den sydlige Kant — var fundtom. I den vestlige Side af den afladede Bakketop, som havde en Diameter paa 10 m, fandtes en 1½ m lang Brolægning, som afsluttedes med en stor Sten ved hver Side af den vestlige Ende. Professor Glob ansaa denne Stensætning for at være Indgangen til selve Offerlunden. —

Ornamenterede Skaar fra Offergruberne.

Med Fantasiens Hjælp kan vi nu rekonstruere Offerlundens Udseende: Den afladede Bakketop har været en aaben Plads, hvor Omraadets Beboere samledes og f. Eks. udførte religiøse Danse og Ceremonier, og hvorfra de overværede Præsternes hellige Handlinger ved Gruberne paa Offerpladsen, til hvilken der var særlig brolagt Indgang.

Dette andet Fund ved Riis-Tebstrup Skole er ikke mindst interessant derved, at det ligesom løfter en Flig af Forhænget om Jernaldermenneskets Tankeverden, og jeg for min Part maa tilstaa, at jeg Gang paa Gang under Udgravningen af Offergruberne har følt mig grebet af dette Vidnesbyrd om Menneskeand, der søger at finde en Sammenhæng i Tilværelsen, og som prøver at forme en Livsanskuelse, hvis Omrids vi svagt kan ane gennem Fundene.

At det i det hele taget lykkedes at faa saa meget ud af disse Fund, skyldes ikke mindst en udstrakt Velvilje og Forstaaelse fra den meget interesserede Arbejdsformand paa Pladsen, Vejmand Th. Petersen, Tebstrup, der ligesom Tromlefører Martin Eskildsen og de iøvrigt paa Pladsen ansatte Arbejdere fortjener Tak, fordi de omhyggeligt rapporterede alt, hvad de stødte paa, og arrangerede Arbejdet saaledes, at jeg altid kunde faa Tid til at udgrave Gruberne. Ofte havde jeg kun 2—3 Timer til Undersøgelsen, men det hændte, at jeg ogsaa kunde faa flere Dage. Mange af Gruberne er derfor udgravet om Aftenen og tidligt om Morgen, og det forcerede Tempo har ikke kunnet undgaa at virke forringende paa Kvaliteten af Udgravningsarbejdet.

Naar jeg saa til Slut skal prøve at samle de mange Enkeltindtryk fra dette Fundomraade i et Helhedsindtryk, saa stiller det sig for mig saadan, at det overvældende Hovedindtryk, jeg har faaet af denne Udgravning, kortest og klarest kan udtrykkes i de tre Ord: Den flammende Ild.

I Kulmilerne, i Smeltegruberne, paa Ildstederne og i Offergruberne har Ilden flammet. I Hverdagens Arbejde og i Offerhandlingens Stund er det først og fremmest med Ildens Hjælp, at den Tids Mennesker har kæmpet for det daglige Brød og har søgt at formilde de ukendte og frygtede Guder. Af deres travle Færd og af deres Søgen er nu kun Skaarene og Ildsporene tilbage.

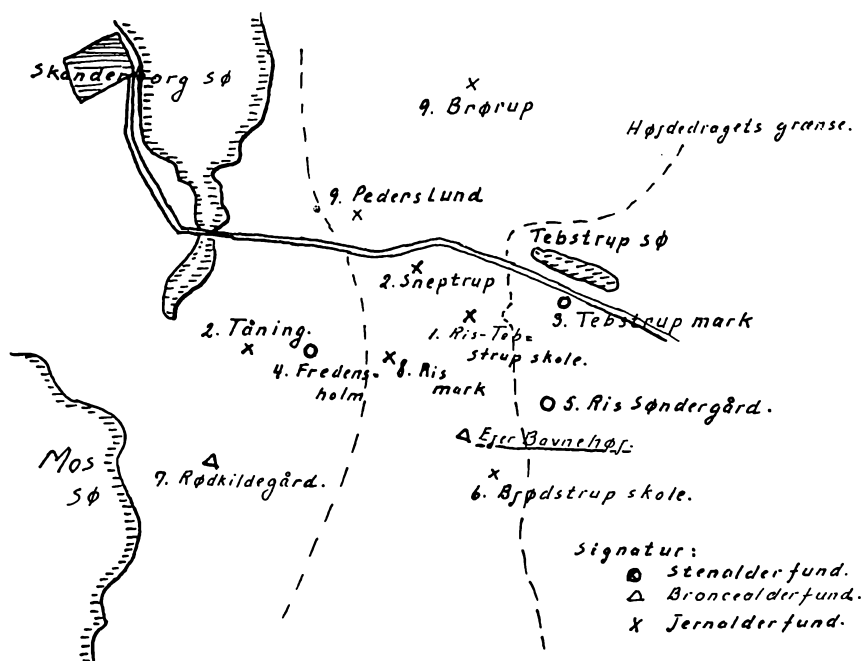
Men Tider skifter, og Sæder skifter. Nu lyder Kirkeklokkens Klang over de Bakker, hvor henover Røgen i fjerne Tider drev fra Offergrubernes Flammeild. Og naar Bedeslagene lyder, kan vi staa trygt med foldede Hænder og Hjertet i Bøn til den Gud, der vil være vor Fader, paa den selv samme Plet, hvor Mennesker for Hundreder af Aar tilbage stod i Angst og Bæven for deres hjemmelavede Guders Utilstrækkelighed. Sandelig, en arkæologisk Udgravning er ikke blot en Hobby, men meget mere et Bidrag til at give vort Liv et nødvendigt Perspektiv og vor Oprindelse en sand Baggrund.

Oversigt over arkæologiske Fund i Ousted-Taaning Kommune i Aarene 1950-52.

Af C. Asschenfeldt Frederiksen.

Denne orienterende Oversigt er ordnet kronologisk, saaledes at forstaa, at Fundene er omtalt i den Rækkefølge, hvori de er udgravet eller konstateret.

1. Det begyndte med Fundet af Jernudvindingspladsen fra keltisk Jernalder ved Riis-Tebstrup Skole i Decb. 1950. Udgravningsarbejdet her er endnu ikke afsluttet. Om Fundets foreløbige Resultater er fortalt i foranstaaende Artikel.
2. Forekomst af flere større Jernslagter ved Sneptrup Præstegaard konstateret i Juni 1951. Der har antagelig været en Jernudvindingsplads i Nærheden. Samtidig modtaget Underretning om Fund af Jernslagter i Taaning.

Skitse over Fundene i Ousted-Taaning Kommune.
Tallene svarer til Fundets Nummer i Artiklen.

3. I August 1951 blev fundet flere Flinteredskaber fra yngre Stenalder og Masser af Flintafslag ved P. Sandvads Ejendom paa Tebstrup Mark. Fundet tyder sammen med flere andre lignende Fund paa, at der paa et Omraade ved Tebstrup Sø har været en Stenalderboplads.
4. Et meget interessant Fund blev gjort i Sept. 1951 paa en Mark ved Gaarden Fredensholm ved Taaning, hvor Ejeren, Gdr. Jens Chr. Madsen,

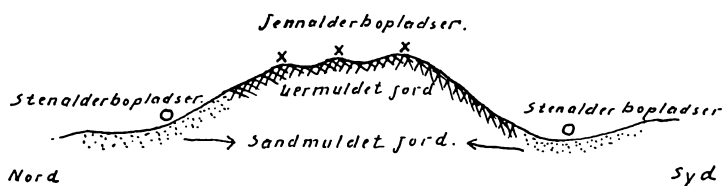
under Pløjning stødte paa nogle ordnede Stensætninger. Da de blev udgravet, viste det sig at være Jordgrave fra Dyssetidsperioden i yngre Stenalder, altsaa fra ca. 2500 Aar f. Kr. F. Der blev afdækket tre Begravelser, hvoraf den ene endda var en dobbelt Begravelse, saaledes at der i Virkeligheden var Tale om fire begravede. I Dobbeltgravnen fandtes en sleben Flintøkse af den tyndnakkede Type. I den mellemste Grav fandtes to meget smukke Ravsmykker, begge med gennemboet Hul paa Midten, og det ene ornamenteret med cirkelrunde Fordybninger langs Undersidens Rand. De er temmelig store, ca. $6 \times 4 \times 3$ cm. Jordgravene bestod af en Ramme af almindelige Marksten omkring Gravlejet, der havde en Bundbelægning af mindre, skærveligende eller fliseagtige Sten. Gravene laa i en lige Linie i Retningen Nordvest-Sydstøst paa en lav Højderyg, og der var en Afstand paa 8 m. mellem hver Begravelse.

5. Samme Efteraar blev jeg underrettet om, at Gdr. Svend Olesen paa sin Mark ved Ris Søndergaard havde fundet flere Flintøkser og Flintredskaber. Kort efter fik jeg i en Samtale med Søren Peter Mathiesen, Ris, oplyst, at han i sin Barndom i 1880erne havde været med til at sløjfe nogle Gravhøje, som netop laa i Nærheden af Ris Søndergaard.
6. I Nov. 1951 afslørede Lærer Kr. Pedersen, Bjødstrup Skole, under Efteraarsplantning i sin Have et Kulturlag, der indeholdt Lerkarskaar og brændte Dyreknogler. Af Skaarene er samlet 15-16 Lerkar af forskellig Størrelse og Form. Der er det ejendommelige ved flere af Lerkarrene, at der er slaaet Hul i Bunden paa dem. Fundet, som endnu ikke helt er undersøgt, stammer fra keltisk Jernalder.
7. Uddeler H. Jacobsen, Taaning, foretog i April 1952 en Prøvegravning i Bundomraadet af en sløjfet Broncealderhøj paa Rødkildegaards Mark i Taaning og stødte derunder paa en stensøb Grav, der var ualmindelig smukt opbygget. Ved en nærmere Undersøgelse fandt vi Rester af Kranieknogler med velbevarede Tænder samt et Stykke af en Bronzekniv.
8. I Foraaret 1952 blev paa P. Westphael Jensens Mark i Ris paabegyndt et større Udgravningsarbejde, som endnu ikke er afsluttet. Ved en Lavning dukker en Del Hustomter frem. Indtil videre viser Udgravningen, at der i hvert Fald er tre Lag Hustomter over hinanden. Husene er brændt, hvilket fremgaar af de tykke Askelag paa Stedet. Paa en kuplet Bakketop vest for Hustomterne er fremdraget Rester af Urner, hvilket tyder paa, at Begravelsespladsen er at finde der. Endelig er der paa et tredje Sted paa samme Mark afdækket en Offergrube med knuste Lerkar og Rester af Ildbuk (Ritualsten).
9. I Juni 1952 konstateredes en Forekomst af Jernslagge ved Tage Halds Gaard Pederslund i Horndrup. Udsmeltningsspladsen kan næsten med Sikkerhed udpeges, og efter Høst vil vi foretage nogle Udgravninger paa det udpegede Omraade. Et Omraade i Brørup, hvor der ogsaa er fremdraget Jernslagge, skal samtidig undersøges.
10. Endelig er man i en karakteristisk Smeltevandsdal, der kaldes Hønedal, og som ligger ca. $\frac{1}{2}$ km. Syd for Ris Tebstrup Skole, under Dræningsarbejde stødt paa en stenlagt Vej, der i en Længde af 12 og en Bredde af 4 m fører over et sumpt Terræn til en af Dalens Kilder. Her afdækkedes en 2 m dyb Brønd, opsat af svære Kampesten. Omkring selve Brønden fandtes et 2 m langt og $1\frac{1}{4}$ m bredt Omraade, der var kantet af temmelig store Sten. Mange Ting tyder paa, at det drejer sig om en Middelalderbrønd. Marken ejes af Gdr. Peder Møller i Tebstrup.

Alle disse Fund er gjort, fordi der er en voksende Interesse paa Egnen for Fortidens Minder, og fordi der er en Kreds — ganske vist endnu ikke saa stor — af arkæologiske Interesserede, der vil give Tid og Kræfter til dette Arbejde. I øvrigt er at bemærke, at denne Kreds staar i stadig Kontakt med Forhistorisk Musæum i Aarhus og har modtaget Raad og Hjælp derfra.

Men hvad faar vi nu ud af alle disse Fund? Lad mig her blot pege paa en enkelt Ting. Alene ved at sammenholde de arkæologiske Fund med de geografiske Forhold faar vi værdifulde Oplysninger.

Stort set er Terrænet her formet saadan, at der baade Øst og Vest for Ejer Bavnehøj strækker sig betydelige Højdedrag, hvis Sider dels skraaner ned mod Mossø og Skanderborg Sø og dels mod Horsens Fjord. Som det

Skematisk Snit af Ejer Bavnehøjs Bakketerræn.

fremgaar af Fundfordelingen paa hosstaaende Kortskitse, er Bosættelsen i den yngre Stenalder navnlig sket

paa de lavereliggende, sandmuldede og derfor letopdyrkelige Jorder paa begge Sider af Højdedraget, mens dette efter spredte Markfund at dømme har været benyttet som Jagtterræn. Efterhaanden som Udviklingen skred frem, og Befolkningstallet forøgedes, har man derefter fra begge Sider saa at sige »indtaget« Højdedraget, først i Broncealderen, hvorom Broncealderhøjen paa Ejer Bavnehøj er et Vidnesbyrd, og senere i stor Stil i Jernalderen, sandsynligvis fordi de bedre Redskaber gjorde det muligt at opdyrke den stivere Lerjord paa Bakkerne. Samtidig har man saa opdaget Myremalmen, hvis Tilstedeværelse kom til at danne Grundlaget for en omfattende Industrivirksomhed, der igen kom til at afgive gode Betingelser for en tæt Bebyggelse.

Det praktiske Resultat af Fundene er altsaa, at vi efterhaanden bliver i Stand til at danne os et virkelig godt Billede af Oldtidskulturernes Udvikling og Omfang i Bakkelandet omkring Ejer Bavnehøj.

Østjydske Folkeminder.

Et Skæmtevers.

Sydøst for Randers ligger 3 Landsbyer i Retning fra Vest til Øst i flg. Orden: Mygind, Lime, Lemmer. Vi havde i min Barndom i 1890'erne et Skæmtevers, der lyder saaledes:

»A kam te' Mygind,
da kam aal dje Hund' fygen'.
Saa kam a te' Lim',
dær slaws a mæ dem en Tim';
men da a kam te' Lemmer,
saa bløw di møj slemmer'«

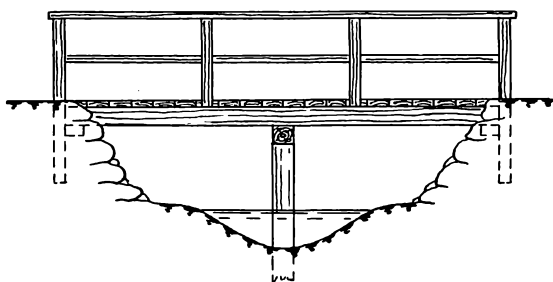
A. S.

Brobygning i Fortiden.

Af Civilingeniør Th. Rasmussen.

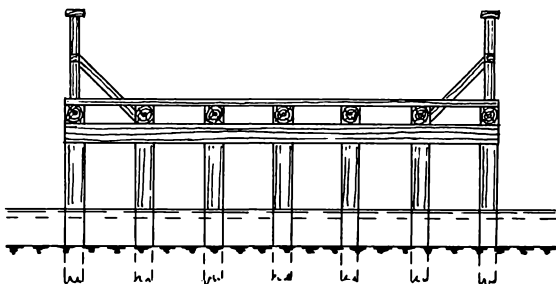
Stilling Dams Bro i Viby.

Indtil omkring Aar 1800 var Vejbyggeriet her i Landet gennemgaende meget primitivt. Vejene fulgte nøje Terrænet, og hvor Vandløb skulde passeres, var Vejbanen i Reglen kun lagt saa højt, at den lige akkurat var sikret mod de normale høje Vandstande (ved Tøbrud).

Rekonstruktionsskitse af Stilling Dams Bro.
Standrids.

Vejene vedligeholdtes af de lokale Folk, og det samme gjaldt Broerne, hvis Konstruktion alene hvilede paa Erfaring. Bygningstegninger til de almindelige Vejbroer findes saaledes slet ikke, og Billeder med de gamle Broer som Motiv er sjældne. Den vigtigste Kilde til vor Viden om de ældre Træbroer, som jo forlængst er raadnet op, er derfor Synsforretningernes Beskrivelser. — Langt de fleste af de beskrevne Broer er simple Bjælkebroer understøttet alene ved Enderne, men der omtales dog ogsaa lidt mere udviklede Bygværker. Som Eksempel paa et saadant skal der her forsøges en Rekonstruktion af Stilling Dams Bro. Broen laa i Skellet mellem Marselisborg og Viby Marker, hvor Skanderborgvejen passerer den nuværende Grænse mellem Aarhus og Viby Kommuner (jfr. Poul Rasmussen og Aug. F. Schmidt: Viby Sogns Historie II, pag. 24). I April 1728 afholdtes der Syn paa Broen, ifølge hvilket Broen var »baade i Længde og Bredde 8 Alen. Deri befindes nyt Egetømmer, 7 Pæle under Broen, hvoraf de 3 Stykker er savskaaret, 1 Hammer 8 Alen lang . . . , 7 egesavskaarne Leder (Fodtømmer for Opstanderne) og Bjælker 8 Alen lange, 4 Stolper à 3 Alen, 2 Rækketræer (Haandlister) à 8 Alen, 6 Løsholter, 4 Opstandere og 8 Stibber (Stivere). Til Bund i samme Bro 10 Stykker store 16 Alen Fyrretræer og 2 store Lægter« (Tingbogen 13. og 20. April 1728).

0 1 2 3 4 5 6 7 8 alen

Tværsnit.

Til Bund i samme Bro 10 Stykker store 16 Alen Fyrretræer og 2 store Lægter« (Tingbogen 13. og 20. April 1728). — Synsforretningen omtaler kun en Hammer (Overligger paa Pæle) og et ulige Antal Pæle, og der kan derfor næppe være Tvivl om, at de 7 Pæle har staaet midt i Bækken. De 2 Ledere og de 5 mellemliggende Bjælker har saa hvilet paa Hammeren og

paa Opfyldningerne (formodentlig Stensætninger) ved Bredderne, idet de her har været lagt af paa de 2 Lægter. Opstanderne i Rækværket var nedfældet i Lederne, mens Stolperne antagelig har været gravet ned i Jorden for Enderne af Lederne. Ovenpaa Stolperne og Opstanderne laa Rækketræerne, mens Løsholterne har ligget mellem Stolper og Opstandere. De 8 Stibber maa have tjent til Afstivning af Rækværket (8 Stolper og Opstandere), og da der utvivlsomt har været fuld Nyttebredde mellem Rækværkerne (ca. 8 Alen svarende til den gængse Brobredde), maa man antage, at de har gaaet fra Rækværkets Inderside og ned til Bjælkerne nærmest Lederne. Selve Brodækket har bestaaet af 20 tværgaaende 8 Alen lange Fyrreplanker, der maa have haft en Bredde paa 9—10 Tommer (svarende til Brolægden 8 Alen).

Paa Basis af Synsforretningen er det saaledes muligt i Hovedtrækkene at angive Konstruktionen af Stilling Dams Bro, som maa have haft et Udseende svarende til de paa hosstaaende Skitser viste Typetegninger.

Frederik II og de podoliske Faar i Engetved.

Ved S. P. Petersen.

Kong Frederik II var, især i Begyndelsen af sin Regeringstid, virksom for at faa alt Jordegods i Skanderborgegnen ind under Kronens Eje, vel nærmest for at faa et samlet Jagtdistrikt omkring Skanderborg Slot. Der var andre Herrer, der ejede Bondegods i Egnen, og som ud derfra tiltog sig Jagtret videre ud end Bøndergaardens Marker og Skove strakte sig, noget, der praktisk taget ikke kunde ordnes paa anden Maade, end at Kongen blev Ejer over alt Godset indenfor et samlet Omraade. Nogle Gaarde i Salten, Them, Porup og Engetved ejedes af adelige Herrer, og Kongen lod foretage en Del Byttehandeler, saaledes at han fik de nævnte Gaarde, og Herrerne fik Gaarde andet Steds i Landet i Steden for.

Den 29. November 1576 udsendte Kongen fra Frederiksborg Ordre til 6 Adelsmænd, der var udnævnt som Kommission, til at ordne et Mageskifte i Anledning af, at Peter Gyldenstjerne til Tim havde, som det hedder, bevilget Kronen en Gaard i Engetved og en Gaard i Them til Mageskifte for noget Krongods i Vendsyssel. De skal med det første besigte begge Parters Gods, ligne det og indsende »klare Registre« derpaa. Der gik derefter nogen Tid, uden at Herrerne foretog sig noget dermed, saa der maatte en ny Skrivelse til 3. September 1577 til Kongens Lensmænd, Jens Kaas og Manderup Parsberg i Silkeborg og Skanderborg, som fik bestemt Ordre til inden 14 Dage efter Mikkelsdag at besigte begge Parters Gods og indgive »klare Registre« derpaa. Handelen blev da endelig ordnet, og Gaardene — den i Them og Gaarden Engetved — blev Kronens Ejendom.

Frederik II kom ofte, undertiden sammen med sin Dronning Sofie, og sammen med nogle af »Rigens gode Mænd« paa Jagt i Them Sogn, hvor han havde Jagthuse og Gaarde i Salten, Konghus og Løgager, hvor Kongen og hans Følge kunde modtages. Han fik derved Lejlighed til at iagttage Egnens Forhold og til at søge at drage Nytte af et og andet her. De mange større og mindre Søer skulde udnyttes til hans eget Brug, og han lod 14. Maj 1584 udgive et »aabent Brev«, hvorved det forbødes alle, undtagen Kongens egne Fiskere, at fiske med nogen som helst Fiskeredskaber i en stor Række af Søer, og deriblandt Salten Langsø og Engetved Sø. Kongen vilde have Søerne fredede som sit eget særlige Omraade for der at lade drive Fiskeri til sit

eget Bord, og det blev paalagt Lensmanden paa Skanderborg Slot at paase dette Paabuds Overholdelse og lade de, der forsaa sig derimod, straffe som der straffedes for Tyveri. At dette var Alvor fik Bønderne Peder Sørensen og Jep Jensen i Porup at vide, da de i 1598 havde fisket i Salten Aa uden Forlov og derfor maatte bøde 3 Rigsdaler, hvilket var omtrent en Hest's Værdi i de Tider.

Kongen var kommen ind paa at drive Faareavl, Schæferi, som det blev kaldt. Faarene skulde komme fra Podolien i det sydvestlige Rusland, og Gaarden Engetved med Engene ved den lille Sø havde Kongen udset dertil og sat Lensmanden Claus Glambek paa Skanderborg ind i Sagen. 5. Marts 1585 afgik en Skrivelse til Hr. Claus derom angaaende, hvad der skulde gøres. Det hedder deri, at da der skal være god Lejlighed til at anrette et Schæferi ved Kronens Gaard Engetved, skal Claus Glambek opsigge den Fæstebonde, som bor i Gaarden, og skaffe ham en anden Gaard til Fæste i Lenet uden Indfæstningspenge — altsaa uden Udgift for Bonden. Lensmanden har maaske tænkt, at det hastede vel ikke. I alt Fald lod han ikke Fæstebonden fjerne fra Gaarden. De podoliske Faar kom, og deres Vogter, Schæferen, med dem. Der stod nu dette Menneske fra fremmed Land, hvem der intet var tilrettelagt for, hverken for ham eller Faarene. Han forstod ikke vort Lands Sprog, og i Engetved forstod Folk hverken hans Sprog eller Væremaade og modtog ham med Spot og Latter.

Da Kongen fik dette at vide, blev han vred og sendte en Skrivelse til Claus Glambek, der i Cancelliets Brevbøgers Gengivelse lyder saaledes:

Frederiksborg, 8. Juli 1585.

Til Claus Glambek!

Det har undret Kongen i høj Grad at erfare, at trods hans tidligere baade mundtlige og skriftlige Ordre til Claus Glambek om, at den Gaard i Skanderborg Len, hvorpaa Kongen vil holde podoliske Faar, holdes ryddelig, og udvise Bonden deraf til den nu for længe siden forløbne Fardag, bor Bonden endnu stadig paa Gaarden, og Kongen kan ikke rigtig tænke sig, hvorledes hans Faar paa Gaarden kan blive forsynede med Foder, da Bonden jo ogsaa skal have Foder til sit eget Kvæg. Kongen vil i den Anledning ikke undlade at lade ham vide, at han (nemlig Claus Glambek) vil komme til at staa tilbørligt til Rette, hvis Faarene kommer til nogen Skade, og det befales ham uden Forsømmelse at efterkomme Kongens tidligere Befaling om at gøre Gaarden ryddelig og indrette den med dens Ejendom til et Schæferi efter Schæferens Anvisning, ligesom han iøvrigt skal skaffe, hvad denne befaler til Faarens og Schæferiets Behov. — Da Schæferen som fremmed er ubekendt med Landets Sprog og Skik, hvorfor modvillige og uforstandige Bønder maaske vil gøre ham til Genstand for Spot og Fortræd, skal Claus Glambek tage sig af ham og haandhæve ham.

Det er næppe lykkedes at faa Schæferi i Gang i Engetved. I alt Fald kom der vist ikke synderligt ud deraf. Frederik II's Iver for en Sag slappedes ofte, naar han mødte Modstand. Engetved beboedes fremdeles af Fæstebønderne, og det ses af Lensregnskaber, at de, som forhen, fremdeles ydede deres Landgilde med en Tønde Smør aarlig og fortsatte dermed gennem de følgende Tider, og der nævnes intet om Faar.

Vej og Sti.

Af M. Sørensen.

I mine første Skoleaar i Jexen i Begyndelsen af 1870'erne blev den gamle Skanderborg-Randers Landevej omlagt og istandsat. Før var den kun en Grusvej. Den gik fra Neder Jexen op over Marken og saa tværs over den dybe Mjesing Dal, hvorefter den stødte til Aarhus-Skanderborg Landevej ved Ladegaardene. I Dalbunden var den brolagt med store, flade Sten. Den nye Vej kom til at gaa ud fra Aarhus-Skanderborg Landevejen ved Stilling St., ført over Fladeland og forenedes med den gamle Vej ved Ebislej mellem Jexen og Neder Jexen, gik op gennem Byen til Taastrup, Framlev og videre. Der ved Ebislej gaar Veje ud til Mjesing og Haarby. Efter stedlig Tradition slog Niels Ebbesen Lejr ved Ebislej, da han drog til Skanderborg, og der paa Egnen mener man, at Stedets rette Navn burde være Ebbes Lejr.

Det var noget for os Drengene at se paa, da den store Stentromle kom kørende gennem Byen, forspændt med 4—6 Heste, for at trykke Vej materialet fast sammen. Den store Tromlebom var tilhugget af een Granitsten. En saadan havde vi aldrig set før.

Et saadant middelalderligt Vejstykke, som det nede i Dalbunden, burde fredes, hvis det da ikke allerede er gjort. Nu er det mange Aar siden, jeg saa det, men da var det overgroet med Græs — ubrugt, glemt. Man har Lov til at tænke sig, at mange Optog har færdedes over det Vejstykke — at maa-ske Niels Ebbesen for over 400 Aar siden drog ad denne Vej til Skanderborg.

Der gaar en Kirkesti fra Jexen til Adslev — har rimeligvis gaet der i umindelige Tider, thi de Jexen Folk maa søge Adslev Kirke, og før der blev bygget Skole i Adslev, maatte alle Børn derfra søge til Jexen Skole. Det meste af denne Færdsel gik ad Kirkestien, som gaar fra Jexen ned gennem Skoven, over Engen og Bækken, hvor der er lagt en Stenkiste, saa Folk til enhver Tid kan gaa tørskoet over. Derfra gaar Stien saa op over Markerne til Adslev. Denne Sti er saa haard og fast som en Landevej, og har rimeligvis været traadt af Kirkegængere og Skolebørn i Aarhundreder. Det er underligt at tænke sig, at ad denne Kirkesti har Mennesker vandret i Aarhundreder for at søge Guds Hus. Her kunde man mødes med Venner og Frænder og faa sig en Snak med dem undervejs. Her kunde Ungersvenden mødes med sin Pige. Saa kunde Øjnene straale, og der kom Smil om Munden. Men paa Kirkestien kunde ogsaa hentes Skuffelse og tung Sorg, som følgende Strofer af en gammel Sang lader formode:

»Jeg gik mig saa ofte ad Kirkesti,
men maatte vandre alene«.

Ogsaa i andre Ærinder er Stien bleven traadt. I mange Aar var der Købmandshandel i Jexen, men ingen Butik i Adslev. Og mangen en god Gang vandrede en og anden fra Adslev til Jexen Kro for at faa sin »Pejter« fyldt.

Ude paa Mjesing Mark boede to Naboer, »Bande-Jens Peter« og »Hellig-Mons«, men de kom ikke godt ud af det med hinanden. Trods sin paatagne Hellighed var Hellig-Mons kivagtig og trættekær. Der gik en Markvej langs den ene Side af hans Mark, og den vilde han have afskaffet, men interesserede Naboer protesterede. En Dag var Bande-Jens Peter ved at køre Tørv hjem. Da han nu kom kørende ad den omtalte Markvej, saa Hellig-Mons' Kone ham komme. Hun sprang ud og kastede sig tværs over Vejsporet, idet hun hvildrede op til Bande-Jens Peter, at nu kunde han prøve at køre over hende med sit Tørvelæs, om han vovede det. Det gjorde han naturligvis ikke, men han udgød en Strøm af »Sprogets vilde Skud« over det gale Kvinde-menneske, hvilket dog ikke syntes at indvirke paa hende. Saa maatte han køre udenom, thi hjem skulde han med Tørvene.

Ære være de gamle Veje og de gamle Stier. De var Færdselsaarer, som førte fra Hjemmet ud i den omgivende Verden. De er Rester af Kulturmin-der fra vore Forfædres Dage, og de bør ikke udslettes.

Soldaterliv i Firserne og Landmandsliv i Halvfemserne.

Optegnelser af Morten Eriksen Overgaard, Ingerslev).*

AVAR JO STOR af Alder og gjorde Karls Arbejde hjemme hos mine Forældre, til a var 19 Aar. Vi havde faaet en ny Tjenestepige, og i mine Øjne var hun den pæneste blandt Piger, og hvad det skønne blev, var, da vi blev lidt kendt, fandt hun ogsaa i sine Øjne Godhed for mig. Der gik en Maanedes Tid, vi smilte til hinanden, naar Lejlighed gaves. Men saa en Dag kom der en Kone fra »Bøjen« og bød den nye Pige til Liegstow hos dem paa Søndag. A var ikke hjemme, men da a kom ind om Aftenen, fortalte de om Konen, der havde været her og buden Pigen til Liegstow paa Søndag.

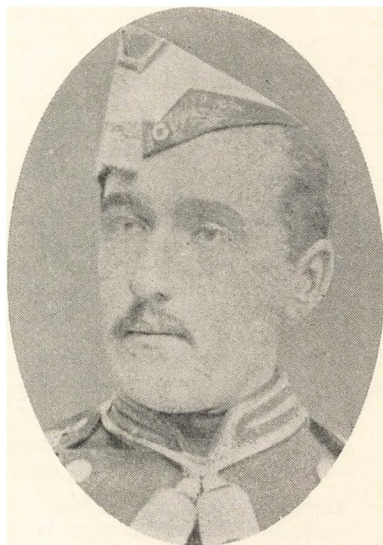
»Naa, saadan«, sagde a, »snakket hun it om, a sku mæ«.

»Nej«, sagde min Mor, »det har hun jo töt, te de fulle ov se sjel, den nye Pige gjaldt de da om at huske«.

Lørdagen kom, og da læste a i Avisen, at paa Søndag var der Fest paa Himmelbjerget. Godt, det passer lige akkurat for mig; der kan du komme ubuden. Søndag Formiddag barberede a mig ude i Salset, og da Pigen kom forbi, sagde hun: »Naa, er du allerede ved at tænke paa Ballet i Eftermiddag«.

»Ja«, sagde a, »men a vil ønske dig god Fornøjelse; som ubuden Gæst tager a ikke til Bal — a tager en Tur til Himmelbjerget, der er ogsaa Fest i Dag, og der kommer alle uindbudt«. — »Er det da din Mening?« — »Ja, det er, a tager med det Tog, der gaar om et Par Timer«. — »Vil du have mig med«, sagde Pigen. — »Ja, hellere end gerne, men saa maa vi snart være færdige til Rejsen«.

Det blev vi, og Dagen blev en Mindedag for os. Vi naaede Stationen i rette Tid, kom med Toget, sejlede over Silkeborgsøerne, kom op paa Himmelbjerget, hvor vi saa lange Høstvogne, paa hvis Sidefjæl der var bundet Halmknipper til Folk at sidde paa under Kørselen paa Sandveje Vest fra,

Morten E. Overgaard som Garder 1887.

*) Fortsættelse af M. Overgaards Optegnelser fra Barndom og første Ungdom, se »Østjydske Hjemstavn« 1950, Side 66.

hvor Hjulene skar ned i Sandet til midt op paa Hjulegerne. Men Fest blev der i Pavillonen paa »Bjerget« med Taler, Sang og Dans, og alt gik efter det Program, der endnu var skjult hos os begge. Dog, inden vi naaede hjem, var det fastslaet at vi vilde leve Livet sammen i Kærlighed med det for Øje: »Naar to Hjærter enes ret, gør fire Hænder det tunge let«.

Men endnu var vi for unge til at leve Livet i Ægtestand, og for at skjule vort Forhold for andre, maatte vi for det meste lade som ingenting og stole paa hinanden, men derfor kunde vi godt til Tider skaffe en Udvej for at komme sammen i Enrum og lægge drømmende Planer for Tiden og Fremtiden. Det gjorde vi i Alvor og gode Hensigter, idet vi var klare over, at Kundskab er Magt og Uvidenhed er Trældom. Om det saa efter vor Hensigt kun var Tanker om Landbrug, saa var a dog paa det rene med, at min kære Pige var foran mig i at tjene og omgaas andre Mennesker end Forældre og Søkende i Fødehjemmet. Vi blev saa enige om, at a skulde snakke med mine Forældre om at komme ud at tjene et Aarstid, og skønt de i mit Sted skulde have en fremmed Karl, fik a deres Samtykke. A blev fæstet til at tjene paa en større Bondegaard, hvor a lærte at omgaas flere Medtjenere og staa i godt Forhold til Husbond og Madmor, men ikke som en »Slidske-Per«. — A lærte flere nye Skikke og Driftsmaader baade i Mark, Lade og Stald, ja, selv Mejeri dreves der paa denne Gaard ved Køb af Mælk fra andre Gaarde.

Alt gik i den daglige Dont indtil en Vinternat i et forrygende Snevejr. Da fik vi en slem Forskrækkelse. Bedst som vi laa i vor trygge Søvn, stod alle Udhusene i lys Lue. Ved et særligt Tilfælde blev vi dog alle vækkede, kom uskadet ud og fik alt levende reddet ud af Flammerne med Undtagelse af Hønsene. Men hvem der var ængstelig, var min Pige, indtil Karlene, hvor hun tjente, kom hjem og fortalte, at a var uskadet efter Ildebranden, som de havde været til. Ildens Opkomst blev aldrig opklaret.

— — —

Naa, saa havde a nu ogsaa prøvet at tjene hos fremmede, men en Tjeneste, a ikke kunde komme udenom, og som snart forestod, hvis min Krop var egnet dertil, var at komme i Kongens Tjeneste. Om Efteraaret før mit 20ende Aar gik a saa paa Sessionen, blev maalt, synet, bedømt til at bære Bjørnehue, trak et Nummer, der var sikkert at komme ind paa. Vinteren gik, og om Foraaret kom der et Indkaldelsespas, hvorpaa der stod: skal møde paa Livgardens Kaserne i Kjøbenhavn 5. Maj 1887 Kl. 1. Der var altsaa ingen Vej udenom. Skal er jo det eneste Befalingsord i den danske Hær, hvor-efter Soldaten maa rette sig. Der spørges aldrig, om han vil.

Naa, men Dagen før Passets paalydende Dato tog a med et Dampskib fra Aarhus Havn, medbringende min Kuffert med de befalede Undermunderingsgenstande: Et Par smaa, et Par lange Støvler, samt Sulevarer og nogle Penge i Lommen fra Mor og Far. Og saa efter Afskeden med min Pige steg a ud paa Skibets Dæk med fri Plads, og saa gik Skibet til Havs.

Nu havde min kære Pige og jeg ikke andet at holde os til de første 17 Maaneder end at stole trygt paa hinanden ved at mærke og se Ringen paa Fingeren; vi var dengang offentligt forlovede. Brevveksling foregik jævnlig, saa alt gik som det skulde med Troskab fra begge Sider.

Da Skibet var kommen saa langt til Havs, at vi ikke kunde skimte mere paa Land, saa a mig om efter Kammerater. A traf ogsaa to, den ene var Vestjyde, og vi andre to var Østjyder. Da vi en Tid havde staaet paa Skibets Dæk, hvor vor Plads var, fik vi opdaget, at naar vi gik ned i Kahytten og

forlangte en Omgang Drikkevarer, kunde vi faa Lov at sidde og nyde dem dernede, og det passede os nok saa godt som oppe paa Dækket. Nu kan det godt være, at denne Nydelse gik vel tit paa i de Timer, mens vi dampede over Kattegat, men omsider naaede vi ind i Øresund, og til Slut lagde Skibet til i Københavns Havn. Nu var Rejsens Maal naaet, hvor vor ukendte Tilværelse skulde begynde.

Vi steg i Land, en Drager fik min Kuffert at transportere til et Sted i Sølvgade. A gik og saa op paa de høje Huse, hvis Forhold a syntes var som den hjemlige Landsby til Aarhus — og Aarhus til København, men lige paa een Gang fik a en slem Forstyrrelse i mine Synspunkter, idet bedst som a gik paa Fortovet og saa op paa Husene, stødte a lige imod to Herrer; for ikke at titulere dem, var det muligvis ikke særlig fine københavnske Herrer, men »resolverede« var de, for uden at mæle et Ord langede den ene mig en saa kraftig Lussing, at a tog et hastigt Skridt ned i Rendestenen, og da a saa efter dem, saa a kun et Par sorte Nakker, der fortsatte, som om intet var hændt. Om a havde ondt eller godt af denne Lussing, skal a lade være usagt. Svirpet af den forsvandt snart, men Efterveerne i mit Sind blev skærpet, saa det stod for mig: Vent I bare, I Bøller, hvis der er mange af den Slags her i København, der berører mig uforskyldt, naar jeg bliver betroet Vaaben, saa skal I faa, hvad I har godt af for jeres Raahed . . . Men, tænkte jeg saa, hvorfor gav de dig den Lussing? Var det fordi de kunde se paa dig, at du var en A-Jyde, saa maa du til at sige »jeg«, mens du er her, og saa forresten se dig om efter et Kvarter for Natten. Det fik jeg, og næste Dag fandt jeg Garderkasernen, og Kl. 1 meldte jeg mig til Tjeneste, men forinden havde jeg faaet oplyst, at Lussingen jeg fik, var fordi jeg gik og ikke saa mig for paa det forkerte Fortov. Københavnerne rettede sig dengang efter Fortovsret. Saa Lussingen, jeg fik, var baade den første og sidste, jeg fik i København.

Kl. 1 — den 5. Maj 1887 — stod der en Klynge unge Mennesker udenfor de 4 Kompagniers forskellige Samlingsstuer klædt i meget uensartede civile Klæder. Saa begyndte Navneopraabene. Træd an, ret, fik Nr., husk Nr., fra nu af spørges ej om Navn, men kun, hvad Nummeret er. — Da vi alle var raabt op, blev vi ført op paa en lang Gang, hvor der laa en Uniformsbundt til hver Mand. Derefter blev vi ført ned i Belægningsstuen, anvist hver sin Seng, hvorpaa Numrene allerede var paaført; derefter fik vi Befaling om at iføre os Uniformerne og bytte omkring med dem, indtil de kom til at passe enhver bedst, derefter at stille nede paa Pladsen foran Kasernen et bestemt Klokkeslet. Men da vi nu stod der i Uniform, var vi alle lige, ikke som civile, nu var der ingen Forskel paa Tjenestekarle, Haandværkssvende, Baroner eller Professor-Sønner. Kun Prins Christian — den senere Kong Christian den X —, der lærte ved det Kompagni, jeg gjorde Mønstring ved 1889, blev tiltalt: Hans kongelige Højhed.

Naa, vi stillede altsaa for første Gang i Uniform paa Eksercerpladsen, blev inddelt i Delinger, fik Ordre til at stille næste Morgen Kl. 7 paa Pladsen her til Øvelse, iført Drejlstøj, Kappe med store Ærmeopslag og den lille Felthue med Dusken foran. Øvelsen begyndte med: Ret, rør, hilse; derefter blev vi forevist, at spanke »Etmarsch« i strakte Knæer og Vrister, blev saa inddelt to og to, med Hænderne paa Ryggen, fattende i Albuerne, og saa: et — to stræk ud, i Marsch to og to ved Siden af hinanden, saa Pladsen snart var oversat, Par om Par. Da min Kammerat og jeg havde faaet Sveden godt ud under den tykke Kappe i varm Solskin, fordristede jeg mig til at hviske

til ham: »Kan vi ikke godt tage en Skraa?« Vi fik Hænderne om foran, fik Skraaen i Munden, men i det samme stod der en Befalingsmand foran os og raabte: »Hvad var det, I tog jer fat?« Da det var mig, der havde lagt Planen, maatte jeg jo sige: »Vi tog en Skraa!«. Han gav et Smil og sagde: »Det var den Gang, men ikke mere under Kommandoøvelse, rask Hænderne om paa Ryggen. Marsch!«. Saa gik han, og dermed var vi to udlærte i Skraatobaks-Teori som Militær.

Det var altsaa den første Dag.

Næste Dag kom Obersten ridende ind paa Pladsen. Vi blev alle opstillet omkring ham, og hans Røst lød efter en Tale, han holdt til os, fra Hesteryggen: »I maa vide, Karle, det er en stor Ære at aftjene sin Værnepligt her ved Garden, men I maa gøre jer Flid, for jeg straffer jer nødigt — men jeg straffer haardt!«

Da jeg havde hørt disse Ord, kom jeg i Tanker om min Bedstefar, der havde aftjent sin Værnepligt ved de Horsens Kyradsrerere. Deres Oberst havde i sin første Tale til dem sagt: »Jeg skal lære jer saaledes, at I skal glemme baade . . . og Mennesker og tænke paa mig alle de Dage, I lever!«

Dengang maatte Officererne slaa, det maa de ikke mere. Men selv om vor Oberst's Ord og Handling ikke var saa strenge, saa glemmer man dem ikke. Selv efter 62 Aars Forløb staa de for mig endnu. Jeg forstaar godt, at min Bedstefar fortalte derom — for at ligge 4 Aar som Soldat er en lang Tid, og som han sagde: »Vi havde ikke anden Fornøjelse som Hestefolk, end een Gang om Aaret at ride ned til Aarhus i hvid Uniform til en Slags Manøvre, men det glædede vi os ogsaa til, for saa kom Aarhusegnens Piger til Stede for at se de flotte Ryttere.«

— — —

Naa, men jeg maa jo videre om mig selv. Det var en af de første Dage efter min Tiltræden. Selv om man blev skældt ud for »Møgbonde«, kan man jo ikke til enhver Tid undvære W.C., særlig ikke i de store Byer. W.C. havde vi jo ogsaa paa Kasernepladsen, men at der var reserverede Rum, lærte jeg ogsaa snart. En Aften var jeg lige kommen ind i et Rum, da der kom to Sergenter: »Herut! Det er for Befalingsmænd«. Og saa bandede de og sagde: »Det er de dummeste Rekrutter, vi endnu har haft!« Den eneste Trøst for mig var, at de sagde de og ikke han. Og dermed var jeg nu udlært i 3 Fag: Det rette Fortov paa Byens Gader — ikke tage Skraa under Kommando — og »Enden« i det rette W.C. Men, enten jeg nu var en af de dummeste Rekrutter eller ej, var jeg stolt af det store Fremskridt, jeg havde gjort.

Derefter gik det ikke saa let med Fremskridt. — Vi skulde staa ret, hilse, staa i Rørstilling, om igen, Marsch, omkring, højre, venstre, Sving — om igen — om igen Dagen lang. Vi blev ført ned i Gymnastikhuset: Op i Glatstang, Knudetov, Rebstige, Træhest, Balancebrædt, Hævelse i Skraastang, men det værste var Haandvægtene paa en 6—8 Pund, en i hver Haand til Armsving og Stød: frem—op—ned. Naar vi havde haft dem, kunde Drejls-tøjet klaske paa Kroppen af Sved, men — om igen — om igen. Da begyndte jeg at mindes Ordene: Om igen, det er Soldatermaner. — Naa, men saa kom den første Lørdag Eftermiddag med tvungen Pudsning, til Parade Kl. 9 Søndag. Uniformerne skulde renses for Snavs, Striberne hvidtes med Pibeler, Bankning, Børstning, Knapperne pudsdes, alle Remme blanke, Sengen redes op efter de givne Instrukser. Søndag Morgen stillede vi i vore nye Uniformer, alt det Hverdagstøj blev lagt i Orden paa Sengen med et Spanskrør ved Siden af. Naar saa en Løjtnant kom ind ad Døren

— Alle ret — ved hver sin Sengs Fodende, derefter tog Løjtnanten Spansk-røret paa hver Seng og gav det fremlagte Tøj nogle Slag, saa det gav Støv fra sig, saa: Om igen, stil hos mig Kl. 11. Faldt det saa heller ikke i hans Smag, vankede der nogle ublide Ord som: Skrup a'! Det gik ud over mig de første to Søndage. Vi var flere, som led samme Skæbne, skønt vi syntes, vi havde gjort os Ulejlighed nok for at undgaa det nederdrægtige: Om igen om Søndagen. Vi holdt derfor Raad, og da vi havde Tøjet i Orden paa Sengen, tog vi en vaad Børste og overdryssede Tøjet med Vand. Vi stod vel nok lidt spændt ved Sengeenden den første Søndag, vi forsøgte det. Et Par Klask faldt paa mit Tøj. Løjtnanten saa op, ingen Støv. — Godt, træd af! — Tak, tænkte jeg. Det var det fjerde Fremskridt, og det kan sikkert holde, naar der ikke er Vandmangel.

Saa en Dag fik vi udleveret en ny Bagladeriffel af Model 67 efter amerikansk Remington System. Den skulde vi lære at bruge til Eksercits, Vagt og Skydning, ligesom vi skulde lære de Dele, Riflen bestod af. Men vi slap ikke med denne Lærdom, skønt den heller ikke kom paa een Gang, ogsaa det tog Tid. Men nu skulde vi lære at eksercere med Riflen — og fra nu af, ihvor vi gik og stod under Kommando, havde vi Riflen med, dog lige undtagen Gymnastik, der havde vi nogle primitivt dannede Bøsser med Bold paa Bajonettens Spids for ikke at beskadige hinanden under BajonETFægning. Ja, det vil da sige, naar vi stillede omkring en Sergeant ude paa Pladsen til Læsning om de forskellige Forhold, vi skulde lære, saasom ubetinget Lydighed af enhver Befaling af en foresat, eller Respekt ved Agtelsestegn foreskrevne overfor Overmænd saavel i som udenfor Tjenesten, eller til Læsning om Vagttjeneste paa de forskellige Slotte, og som Feltsoldat i Kantonnement, Bivuak, Lejr og Indkvartering, Vagter, Hovedkvarteret, Feltvagt, Vedetpost, men særlig Paradevagt var vor Hovedopgave. Under disse Læsninger hang Riflen paa sin Plads i Kasernens Gange, ellers havde vi den med os hver Morgen, naar vi skulde stille paa Klokkelæt til Eksercits. Hele Sommeren igennem det samme: Træd an, til højre ret, Gevær ved Fod, i Hvil, paa Skulder. Presenter, se til venstre, se til højre. Gevær paa Skulder, ved Foden. Rør — om igen. Dagen lang i fem Maaneder, men saa kan jeg nok sige: At hvert Kast var saa fælles korrekt, som kun een Mand kasted' Appel.

Vore Skarpskydninger udførte vi paa Amager. Kunde vi udføre vor Skydning i et vist Antal Skud med 165 Points, kunde vi blive Pladeskytter med en lille Sølvplade paa grønt Baand paa Ærmet. De fire første over de 165 Points kom med til Præmieskydning. En af dem, der laa paa samme Stue som jeg, kunde saa at sige ramme Pletten hver Gang, det vil sige, naar han havde faaet en halv Pægl indenfor Vesten før han sigtede, saa ramte han, men hvis han ikke havde faaet den, var Træfferen usikker. Han naaede at faa 1. Præmie; den Dag har han sikkert faaet en hel Pægl. Mig gik det ikke saa heldigt, skønt Officererne sagde, da jeg havde 10 Skud tilbage, at jeg var sikker paa Pladen, da jeg havde 157 Points, men saa med de 10 Skud var Afstanden 1000 og 1200 Alen, og jeg naaede kun 163 Points og blev skældt Krukken fuld. De slaar jo ikke Lemmer i Stykker, og paa den Plads vilde jeg gerne have gjort om igen, for jeg kendte ikke rigtig min Riffels Sikkerhed paa de lange Afstande.

Engang i Sommerens Løb var vi til Skarpskydning paa Tidsvilde Hede i Nordsjælland. Den første Nat laa vi i Kvarter i Frederiksborg Amt (Kulsvieregnet). Flinker Folk. Jeg og nogle flere hjalp Karlene med at skære Hakelse, andre dansede med Pigerne om Aftenen. Næste Dag naaede vi Frede-

riksværk; der blev vores Mad kogt i nogle Huller ude i Skoven. Her laa vi i Teltlejr og stod skiftevis paa Vagt Natten igennem ved Krudttaarne. Der befandt jeg mig ikke godt, og næste Morgen var jeg meget daarlig tilpas, men da jeg vidste, vi skulde til Skarpskydning paa en Sandhede, tav jeg stille, da der blev raabt om syge ind i det Telt, jeg laa i, for hellere døje lidt end lade den Skydning gaa fra sig. Det gik ogsaa. Da vi kom til at marchere, blev det bedre, og da vi naaede ud i Heden, begyndte det spændende ved, at en Del Træsoldater dukkede op i en vis Afstand fra os, og Kommandoen lød: Fyr! — indtil de forsvandt, og kort efter dukkede nogle andre op længere borte, saa vi maatte fremad til en vis Afstand fra dem, saa til Skydning holdt: Fyr! Og saadan gik det fremad over Tisvilde Hede, indtil vi naaede Kattegat; der laa et Træskib, selvfølgelig uden Besætning, til Beskydning, for at se hvor mange pCt. Træffere med 5 Skud hver. Sikken en Plasken der blev omkring dette Skib, de ramte ikke alle. Da vi var færdig med Skydningen, marcherede vi til Frederiksværk og tog derfra med Tog til København, hvor vi derefter fortsatte med Øvelser under Disciplin og Pligter Sommeren ud.

Efteraaet kom, og det blev bestemt, at Garderne dette Aar skulde med til Kantonnementsøvelse i 17 Dage paa Sjælland, men før vi rejste ud til denne Øvelse, fik vi Lodtrækning om, hvem der skulde blive liggende til Vintertjeneste. Vi var 61 Mand ved mit Kompagni, de 50 skulde blive, saa de 11 Nr. over 50 var altsaa Frinumre. Jeg trak Nr. 21 til at blive paa, men saa var der een af os, der forlods var udtaget til Underkorporal, og han maatte ogsaa trække, men trak han Frinummer, skulde han bytte det om med en, der godt vilde hjem. Han trak saa Nr. 57; jeg byttede med ham med Nr. 21 og fik Nr. 57, men gav 450 Kr. i Bytte. Det var mange Penge dengang, men mine Forældre, der i Forvejen vidste, at der vilde blive Frinumre, havde skrevet, at de ikke havde noget imod, at jeg købte mig fri. Jeg tænkte paa min Kæreste i Jylland og paa, at jeg derved kunde slippe fri for den kolde Vagt-tjeneste hver tredie Dag om Vinteren. Men slippe helt kunde jeg ikke. Hvis jeg havde bleven de 17 Maaneder fra 5. Maj 1887 til 3. Oktober 1888, saa havde jeg været fri for Mønstring. Nu maatte jeg ind i 30 Dage i 1888 og 30 Dage i 1889, men i 89 følte jeg mig stolt af at staa i samme Kompagni som Prins Christian, senere Kong Christian d. X. Vi lod hans Omklædningstelt paa Eksercerpladsen smykke til hans 19 Aars Fødselsdag den 26. September, og nogle Dage efter paa en Marschtur lod han Riflen, han lærte med, gaa hele Kompagniet igennem, for at vi kunde se en Sølvplade paa Skæftet til Erindring fra Gardens Officerer.

Naa, men en Dag i den første Halvdel af September 1887 drog vi altsaa ud fra København til de 17 Dages Kantonnementsøvelser, efterladende en Deling Infanteri til Vagten paa Amalienborg. Vi drog ud paa Roskilde Landevej, og naaede efter 4 Mils Marsch med fuld Oppakning (4 Lispund) Hestetorvet i Roskilde. Meget trætte af den første Dags Marsch, blev vi indkvarteret der i Byen. Jeg sammen med en Sergent og en Korporal hos en Gæstgiver. Forplejningen var god, men det fri og lige Kammeratskab manglede, og bedre blev det ikke. Da vi kom tilbage fra et Besøg i Domkirken og skulde i Seng, blev min Soveplads ved Siden af Korporetal i samme Seng. Det passede mig ikke, men der var kun 2 Senge, og Sergenten skulde jo selvfølgelig ligge ene i Seng. Men Natten gik; vi stillede paa Klokkeslettet efter Dagsbefaling til Afmarsch efter Ringsted, med Øvelse omkring paa Marker, i Pløjejord og hvad der traf sig. Endelig gjorde vi Holdt i en Landsby Høm ved

den anden Side Ringsted. Vi var 28 Mand, der blev indkvarteret i en middelstor Bondegaard, og jeg skal love for, det var et Kvarter. Vi var der i fire Nætter efter Øvelse om Dagen — spiste det bedste Mad vi kunde tænke os. I Overstuen stod der paa et Bord en Balje Bajerskøl med paahængt Kasse-rolle til at drikke af. Jeg har tit tænkt paa, naar man ser nok for sig, er Begæret ikke saa stort som naar man mærker Spinken og Sparen i alle Maader. Vi drak kun Øl til Nødtørft, skønt Paafyld i Baljen blev vedligeholdt fra den Dag vi kom til den Dag, vi rejste. Og i en Vognport var der indrettet Soveplads til alle 28 Mand med Dynner og Lagner til hver. — Jeg fik paa denne Gaard et Brev med Fotografi i af min Kæreste, og det bar jeg i min Brystlomme, til jeg kom hjem til hende.

Men alle Indkvarteringssteder var ikke lige gode. Da vi kom ned paa Sorøegnen, blev vi 52 Mand indkvarteret i en større Bondegaard. Vi havde faaet udleveret Ærter og Flæsk og fik da i et Vaskehus anvist Kogeplads. Men om vi vilde have Sagerne kogt, kunde vi selv om. Folk saa vi ikke paa Gaarden. Stuehuset var aflaaaset. Ærterne fik vi da kogt saa som saa, og vi fik dem hældt op i nogle Baljer og Trug, som vi havde anbragt paa nogle Vogn-fjæl ovenpaa nogle Tønder hen foran Stuehuset. Ske og Kniv havde vi i Brødposen. De kom sjældent frem, men den Dag var det nødvendigt, hvis vi vilde have noget i Maven. Da Ærterne blev hældt op i de primitive Serveringsbaljer, laa de ganske hele paa Bunden, mens vi stod rundt om Anretningen og ragede til os det bedste vi kunde med et Stykke Flæsk i den ene Haand og Skeen i den anden. — Naa, men ogsaa dette primitive Maaltid fik Ende.

Dagen efter blev vor Forplejning udleveret os — til Morgen, bestaaende af Beskøjter (en Slags Kiks) og en Daase Kødkonserver. Vi gik og spiste af de haarde Kiks den hele Dag, naar Lejlighed gaves, og var lige sultne. Da det blev Aften, blev vi ført til en Eng udenfor en Herregaard; der skulde vi ligge i »Bivuak« Natten over under aaben Himmel. Vi fik gravet et Hul i Jorden, gjort Ild deri, fik en Blikbalje med Vand i Kog, kom Køddaaserne deri, saa de blev varmet op før Spisningen. Men det værste var, at det regnede ustandseligt. Fra Herregaarden blev der kørt Halm ud til os til at ligge i. Men under alle disse Kvaler kom en af mine Bekendte, der var Oppasser for en siamesisk Prins, og sagde: »Følg med ind paa Herregaarden, de har slagtet en Kvie i Anledning af, at Garderne skulde ligge i Kvarter der. Nu er der kun nogle Officerer, en Deling Dragoner samt Prinsen og mig. Der er kogt Suppe med Boller paa i den store Stil, saa der kan du faa alt det gode Mad, du kan sætte til Livs«. »Ja, Tak skal du have«, sagde jeg, »men der er nu lidt Risiko ved det, for er Kompagniet marcheret herfra, naar jeg kommer her ud igen, saa hænger jeg net paa den«. Imens vi talte om det, kom en af mine Kammerater til, hvem jeg satte ind i Situationen. Resultatet blev, at vi vovede Pelsen. Da vi kom til Gaarden, stak vi vore Felthuer i Kappelommen, for at Dusken i Panden ikke skulde røbe os fra Dragonerne, men ikke en Gase hvæste ad os. Vi kom ind i en Stue, fik alt den gode Suppe og Kød, vi kunde spise, og da vi gik, stod der en i Gangen ved en Øltønde og fyldte vore Feltflasker med godt Øl. Vi takkede, og kom saa ud i Engen igen. Det første vi hørte var: Andet Kompagni, Marsch! I det samme traadte en Løjtnant, der gik foran Kompagniet med en tændt Fakkelpaa en Stang, ned i en Muddergroft, og samtidig blev der fra vort Kompagni raabt: Træd an ved Geværerne! — Tak, sagde vi to til hinanden, den gik, nu staar Maven med i, ihvor vi end skal hen.

Vi marcherede saa i Mulm og Mørke til Kl. 1, da gaves der holdt i en Landsby. Ikke et Lys var at se, men saa lod de Trommerne gaa, og der blev tændt Lys i flere Vinduer. Sognefogden kom til Stede, Indkvarteringsstedler blev skrevne. Vi var 21 Mand, der skulde ligge paa en Gaard langt ude paa Marken. Vi fandt den omsider, bankede paa Vinduerne, ingen svarede — men da vi begyndte at rasle med Laagene paa 3 Mælkespande, der stod ved Døren, lukkede Manden et Vindue op; han fik Seddelen og viste os en Dør i Udhusene ind til et Halmgulv, der kunde vi lægge os, men der var da tørt, vi var vaade og Natten var ikke lang igen. — Næste Dag skulde vi stille til Øvelse et Sted langt fra denne Gaard. En lille Frokost var jo rar at faa, men vi fik ingen, saa vi maatte vente til vi kom til Stillingspladsen, hvor der var mødt nogle Hvedebrødskoner med deres Kurve. Jeg købte et Par Femørestykker, og saa gik jeg løs paa Dagens Strabadser.

Vi fortsatte med Øvelser og Indkvartering i det normale Tempo, indtil den Dag kom, da vi skulde til Kongerevy for Kong Christian den IX ved Ringsted. Den Formiddag maatte vi pudse alt Kantonnementssnavs af os, og saa om Eftermiddagen marchere forbi Kongen, der holdt til Hest med sin Stab paa en Ophøjning ved Vejen. Af alle danske Garnisoner kom 40.000 Mand forbi Kongen, dels til Fods, dels til Hest og med Kanoner. Næste Dag drog vi hjem til København, men før vi kom med Tog fra Roskilde, skulde vi marchere 4 Mil fra Ringsted, og det blev i øsende Regnvej. Vi blev saa udgaaet, at da vi gav Holdt ved Roskilde, sank flere i Knæ Jeg var en af dem. Ambulancen paa Kampens Dag maatte give oplivende Draaber. Vi kom ind i Toget, og da vi steg ud i København og blev stillet til March gennem Garderne med Gardens Musikkorps foran, var al Træthed som blæst bort. Nogle Dage efter afløste mine Kammerater Infanterivagten, og vi, der havde trukket eller købt os fri, afleverede al vor Militærudrustning og kom i civile Klæder, hvorefter vi drog hjem til Kæresten, Slægt og Venner.

Alt gik saa sin vante Gang hjemme i Jylland, Dage saavel som Nætter, indtil vi naaede 1. September 1888. Da var der igen kommet et Indkaldelses-pas til mig: Skal møde til Tjeneste i København Dags Dato Kl. 1! Naa, det var nu ingen Overraskelse, da vi var belavet paa »den Adskillelse i 30 Dage«. Jeg fik saa de gamle Militærstøvler opfrisket, men det bedste af det hele var, at en Dag, vi kom ned i Gothersgade Eksercerhus til Gymnastik, fik vi at vide, at Haandvægtene var afskaffede, saa de gav ikke flere Armstød. Men helt fri for Stød var vi nu ikke alle. Vi var 34 til Mønstring, og vi laa alle i samme Rum over Stalden i den Ende af Kasernen, som laa i Nærheden af Rosenborg Slot. Hvor saa mange unge Karle er samlede, er der ikke megen Ro, saa det skete ikke saa sjældent, naar en snorkede temmelig højt i Søvn, at Bundbrædderne i hans Seng blev pillet løse, saa han med et Bump fik et Stød i Enden. Naa, men Tiden gik, de 30 Dage fik Ende. Vi havde en lille Præsentation paa Nørre Fællad med Bjørneskindshuer paa for Kongen, og derefter foregik alt paa reglementær Maade, til jeg atter var hjemme i »Jylland mellem tvende Have«, indtil den tredie Indkaldelse kom 1889. Denne Indkaldelse har altid været min Stolthed, da Prins Christian, vor senere Kong Christian d. X, lærte ved det Kompagni, som jeg var indkaldt til, og som Følge deraf deltog Prinsen i samme Øvelser som vi andre, men ellers opholdt han sig hos sin Bedstefars paa Amalienborg.

Landmandsliv.

Nu var jeg altsaa færdig med Militærtjeneste, og jeg havde allerede faaet Skøde paa en lille Gaard, som jeg var glad ved at komme hjem til og drive ved min Kærestes Hjælp; nu kunde det ikke siges om os, at vi var for unge til at indgaa Ægteskab med hinanden, da vi tilsammen var 47 Aar og havde været forlovede i 5 Aar.

Fire Uger efter min Hjemkomst holdt vi Bryllup. Vi fik i Brudegave: 1 Kobber-Kaffekedel, 1 Spinderok, 4 Stole, 1 Sykasse samt 1 Guldtikrone m. m. Til Jul, et Par Maaneder efter, fik vi et Stueur, som jeg nu har trukket saa at sige hver Aften i 59 Aar. Det har kun to Gange været til Reparation.

Morten Overgaards Gaard i Ingerslev, Thiset Sogn.

Naa, men da der var gaaet et Par Dage efter Bryllupshøjtideligheden og vi havde faaet vor nødvendige Husgeraad placeret i vort eget Hjem, kom den første Aften, da vi sagde vore Forældre Farvel og Tak for alt, hvad de havde været for os. Vi gik saa glade til vort eget Hjem, laasede Døren op, kom ind i Stuen og tændte Lys — men da vi i Lysets Skær saa paa hinanden, sad der en Taare i hver af vore Øjne, vi havde haft en fælles Tanke: Nu staar vi selv med Ansvar overfor Gud, os selv og Mennesker. — Men vi var glade, viskede Taarerne væk, og fortsatte Livet der i 36 Aar, indtil min kære Kones Død, og ved denne Tid havde vi det økonomisk godt, da der var bleven bedre Tider, end da vi i 1889 blev gift. Langt op i 1890'erne var Penge næsten ikke til at skaffe ind, hverken ved Salg af Besætning, Produkter af Avlen eller ved Kørsel for andre.

Den første Malkeko, jeg solgte, fik jeg 43 Kr. for. 2 Toaarings Kvier fik jeg tilsammen 51 Kr. for, Smaagrise, naar de kom fra Soen, 3—3,50 Kr. pr. Stk., Slagterisvin 30—31 Kr. Tærseke en 5—6 Tdr. Korn af med Plejl og køre det til Købmand i Aarhus og faa 40—41 Kr. paa Lommen hjem. Jeg kørte Varer hjem fra Aarhus i flere Aar for vor Købmand og fik 3 — tre — Kroner for en Tur paa 3 Mils Kørsel med Heste og Vogn en hel Dag. Jeg gjorde Markarbejdet for 2 Husmænd, drev deres Lod, 3—3½ Td. Ld. for 25 Kr. pr. Stk. — Saadan var alt igennem flere Aar.

Vi havde i 1896 Soldater i Indkvartering i fire Dage samt deres Marketer og deres 2 Heste. Jeg skar ½ Trave Havre-Kjærre i Hakkelse til Marketerens Heste paa min Skærekiste, 5 Kr. for det hele. Min Kone

bagte Æggekager med Flæsk i til Marketenderne, de var tre Personer, som betalte hende for Kosten. Da de efter fire Dages Forløb var rejst og vi fik vore indvundne Penge talt sammen, havde vi 19 Kr., da syntes vi, det var et rigtigt Kup, nu var vi helt ovenpaa foreløbig.

Vi havde lidt Penge i Sparekassen før vi blev gift, de var hævede, men en Sparekassebog med nogle faa Kroner havde vi i Behold. En Dag, det var smaat med Penge, kom jeg i Tanker om denne Bog, som nu havde ligget urørt i flere Aar, der maatte da være tilført nogle Renter. Jeg gik til Sparekassen og forlangte Beløbet paa Bogen hævet, men da Summen lød paa 11 Kr. og nogle Ører, nøjedes jeg med at hæve de 10 Kr., saa jeg kunde beholde Bogen, som jeg endnu har til Erindring. Men med de 10 Kr. i Lommen gik jeg hjem som en holden Mand.

Engang havde vi faaet Rughøsten bjærget i Hus, før Foraarskornet var moden til Høstning. Jeg tog da fat paa at tærsk Rug i nogle Dage med Plejl for at faa nogle Tdr. til Salg hos Købmanden. Det var i August Maaned, og det var meget varmt, saa jeg stod og tærskede omtrent i bar Costume, men da vi saa var ved at rense og fylde Rugen i Sække, kom min Mor, og da hun saa ind ad Ladedøren, sagde hun: »Men hvorfor har du da tærskt Rug i denne Tid og i saadan en Varme?« — »Jo«, sagde jeg, »vi skulde bruge nogle Penge, men vi har ingen«. — »Ja, men du kunde da faa nogle hos din Far«. — »Ja, det er godt nok, Mor, men vort Princip er nu at hjælpe os selv økonomisk saa vidt vi kan, det giver størst Glæde ved Livet«. Og dermed fik Købmanden Ruget og jeg fik dets Værdi i Penge til videre Brug.

Altsaa: Penge i Omsætning foregik i Smaapenge. Var man ved Arv kommen i Besiddelse af en 100 Kroneseddell og skulde have vekslet, kunde det være betænkeligt. Men Udgifterne stod jo ogsaa i Forhold til Indtægterne. Skatterne var ikke store, Lønningerne smaa. Et Eksempel: Vi havde en Arbejdsmand til Nabo, han havde Kone og et Barn at forsørge. Om Vinteren var der ikke andet Arbejde at faa end at tærsk Rug paa Gaardene. Han gjorde da Akkord med en Gaardmand om at tærsk hans Rug for Kost og 25 Øre pr. Tønde med Plejl. Rugen gav 4 Skæpper i Traven, saa for at tjene 25 Øre daglig, maatte han begynde i Mørke om Morgenen og ende i Mørke om Aftenen for at naa 2 Traver til Tønden, og saa komme hjem til Kone og Barn med Ugeløn — 1 Kr. 50 Øre Lørdag Aften. Mandens egne Ord til mig.

Da vi var midt i 1890'erne havde vi tre smaa Børn, og for at min Kone kunde komme med i Marken i Høsten, maatte vi have en lille Barnepige i Skoleferien til Løn 3 Kr. Ja, den sidste Barnepige vi havde, var udskreven af Skolen, og hende havde vi hele Sommeren, mens hun gik til Præsten to Gange ugentlig, Løn 15 Kr. — Engang sagde jeg til en Arbejdsmand: »Vil du tærsk 12 Traver Rug for mig og binde det op til Tækkehalm?« — »Ja«, sagde han, »for 6 Kr. og Kost«.

Med Indkøb til Husholdningen hos Bageren: Naar vi leverede 1 Skæppe Rug + 25 Øre, fik vi fire 8 Punds Rugbrød. — Skulde vi have en Dram til Brødet: 3 Pægl for 25 Øre. Sigtebrød bagte min Kone selv; Hveden sendte vi til Møllen og fik lavet i Hvedemel. Slagteren kom i Gaarden: ca. 35 Øre for Pundet af skært Oksekød. Ølkusken kom i Gaarden med Øltræer, 1 Kr. 65 Øre for et Træ Øl (18 Potter). Fiskemand kom sjældent. Fisk brugte vi ikke mange af. En stor Gris eller to samt et Faar eller et Lam slagtede vi hvert Aar og saa en enkelt nyfødt Spædekalf. Hønsene lagde Æg, og dem vi ikke brugte i Husholdningen, fik Købmanden for Varer til Husbehov, efter Afregning m. m.

Da min Kone og jeg var bleven 30 Aar, fik vi vort sidste Barn, en lille Pige, som de andre tre, der nu var bleven lidt store, var glade ved at passe, saa nu var vi fri for at svare Løn til en Barnepige, og jeg maa sige: Naar en Mor og en Far staar i deres bedste Livsalder, og deres Børn stunder til i Deltagelse i de daglige Gerninger, det er vel nok en dejlig Tid baade for Forældre og Børn. Saadan havde vi det nu i 8 Aar efter den sidste lille Piges Fødsel. Men saa havde vi den tunge Sorg, at vor kære 15-aarige Søn blev syg og afgik ved Døden, det var i 1905. I 1907 døde den sidste af vore Forældre, vi fik da vor tilkommende Arv, og i 1908 byggede vi nyt Stuehus. Samme Aar var min Kone og jeg til 250 Aars Fest i København efter Gardens Stiftelse 1658 af Kong Frederik V, nu i 1908 under Kong Frederik VIII.

Tiden fra 1900 til 1914 kan jeg godt sige var den mest normale i min Levetid, for i de Aar kunde man med lidt Held beregne sine Indtægter og Udgifter uden særlige Bekymringer i økonomisk Henseende, og saa kunde der endda tages en Skilling fra.

Morten Overgaard og Hustru, ca. 1912.

Men nu da Krigen var kommen, fik de gode, normale Tider Ende og efterfulgtes af uberegnelig Dyrtdid, Rationering af Varer, Pengerigelighed og Værdiforringelse, kort sagt: Fra 1914 til 1918 var der unormale Tider paa alle Omraader. Nogle købte Ejendomme i 1920'erne med tre Fjerdedele Gæld af Købesummen i den Tro, Dyrtdiden aldrig faar Ende. Men det fik de at mærke i 30'erne, da alt faldt i Pris, indtil næste Krig kom, lige saa unormal i Økonomi som den første.

Men Livet skal jo leves, og Tiden gik. Vore tre Børn blev voksne, var paa Højskole, skiftedes til at tjene hos fremmede. 1917 blev vor ældste Datter gift, 1918 blev vor yngste Datter gift og 1920 blev vor Søn gift. Alle tre kom i gode Stillinger, og da min Kone og jeg kun var først i 50'erne fortsatte vi Gaardens Drift med lidt fremmed Hjælp.

Men da nu alle Børnene var gifte, og vi havde en lille Skilling tilovers, besluttede vi at gøre et lille Laan paa Gaarden og dele ligelig ud til Børnene med det Formaal, at Resten fik de efter vor Død. Men overfor Døden formaar vi inlet. 3 Aar efter havde vi den store Sorg, at vor ældste Datter døde fra to smaa Børn. 2 Aar derefter døde min kære Kone, og nu stod jeg ene med Gaarden, og da ingen af de to Børn, jeg havde endnu, syntes at have Lyst til at overtage Gaarden, besluttede jeg at sælge den, da jeg ellers skulde have fremmed Hjælp, og tillige syntes jeg: Du maa jo ogsaa være en gammel Mand, siden du og din Kone har været gift i 36 Aar. — Jeg udbød da Gaarden til Salg, det var i 1926, der var endnu gode Priser paa Ejendomme. Jeg fik den godt betalt, fik min Gæld betalt og af Resten syntes jeg tryk ved at kunne leve af Renten. Det gik ogsaa efter min Tryghed i 16 Aar, jeg havde taget Ophold og Pleje hos min Datter og Svingersøn i Aarhus, og alt gik paa bedste Maade. Økonomisk kunde jeg leve af mine Renter, og til Tidsfordriv havde vi en Kolonihave, som jeg mest passede, og jeg havde den Fornøjelse

i Konkurrence med andre Kolonihaver, at den fik, ikke Æres-, men 1. Præmie. Naa, men Tiden gik, Sygdom er hver Mands Herre, — og af Sygdomme har jeg ikke haft saa faa, som jeg er kommet over. Men da jeg var 68 Aar, blev jeg saa daarlig, at jeg maatte paa Sygehuset og fik en Operation. Jeg laa paa Sygehuset i 75 Dage og ventede paa næste Operation, men da min Organisme ikke tillod denne, forlangte jeg at komme hjem. Det fik jeg Lov til med Instruks om Hjemmepleje, og det er med kærlige Hænder efterkommet siden.

Økonomiske Bekymringer havde jeg ikke, da mine Renter blev mig udbetalt punktlig, hvoraf jeg betalte mine Børn for mit Ophold hos dem. — Alt

gik sin sædvanlige Gang, indtil 1942, da jeg var 76 Aar, saa blev mine Obligationer indløst med kontante Penge, og ingen Banker eller Sparekasser vilde modtage mine Penge til Renter. Endelig fik jeg dem indskudt i en Sparekasse til $\frac{1}{2}$ pCt., senere til $1\frac{1}{2}$ pCt., for saa smaat at stige med 3 Maaneders Opsigelse. Denne Periode varede til 1948. Som Følge deraf maatte jeg hæve af min Formue.

En Sommerdag i Haven (1917).
Til venstre Mathilde Overgaard og Morten Overgaard.

Et gammelt Ord siger:
»Om hundrede Aar er
alting glemt!« Ja, passer

det ikke i alle Tilfælde, saa passer det for mit Vedkommende. Da jeg blev født til Verden, var der ingen, der kendte mig; bliver jeg 100 Aar, hvad jeg ikke ønsker, kan jeg gaa ind i Døden lige saa ukendt af Mennesker, som da jeg blev født. Thi da er saa at sige næsten alle mine nærmeste Kære, Slægt og Venner og jævnaldrende med mig saade som Frø i Guds Agre omkring paa Kirkegaardene. — Da jeg gik i min livskraftige Alder, kendte jeg mange Mennesker, nu i de sidste 13 Aar har jeg mest opholdt mig i min Stue og ikke stiftet nye Bekendtskaber, og mange af dem jeg havde, er ved Død og paa anden Maade gledet ud for mig, saa ogsaa paa det Omraade, kan jeg let glemmes.

Under mit 22 Aars Ophold hos min Datter og Svigersøn blev min Datter syg, og efter nogle Maaneders Sygdom afgik hun ved Døden, 51 Aar gl. — Vi lever her videre, men ikke paa det gamle Ord, der siger, at Tiden læger alle Saar. Dertil siger jeg, det er en stor Usandhed. Der vil altid blive et Ar tilbage hos den kære afdødes overlevende, skønt med Trøstens Ord: Den Barnesjæl er bjærget godt, der skjules i Guds Rige.

Den gamle ved, at han skal dø. Naar hans Time kommer, glider han ud i Glemslens Strøm med Hjemve til Gud. »Far Verden, far vel«.

Morten Overgaard afsluttede sine Optegnelser den 31. Marts 1949. To Aar efter døde han, den 20. April 1951, 84 Aar gl.

Tilstande og Begivenheder

i Vester Lisbjerg Birk samt i Galten og Hovbjerg Herreder

1688—93.

Af Poul Rasmussen.

SOM ET LED i de Rationaliseringsbestræbelser, Christian V's Regering udfoldede, blev mange Retskredse lagt sammen i Slutningen af 1687 og i Begyndelsen af 1688 (se Mogens Lebech i Jyske Samlinger, 5. Rk., Bd. II, S. 179). Ved aabne Breve af 17. og 20. December 1687 bestemte Kongen saaledes, at de Dele af Vester Lisbjerg Birk, d. v. s. Hasle og Vester Lisbjerg Herreder, samt af Galten og Hovbjerg Herreder, som ikke tilhørte Frijsenborg, Frijsenvold, Clausholm og Marselisborg Birker, for Fremtiden skulde udgøre een Retskreds (Mogens Lebech, anførte Sted, S. 202 ff. og S. 289). Til Herredsfoged udnævntes Hans Mikkelsen Bassebech*) og til Herredsskriver Jacob Buttienter, der tiltraadte sit Embede den 13. Juni 1688. Samme Dag paabegyndtes Indførelserne i Retskredsens ældste Tingbog, som var i Brug til og med den 15. Marts 1693. I det følgende vil de Oplysninger om Tilstande og Begivenheder i de fire Herreder, som Tingbogens Referater af Synsforretninger og Retssager indeholder, og som har almen Interesse, blive gengivet i saglig Orden.

Gammel Byggeskik. De mange Syn paa Gaardenes Bygfæld, der er indført i Tingbogen, viser, at de som Regel havde tre eller fire Længer og var opført af Bindingsværk med lerklinede Tavl og Tage af Halm. Enkelte Bygninger som Fæhuset og Laden i Gaarden Lille Torup i Skød Sogn (Tingbogen 29. August 1688) og alle Længerne i Hodsagergaard i Granslev Sogn (Tingbogen 22. Maj 1689) havde dog Vægge af 3 Alen lange og ½ Alen brede Bulle, d. v. s. Planker, der var anbragt vandret oven paa hinanden mellem Vægstolperne. Anvendelse af Bulvægge var i tidligere Tid meget udbredt i de østjydske Skovegne og har paa Haderslevengen holdt sig helt op til vore Dage.

Ogsaa Skorstene og Ildsteder kunde være konstrueret efter Metoder, som i Løbet af det 18. Aarhundrede gik af Brug paa disse Egne. I Peder Ander-

*) Hans Mikkelsen boede i Juni 1688 paa Kollerup, hvor han antagelig har været Forpagter eller Ridefoged, men flyttede senere til Vissing. Hans Kone hed Kiønne Pedersdatter (Tingbogen 8. Oktober 1690) og hans Stedsøn Daniel Pedersen (Tingbogen 2. Decbr. 1691). Ved Retten i København blev han den 18. August 1690 dømt til at betale Proviantforvalter Hellegaard 2253 Rigsdaler (Tingbogen 8. Oktober 1690). Sagen blev imidlertid appelleret til Højesteret, hvis Dom ikke er indført i Tingbogen. — Herredsskriver Jacob Buttienter boede i Hadbjerg. 12. August 1688 havde Grev Reventlow givet ham Bestalling som Birkeskriver for Clausholm og Frijsenvold Birker og Eneret til Krohold med Salg af Øl, Tobak og Brændevin i Hadbjerg (Tingbogen 29. Maj 1689). Ogsaa Herredsfogeden havde Grev Reventlow i øvrigt givet Eneret paa Krohold i sit Hjemsohn (Tingbogen 5. Juni 1689).

sens Gaard i Astrup var Skorstenen saaledes lavet af Ler og naede ikke op over Taget (Tingbogen 13. Juli 1692), og i Christen Andersen Skomagers Hus i Granslev var der intet »Ildsted uden en Kakkellov i Stuen og en vanskelig Ild- eller Arnested derfor under Taget« (Tingbogen 17. December 1690). I dette Hus ser det altsaa ud til, at der slet ikke var nogen Skorsten, men at Røgen drev ud gennem en Lyre, d. v. s. et Hul i Taget.

Agerbrug. De Synsmænd, som i 1688 besøgtede Gaarden Lille Torup, som havde været overladt Ridefogeden paa Bidstrup, paatalte, at han havde forsømt at køre Jord i Gaarden til Gødning (Tingbogen 29. August 1688). Synsmændenes Anke er ikke saa besynderlig, som den maa forekomme Nutidens Landmænd. I hine Tider, da Besætningerne var smaa, og Kunstgødning var en ukendt Vare, var det nemlig almindeligt, at man søgte at strække den sparsomme Gødning ved at blande den med Grøntørvs-jord, Ler el. lign. (se August F. Schmidt, Møddinger og Gødskning, S. 21 ff.).

Af den samme Synsforretning fremgaar det, at der i 1688 kun var saet 4,2 Tdr. Rug, 3,3 Tdr. Byg, 18,8 Tdr. Havre, 0,9 Tdr. Boghvede og lidt Hør- og Hampefrø i Lille Torups Marker. Naar Gaardens Jorder blev dyrket, som de skulde, bestod den aarlige Udsæd derimod af 12 Tdr. Rug, 13 Tdr. Byg, 37 Tdr. Havre og 2 Tdr. Boghvede (Tingbogen 22. August 1688). Ifølge Henrik Pedersens De danske Landbrug 1688 var Lille Torups dyrkede Tilliggende paa 68,8 Tdr. Land, som blev ansat til 14,4 Tdr. Hartkorn. Regner man med, at Opmaalngen i 1683 var nøjagtig, og at man saae lige saa tæt i det 17. Aarhundrede som i 1861, da der blev saet 1,16 Tdr. Rug, 1,03 Tdr. Byg, 1,82 Tdr. Havre og 0,52 Tdr. Boghvede i en Td. Land i Skød Sogn (se Statistisk Tabelværk, 3. Rk., Bd. 5, S. 92), skulde der altsaa kunne saas Korn i 47,15 Tdr. Land eller i godt og vel to Trediedele af den Jord, der var taget under Plov.

Selv om det 17. Aarhundredes Bønder praktisk talt ikke saede andet end Korn i deres Marker, var det ikke store Mængder, de producerede af denne Vare. Dette skyldes især, at Foldudbyttet var ringe, saa ringe, at man i daarlige Aar ikke kunde høste saa meget Korn, som man havde saet. I 1689 stod de tre Femtede af Byggen paa Vejlbjby Mark saa daarligt, at Høsten ikke vilde komme til at udgøre en Trediedel af Udsæden, mens Resten var saa ussel, »at hverken Korn eller Foder med Mejeredskab eller Le kunde høstes, men var ganske borttørket og henvisnet, saa det var ynkeligt at se«. Ogsaa i Taastrup og i Vinterslev var Byggen samme Aar saa ringe, at Bønderne ikke kunde faa Udsæden igen, hvorimod Rugen og Havren tegnede lidt bedre. Aarsagen til Misvæksten var den usædvanligt varme og tørre Sommer samt »en usigelig Hob skadelige Orme, som kaldes Stavboer (d. v. s. Oldenborrer)«. (Tingbogen 7., 14. og 28. August 1689).

Misvækst som den i 1689 indtraf meget ofte i Slutningen af det 17. Aarhundrede og bidrog sammen med de store Skatter, Krigenes Eftervirkninger og det øgede Hoveri til at forarme Bønderne (jfr. Søren Alkærsig i Fra Ribe Amt 1937, S. 51 ff.). I Tingbøgerne fra den Tid vimler det derfor med Sager mod Bønder, der var rømt fra deres Gaarde eller havde paadraget sig store Restancer. Et Indtryk af Tilstandene giver det Tingsvidne, Amtsforvalteren æskede, dengang 8 Gaarde af Krongodset i Galten Herred blev udlagt til Ryttergaarde. I flere Aar havde Fæsterne af disse Gaarde slet intet betalt af deres Landgilde, og mange af dem stod desuden i Restance med deres Skatter (Tingbogen 13. Februar 1689).

Krænkelser af Markfreden. Svin, der kom ind i en Kornmark, kunde gøre stor Skade ved at æde af Kornet og ikke mindst ved at rode Jorden op. Næsten alle Landsbylove indeholder derfor Bestemmelser om Bøder, der skulde idømmes dem, som lod deres Svin gaa løse eller tøjrede dem i Marken. En Dag i Slutningen af Juli Maaned, da Jens Nielsen i Hallendrup gik ud i Marken for at meje Korn, saa han, at Jens Østergaard jog en Gris ud af en af sine Agre og skar Tøjret, hvori to andre Grise stod tøjrede for Enden af Ageren, over med sin Mejele. Derefter drev han Grisene hen til Byledet, hvor han mødte deres Ejermand, Jens Jensen Spillemand. De to Mænd kom op at skændes og havde fat i hinandens Skuldre, og dengang de skiltes, tog Jens Spillemand to Sten op og truede Jens Østergaard med dem. (Tingbogen 6. August 1690).

Naar to Byers Fællede grænsede op til hinanden, var det næsten ikke til at undgaa, at den ene Bys Kreaturer kom ind paa den anden Bys Marker. Hvis der ikke vistes Fordragelighed fra begge Sider, kunde Resultatet derfor let blive en Kæde af gensidige Chikanerier. I 1691 havde Rasmus Jensen i Hjortshøj Hovgaard taget nogle Heste fra Terp paa Græs. Da de ofte kom ind paa Nabobyen Elstedes Fællede, og Mændene i Elsted var utilfredse med, at Heste, der hverken tilhørte dem eller deres Naboer, skulde æde deres Græs, lod de Hestene indfange og forlangte Løsningspenge for dem. Dette tog Rasmus Jensen dem meget ilde op, og Resten af Sommeren krævede han Indgenningspenge af alle Heste og Kreaturer fra Elsted, der kom ind paa Hjortshøj Fællede, og som han kunde faa fat paa. I alt var der 12 Mænd i Elsted, som tilsammen maatte betale ham 2 Sletdaler 1 Mark i Indgenningspenge. For at »afstyre hans Balstyrighed« lod Elsted-Mændene til sidst tre af hans egne Heste, der var kommet ind paa deres Mark, indtage og sætte paa Stald hos to af Byens Gaardmænd. Da Rasmus Jensen kom for at hente dem, vilde den ene Gaardmand ikke aflevere den Hest, han havde staaende, før han fik alle de Penge tilbage, han havde maattet betale for Heste, Rasmus Jensen havde indtaget. Den anden, som altsaa havde to Heste paa Stald, lod sig stille tilfreds med 8 Skilling i Indgenningspenge; men dengang Rasmus Jensen var ved at trække Hestene ud af Gaarden, mødte de to Mænd, der havde fanget dem, frem og vilde ogsaa have Betaling for deres Ulejlighed. Rasmus Jensen vendte derefter tilbage til Hjortshøj med uforrettet Sag, men sendte en halv Snes Dage senere paa ny Bud efter sine Heste. Elsted-Mændene, som nu ønskede en Ende paa Ufredeligheden, udleverede dem uden saa meget som at forlange Vederlag for den Tid, de havde haft dem paa Foder. Rasmus Jensen vilde derimod ingen Forsonlighed vise, men sagsøgte Mændene i Elsted, fordi de, som han paastod, uberettiget havde tilbageholdt hans Heste, og benyttede Lejligheden til at klage over, at de i Strid med Danske Lov 5—12—2 holdt Geder, som gjorde Skade paa Hjortshøj Skov. (Tingbogen 30. September og 21. Oktober 1691).

Skovhugst. I Løbet af det 17. Aarhundrede blev mange danske Skove fuldstændig ødelagt dels ved Hugst efter lovlig Udvisning og dels ved de talrige Skovtyverier, der til Tider antog Karakter af systematiske Udplyndringer. De fire Synsmænd, som i 1689 besigtigede Lindkær Skov Syd for Jebjerg Mark, erklærede saaledes, at der i Løbet af Sommeren var fældet 190 smaa og store Bøgetræer og 26 Egetræer i denne Skov. Der var derefter kun nogle faa Træer tilbage, af hvilke en Del tilmed havde faaet Toppene hugget af, medens Barken var flaaet af flere af Egetræerne. (Tingbogen 11. September 1689). Laurbjerg Lund var i en lignende Forfatning, da den blev

synet i 1692. Efter hvad Synsmændene oplyste, havde de fundet Stubbene af 101 Ege og 2 Bøge, der nylig var fældet. Desuden saa de, at Barken var flaaet af 53 Ege, og at Toppene eller enkelte Grene var hugget af adskillige Træer, »som de ikke egentlig kunde tælle«. Egebarken havde nogle Mænd i Laurbjerg stjaalet og kørt til Randers, hvor de havde solgt den til Byens Garvere. (Tingbogen 6. Juli 1692).

Søndag den 29. November 1691, da Rasmus Sørensen, der tjente paa Skaarupgaard, stod paa Elsted Kirkegaard og ventede paa, at Gudstjenesten skulde begynde, saa han sin Husbonde, Tyge Jespersen, komme ridende. Et lille Stykke fra Kirken indhentede han en Dreng fra Lystrup, som kom gaaende med et Knippe Hasselvaande og Vidjer paa Ryggen. Tyge Jespersen tog Knippet fra Drengen og tvang ham til at gaa tilbage til Skoven og vise ham det Sted, hvor han var gaaet over Gærdet. Efter hvad Drengen paastod, havde han ogsaa slaaet ham nogle Gange; men det havde Rasmus Sørensen ikke set noget til. (Tingbogen 9. December 1691).

Jagt og Krybskytteri. I det 17. Aarhundrede levede der endnu Ulve i Danmark. I 1690 havde en af Grev Frijs's Skytter saaledes skudt en Ulv (Tingbogen 12. November 1690), og den 24. Februar 1692 stod en anden af hans Skytter frem paa Tinge »og beviste med tvende friske Ulvebælge nylig at have skudt tvende Ulve i Bøstrup i Hovlbjerg Sogn«.

En Dag i Januar 1689 havde Grev Frijs's Ridefoged, Valentin Beyer, tilfældigvis set, at Christen Sørensen fra Bidstrup og Jens Nielsen fra Loptrup jagede Harer til Hest og med fem Hunde i Grevens Jagtdistrikt. Han red derfor ind i Vitten og bad Mikkel Smed og Jens Sørensen om at ride med ham ud i Marken efter de to Jægere. Da de kom ud til Enden af Vitten Forte (d.v.s. den Vej, ad hvilken Kvæget blev drevet ud til Overdrevet), fik de Øje paa dem, de søgte, ude i Snestrup Hede. De red straks efter dem, saa hurtigt de kunde, og indhentede dem mellem Brundt og Loptrup. Ridefogeden, som saa, de havde seks Harer hængende paa deres Heste, spurgte dem, om nogen havde givet dem Lov til at jage der, og bad om at maatte se deres Jagtskilt. Christen Sørensen svarede, at han vel kunde tænke, at han ikke gik paa Jagt uden efter sin Husbonds Befaling. Hvad Jagtskiltet angik, lovede han at vise det frem, men gjorde det ikke. Dermed skiltes de, og Ridefogeden og hans Ledsagere fulgte deres Spor til Snestrup Hede, hvor de fandt Blod og Haar af en Hare samt en Pisk, der laa paa Jorden. (Tingbogen 16. Januar 1689). Christen Sørensen og Jens Nielsen jagede Harer til Hest og med fem Hunde, men aabenbart uden Bøsser. De drev altsaa den Form for Jagt, der kaldes Parforcejagt, og som var meget yndet i hine Tider.

I 1689 anlagde Baron Marselis Sag mod Mads Hattemager, August Hermansen og to andre Borgere i Aarhus, som han beskyldte for at have jaget i hans Jagtdistrikt. Af Vidernes Udsagn fremgaar det, at de fire Mænd, som alle havde haft deres Bøsser med sig, paa Marie Bebudelsesdag samme Aar havde været ude i Lunden paa Aaby Mark. Derfra var de gaaet til Aaby og ind i Maren Pedersdatters Gaard, hvor Mads Hattemager spurgte, om han kunde faa en halv Pot Brændevin. Da Karlen bragte ham Brændevinen, sagde han, at han egentlig var kommet for at hente to Grise, som Maren Pedersdatter havde lovet ham. Grisene, der løb rundt i Gaarden, blev derefter fanget og puttet i en Sæk, som Karlen skulde bære ind til Byen. Mens Grisene blev fanget, stod August Hermansen og talte med Niels Tysk, som var fulgt med dem ind i Gaarden. Under Samtalen lod August Hermansen

sig forlyde med, »at de var ikke kommet for de Harer at skyde alene«, men fordi de mente, de kunde træffe Niels Ladefoged og Peder Skytte paa Stads-gaard, som de skyldte Betaling for de Bøsser, de sidst havde taget fra dem. Da Niels Tysk sagde, at Niels Ladefoged og Peder Skytte næppe vilde komme alene, svarede August Hermansen, at om de saa kom ti Mand høj, skulde det ikke være andet »end Knald og Fald«. Før de gik deres Vej, bad Maren Pedersdatter dem skyde hendes Hund, hvilket de gjorde ude paa Toften bag ved Husene. (Tingbogen 12. Juni 1689).

Ulovligt Krohold. Jacob Skomager i Granslev, der ligesom sin Navne i Jeppe paa Bjerget holdt Smugkro, havde haft den Fræk-hed at sælge Øl, »som var Lerbjerg Øl«, i Ridefogedens, Hans Mynsters, Nær-værelse. Da der ogsaa var andre, som holdt Kro i Granslev, hvilket ikke blot var »Tjenestefolk til Forlokkelse, mens endogsaa Bønderne en Del stor Skade har tilføjet og deres Midler i disse besværlige Tider i overflødig Drik-ken bortsat«, benyttede Ridefogeden Lejligheden til at indskærpe, at ingen i Granslev maatte holde Kro, brænde Brændevin og sælge Øl, Mjød, Brænde- vin og andre stærke Drikke. (Tingbogen 9. December 1691). Foruden i Grans-lev omtaler Tingbogen ulovligt Krohold i Hadsbjerg (29. Maj 1689), i Selling (24. August 1692), i Galten og i Vissing (5. Juni 1689).

Betlere og andre I det 17. Aarhundrede kendte man ikke andre Former for offentlig Forsorg end tilladt Betleri. Store og stærke Folk, der ikke var ramt af Ildsvaade eller andre Ulykker, maatte ikke gaa rundt og bede om Almisser. Derimod havde »vanføre og sygelige korsdragende Betlere« efter gældende Praksis paa denne Egn ikke alene Ret til at tigge, men skulde ogsaa befordres gratis fra By til By. Pligten til at køre med Betlere hvilede særlig tungt paa dem, der boede i de smaa Byer. Beboerne i Ginnerup, der kun bestod af to Gaarde og et Bol, klagede derfor over, at de maatte modtage og viderebefordre de Betlere, Mændene fra deres to store Nabobyer, Hallendrup og Trustrup, kom kørende med. Herredsfogeden fandt Klagen berettiget og bestemte, at Ginnerup for Fremtiden kun skulde tage mod de Tiggere, Mændene fra Hallendrup transporterede til Byen. (Tingbogen 3. Februar 1692).

En Dag i September 1692 kom en Mand, der sagde, han hed Jens Niel- sen og boede i Skød, ridende til Jørgen Jørgensens Hus i Tind og bad om Husly for Natten. Efter at han om Morgenen den næste Dag havde faaet Mad og Øl, gik han bort uden at tage Afsked og uden at tage sin Hest med sig. Jørgen Jørgensen havde forgæves søgt efter ham i Granslev og i Skød og efterlyst ham paa Kirkestævner i de omliggende Sogne. (Tingbogen 5. Ok- tober 1692).

Forsyndelser mod En Sommerdag i 1687, da Anne Todbjergs gik sam- men med nogle andre Piger og rev Hø paa Trige det sjette Bud. Mark, fortalte hun dem, at hun var med Barn og inden længe kunde skaffe dem Syn for Sagn. I den følgende Tid bredte Ryg- tet om Annes Tilstand sig over hele Byen og kom ogsaa Præstens Kone for Øre. En Dag, da Degnen, Niels Sørensen, gik forbi Præstegaarden, aabenbart paa Vej til Kirken, kaldte hun ham derfor ind og spurgte, om han havde hørt nyt. Da han svarede nej, spurgte hun ham ligeud, om han intet havde hørt om Jens Grosen og Anne Todbjergs, der sagde, hun var selvanden ved ham. Dertil svarede Niels Sørensen: »Det skal Moder ikke tro, fordi det skal

jeg fly Moder at vide inden Aften«. Efter Gudstjenesten gik han hen til Anne og spurgte hende, om der var noget om det, hun havde sagt om Jens Grosen. Hun svarede, at det vilde Tiden vise, hun havde spenderet nok paa ham og andre. To Dage senere rejste Anne Todbjergs bort fra Byen og tog et Par af Jens Grosens Halsklude og et Par af hans Hosebaand med sig. (Tingbogen 30. Januar 1689).

Medens en Pige som Anne Todbjergs kun kunde unddrage sig Sladderen og Vanæren ved at rejse bort, lykkedes det Karen Christensdatter i Lading at opnaa saa stor en Erstatning af sin Forfører, at den utvivlsomt har taget Brodden af Skammen og bragt de fleste af de forargede til Tavshed. I 1691 tjente Karen Christensdatter hos Niels Pallesen i Koldkærgaard, hvor hun blev forlokket af Niels Pallesens Søn, Knud Nielsen, der, efter hvad hun selv paastod, havde lovet hende Ægteskab. Da Tiden for Fødselen nærmede sig, kørte hun sammen med sin Stedmoder, Anne Mikkelsdatter, og sin Broder til Koldkærgaard for at træffe nærmere Aftale med Knud Nielsen og hans Forældre. Dengang Vognen holdt for Porten, sendte Anne Mikkelsdatter Bud efter Niels Pallesen, som kom ud til dem sammen med sin Søn og bød dem Velkommen. Knud Nielsen hjalp derefter Kvinderne ned af Vognen, og da han løftede Karen Christensdatter ned, sagde han til hende: »Nu er I blevet langt tungere, end I var før, det sidste jeg løftede eder«. Straks de var kommet ind i Stuen, spurgte Niels Pallesens Kone dem om, hvorledes de kunde ordne Sagen, saaledes at Karen Christensdatter ikke udlagde hendes Søn som Barnets Fader. Hertil svarede Anne Mikkelsdatter, at hun ikke kendte nogen anden, hun kunde udlægge, og at hun gerne vilde vide, om de havde set nogen anden, der havde haft noget med hende at bestille ved Nat eller ved Dag i den Tid, hun var i deres Brød. Det havde de ikke, men de mente, hun passende kunde give en Karl, der havde forladt Landet og var rejst til England, Skylden. Uden at komme videre ind paa dette Spørgsmaal, sagde Knud Nielsen nu, at han vilde give dem det, de kunde være fornøjet med, og han tilbød dem en Tønde Havre. Hans Fader mente, det var for lidt, og paalagde ham at give hende 2 Tønder Havre samt 4 Skæpper Rug og 4 Skæpper Byg »til hendes Ophold i Barselseng«, en Flæskebøste (d. v. s. en Skinke eller en Bov), et Faarelaar, en Ost, 4 Marker (d. v. s. 1 $\frac{1}{8}$ kg) Smør og et Par Lys »til Kvinderne at se ved, naar Karen Christensdatter kom i Barnsnød«. Knud Nielsen bar Kornet ud til Vognen, medens hans Moder kom med Fødevarerne, indsvøbte i to gamle Skjorter, som Karen Christensdatter skulde beholde til Barnetøj. — Paa Fastelavnsmarkedet i Aarhus, der holdtes kort Tid derefter, havde Niels Pallesen truffet en Mand fra Lading, som han havde bedt om at mægle i Sagen. Desuden havde han i den følgende Tid tre Gange haft forskellige Mænd i Lading, som skulde tale med Karen Christensdatter og hendes Fader, Christen Christensen, og søge at forhindre, at hans Søn blev udlagt som Barnefader. Karen Christensdatter lod sig dog ikke bevæge hverken af Løfter eller Overtalelser, og den Dag hun skulde staa aabenbart Skrifte i Kirken og bekende, med hvem hun havde faaet Barnet, sagde hun, at Knud Nielsen var dets Fader. Knud Nielsen gjorde et sidste Forsøg paa at undgaa offentlig Beskæmmelse og anlagde Sag mod Karen Christensdatter, som han beskyldte for med Urette at have udlagt ham som Barnets Fader. Karen Christensdatter anlagde imidlertid Kontrasag og mødte selv paa Tinge, hvor hun viste sit Barn frem og erklærede, at Knud Nielsen var dets Fader. Da det desuden af Vidnernes Udsagn fremgik, at Knud Nielsen ikke tidligere havde søgt at fragaa, at han var den skyldige, maatte han bekvemme sig til at forlige Sagen. Ved Forliget blev det aftalt,

at han foruden det, han allerede havde ydet Karen Christensdatter, skulde give hende 1 Tønde Rug og 12 Sletdaler. Desuden skulde han levere Herskabet paa Frijsenborg en Stud til en Værdi af 12 Sletdaler og betale 4 Sletdaler i Sagsomkostninger. (Tingbogen 15. Juni 1692).

Tyvekoster, der blev vist igen ved Hjælp af Sold og Saks. I 1692 blev der anlagt Sag mod Christen Rørbæk i Nielstrup, fordi han havde for- søgt at vise nogle stjaalne Sølvknapper igen ved Hjælp af et Sold og en Saks. Christen Rørbæk havde ikke tænkt paa, at der var Tale om Troldomskunster, der kunde være »Gud til Vanære«, men betragtede det hele som nogle Fiksfakserier, der skulde skræmme Tyven til at levere Knapperne tilbage. Dette var da ogsaa lykkedes, for saa vidt som Barnepigens havde fundet Knapperne »paa Gulvet samme Tid iblandt nogle visne Kaalblade og dem fremviste«. (Tingbogen 3. Februar 1692). Den, der skulde vise Tyvekoster igen ved Hjælp af et Sold og en Saks, hængte Soldet op paa Spidsen af Saksen og nævnede Navnene paa Husets Tjenestefolk og dem, der ellers var mistænkte for Tyveriet. Naar Tyvens Navn blev nævnt, bevægede Soldet sig.

Slagsmaal og Overfald. Om Aftenen den 22. Juni 1690, da Peder Rasmussen i Elsted og hans Kone, Maren Jacobsdatter, laa i deres Seng, var der en, der slog Hul paa Væggen lige ved Siden af Sengen med en Sten eller lignende. Peder Rasmussen raabte, at Gerningsmanden skulde navngive sig, men fik intet Svar. Han og hans Kone stod derfor op, bevæbnede sig med en Vognekæp og en Fork og gik ud paa Gaden. I Nærheden af Huset var der ingen at se; men da de kom ud paa Marken, fik de Øje paa Karle, Mads Andersen og Poul Pedersen, som de mente maatte være de skyldige. Da de derpaa gik løs paa Karlene, som de kaldte et Par Tyve og Skælmer, satte disse sig til Modværge og drev dem med Slag af deres Kaarder tilbage til deres Hus. Efter hvad Mads Andersen forklarede, kunde det ikke være ham, der havde slaet Hul paa Peder Rasmussens Væg, da han, lige til Peder Rasmussen og hans Kone kom farende, havde ligget og sovet ude i Marken sammen med Poul Pedersen og en Tjenestedreng. Kaarden, han havde slaet Peder Rasmussen og hans Kone med, havde han taget fra Drengen, der ligesom Poul Pedersen var bevæbnet, fordi de skulde ligge ude i Marken om Natten og vogte to af Gaardmændenes Heste. (Tingbogen 3. Juli og 13. August 1690).

Den 20. Juli 1691, da Søren Jensen fra Balle og Rasmus Frandsen fra Favrskov var paa Vej hjem fra Aarhus, kom de ved Skejby Led op at skændes med Peder Frandsen og Niels Kjeldsen fra Lisbjerg, der kørte bag efter dem og mente, de var alt for lang Tid om at passere Ledet. Saa snart de var kommet igennem, jog de to Karle fra Lisbjerg forbi dem, hujende og svingende med deres Forke. Et Stykke længere fremme paa Vejen gjorde de Holdt, stod af Vognen og løb efter Rasmus Frandsens Vogn med deres Forke. Da Rasmus Frandsen slap fra dem, vilde Peder Frandsen spænde en Hest fra sin Vogn og ride efter ham, men Niels Kjeldsen raadede ham til at køre »ned til Møllen, der skal Karlene holde«. Søren Jensen og Rasmus Frandsen, der anede Uraad, søgte at narre dem ved at køre ad Vejen, der førte over Lisbjerg Bro, men saa snart Lisbjerg-Karlene saa, at de slog ind paa den anden Vej, kørte de, saa hurtigt de kunde, fra Møllen og over til Lisbjerg. Rasmus Frandsen slap gennem Lisbjerg Byled, før de naaede frem. Derimod lykkedes det dem at komme imellem Søren Jensen og Byledet og tvinge ham

til at gøre Holdt. Peder Frandsen sprang straks af Vognen og løb over til Søren Jensen, som han slog løs paa med sin Fork, lige til Niels Kjeldsen raabte, at han havde faaet nok, og at han skulde lade ham være i Fred. — Anne Andersdatter fra Lisbjerg, der var en af de første, der kom Søren Jensen til Hjælp, fortalte, at han havde siddet paa Vognen blodig og med Hovedet hængende ned til den ene Side. Hun havde spurgt, om han vilde have noget bundet om Hovedet, og da han svarede ja, havde hun forbundet ham med hans Halsklud. (Tingbogen 29. Juli 1691).

Sygdomme og Ulykker. En Sommeraften, da Mogens Sørensen i Hadbjerg gik ud af sin Husbonds Gaard for at »hilde« hans Heste (d.v.s. binde Benene sammen paa dem, saa de ikke kunde springe over Gærderne), der gik i Løsdrift i Marken, saa han, at Poul Andersens Karl, Christen Haagensen, var ved at trække to Hopper ud af Ledet til den Toft, der laa lige over for Gaarden. Han raabte derfor Christen Haagensen an og spurgte, om han ikke kunde ride med ham paa den ene af Hopperne. Da Christen Haagensen ikke havde noget derimod, vilde han gaa over til ham ad nogle store Sten, der laa mellem Gaardens Port og Adelgaden, men opdagede derved Jørgen Lauridsen, som laa tværs over Stenene med Hovedet og Armene nede i en Vandpyt. Han kaldte først paa ham; men da han ikke fik noget Svar, forstod han, at han var død, og raabte over til Christen Haagensen: »Se, her ligger Jørgen Lauridsen død«. Derefter satte han sig op paa en af Hopperne, red, saa hurtigt han kunde, op til Mads Nielsens Hus, hvor hans Husbond var til »Rejseøl« (d.v.s. Rejsegilde), og fortalte ham, hvad der var sket. De Synsmænd, der besøgtigede Jørgen Lauridsen, var enige om, at han maatte være snublet over en af Stenene, og da han var en gammel, svær Mand, havde han ikke haft Kræfter til at rejse sig op, men var druknet i Vandpytten. (Tingbogen 1. August 1688).

En anden Drukneulykke omtales i Tingbogens Referat af Retsmødet den 8. Juli 1691. Den omkomne, der hed Mette Nielsdatter og tjente hos en Gaardmand i Elsted, blev fundet i sin Husbonds Brønd, hvor hun stod ret op og ned kun iført Særk og Oplod (d. v. s. et Livstykke, man havde paa over Særken). Mette Nielsdatter havde ligget syg i 6 Dage af en hidsig Sygdom, som mentes at være Spinkler (d. v. s. Plettyfus). Under hendes Sygdom havde hendes Madmoder plejet hende, som om hun havde været hendes eget Barn, og om Natten havde hun ladet den anden Pige ligge hos hende, for at hun kunde varte hende op. Da Mette Nielsdatter desuden havde det bedste Ry paa sig og var kommet af Godtfolk, havde hun ikke haft nogen Grund til at begaa Selvmord, men det maatte formodes, at hun tidligt om Morgenens i Febervildelse var gaaet gennem en Bagdør ud i Haven. Der havde hun antagelig traadt fejl og var af Vanvare styrtet i Brønden.

I vore Dage er alle Mennesker forsikrede mod Sygdom og andre Ulykker og kan leve i nogenlunde tryk Forvisning om, at de aldrig vil komme til at mangle det nødvendigeste. I det 17. Aarhundrede havde den, der kom i Nød, derimod sjældent anden Udvej end at faa sin uforskyldte Armod bevidnet paa Tinge og derefter drage rundt og bede Folk om Almisser. Den 7. Januar 1691 fik Christen Thomsen i Galten saaledes Tingsvidne paa, at han, hvis tolvaarige Søn var vanfør og elendig af »Tarmløb« (d. v. s. Brok), var en fattig Mand, der ikke evnede at betale en Broksnider i Ry de Penge, han forlangte for at kurere hans Søn, med mindre han fik »Godtfolks Hjælp og Almisse«.

Erindringer fra Gedved.

Af *ffv.* Sognepræst *V. Poulsen.* *)

PRÆSTEGERNINGEN i Katstrup-Ørridslev-Tolstrup Sogne var for saa vidt lettere end i Vestjylland som der ingen religiøs Bevægelse var og aldrig havde været. Der stilledes ingen Fordringer til Præsterne ud over Prædikegerningen og Besørgelsen af kirkelige Handlinger. Den residerende Kapellan skiftedes med Sognepræsten i de tre Kirker, to den ene Søndag og en den næste, men ellers regnedes Tolstrup Sogn med ca. 700 Mennesker, hvoraf Halvdelen boede i Gedved, som Kapellanens Distrikt; Begravelser og Bryllupper her besørgede som Regel Kapellanen, i de andre to Sogne Sognepræsten.

Kirkegangen var udmærket i det lille Katstrup Sogn, ca. 10 pCt., i det store Ørridslev Sogn slet, 1 a 1½ pCt., ubegribeligt at Forskellen kunde være saa stor paa en saa ensartet Befolkning; men Ørridslev havde to store Stationsbyer, der begge havde en lille halv Mil til Kirke, og det syntes man var for langt. Den Søndag jeg indsatte mig selv i Ørridslev og altsaa prædikede første Gang, var der 16 Mennesker i Kirken. Meget opmuntrende! Saa ikke engang Nysgerrigheden var stor. Kirkegangen bedredes efterhaanden i Ørridslev, men naaede dog aldrig op over 3—4 pCt.

I Tolstrup var den nogenlunde; Seminaristerne fyldte jo en Del, naar de vilde komme; der kunde her være stor Forskel paa de forskellige Hold, men gennemgaaende kom de ret godt til mig, ikke derimod til Sognepræsten. Bibellæsning og Foredrag i Skolerne i Stationsbyerne Hovedgaard og Tvingstrup samlede fuldt Hus.

Sognepræsten og jeg var af ret forskelligt Temperament, og nu gjaldt det altsaa Forholdet imellem os. Da vi boede en lille Mil fra hinanden, havde vi jo ikke meget at gøre med hinanden til dagligt Brug. Jeg spurgte ham, hvorledes det var gaaet med Forholdet til Skat Rørdam, de havde jo ikke virket sammen mere end et halvt Aars Tid. — Aah, sagde Pastor Jensen, han var jo bidt af en gal Sognepræst. Akkurat det samme Svar fik jeg af Rørdam, da jeg spurgte ham om, hvordan Jensen var! — Efter dette skulde Hr. Jensen altsaa være vanskelig at arbejde sammen med, herskesyg o.s.v. Jeg maa dog sige, at jeg mærkede intet hertil. Nu havde jeg jo ogsaa været Sognepræst før, og lod mig straks forstaa med, at jeg betragtede mig som fuldtud lige-stillet med Sognepræsten, og det gik som sagt ogsaa helt godt trods mang-

*) Pastor V. Poulsen blev Foraaret 1899 kaldet til Sognepræst for Nr. Vium-Herborg Menigheder mellem Herning og Ringkjøbing. Han var dengang kun 27 Aar, og det var i disse Aaringer, hvor der var Overflod af teologiske Kandidater, usædvanligt, at saa ung en Mand fik Præstekald. Da hans Hustru ikke godt taalte det barske Klima, idet hun havde Disposition for Tuberkulose, søgte han allerede efter 3—4 Aars Forløb Forflyttelse til mildere Egne. Han udnævntes 29. August 1903 til residerende Kapellan for Katstrup-Ørridslev-Tolstrup Menigheder og blev samtidig Lærer ved Gedved Seminarium, hvor han efterfulgte H. Skat Rørdam, der var bleven Seminarieforstander i Jelling. Gedved Seminarium var kort i Forvejen bleven overtaget af J. Byskov og Martin Kristensen. — Ovenstaaende Optegnelser er nedskrevne 1932, her i en Del forkortet Form. — 1912—36 var Forf. Sognepræst i Fanefjord paa Moen.

lende Sympati. I det hele havde vi de samme Tilhørere, omend jeg nok tror, at Kvinderne foretrak ham, Mændene mig. Iøvrigt var Befolkningen som sagt ret ligegyldig i kirkelig Henseende, og jeg syntes rent ud sagt, at der i det hele taget ikke var noget ved den i nogen Retning, specielt ikke i Tolstrup. De gik ganske op i deres Landbrug. Aldrup Munkedal og andre Berømtheder interesserede dem betydeligt mere end Kristendom og Kirke. Det var ogsaa paa de Egne, at den tidligere Seminarieforsstander i Gedved, den bekendte Peter Bojsen, udtalte, at naar han skulde holde Foredrag om Svin, blev han hentet af en Gaardmand i Landauer og fik 50 Kr. for Foredraget, men naar han skulde holde et kristeligt Foredrag, blev han hentet af en Husmand med Enspænder og fik kun 10 Kr.

Min Formand havde drevet en ret udstrakt Foredragsvirksomhed i Omegnens Forsamlingshuse langt omkring. Jeg blev i Begyndelsen opfordret til det samme, men stillede mig køligt og ret afvisende til det, saa det skete efterhaanden kun sjældent, at jeg kom udensogns, dog kom jeg en Del i Nabosognet Ousted, baade i Kirke og Forsamlingshus. De havde deroppe en ret stejl Præst, Deichmann Branth; jeg gik en Dag op og hørte ham i Kirken og syntes, han talte helt godt, saa da jeg fik Opfordring til at fortsætte Rørdams Virksomhed, sagde jeg Nej med Tilføjelse, at de var godt tjent med den Forkyndelse de havde. Men saa kom der en Dag en Mand deroppe fra og bad mig meget indstændigt at begrave hans Moder, for Præsten skulde rejse bort og havde sagt, at de bare kunde sætte den gamle Kone ud i Laden, saa kunde hun godt holde sig, til han kom hjem. Det syntes jeg nok var lidt stramt og tog saa derop efter at have forklaret Præsten Sammenhængen. Han modsagde mig ikke, men sendte mig et langt Brev, af hvilket jeg husker, at han sagde, at Befolkningens Kristendom bestod i, at de var »gudfadertroende Venstremænd«, og det var saamænd en meget træffende Betegnelse baade for Befolkningen der og andetsteds, men derfor kunde han nok have behandlet dem lidt mindre embedsmandsmæssigt. Jeg holdt af og til en Prædiken deroppe og havde ogsaa engang Branth som Tilhører og fik at vide, at han havde udtalt sig ret anerkendende til Provsten om min Forkyndelse. En Anekdote om ham: Engang paa Trinitatis Søndag sagde han: De Søndage, der nu kommer, kalder man Trinitatissøndage, men man kunde ogsaa kalde dem Tørvesøndage, for paa disse Søndage er det jo, I kører jeres Tørv hjem!

Men tilbage til mine egne Sogne. Jeg har aldrig følt mig tilskyndet til at tage en Gerning op i andre Sogne og har holdt mest mulig igen i saa Henseende, saa det ogsaa er blevet til meget lidt. Som sagt fandt jeg Befolkningen i sin Helhed yderst materialistisk og følte mig mest knyttet til Seminarierne og dets Lærere, ogsaa Sognenes forskellige Lærerfamilier samt enkelte Gaardmandsfamilier i Katstrup og Ørridslev satte jeg Pris paa.

Naar jeg nu ser tilbage paa de 8 Aars Ophold i Gedved, bliver det mest Seminariegerningen jeg opholder mig ved. Den krævede særlig i de første Aar et stort Arbejde, især til Forberedelse for mig selv og Tilrettelæggelse af Stoffet, der omfattede Bibel- og Kirkehistorie, Bibelfortolkning og Dogmatik, desuden Dansk Stil og Praktik. Til Seminaristerne stod jeg i et godt Forhold; de paaskønnede den Klarhed og Orden, der prægede min Undervisning. De var altid sikre paa, at det forordnede Pensum blev gennemgaaet og repe- teret trods daglige Digressioner og Diskussioner. I de 8 Aar jeg dimitterede Seminarister blev det til over 250. Selv nu 20 Aar efter modtager jeg af og til venlige Hilsener fra en og anden gennem Sognebeboere her eller paa anden Maade. En af dem tør jeg nok sige, jeg blev Redskabet til at redde

fra den visse Død; han var gift, Konen var kun et Barn, 18 Aar. Saa fik han Blindtarmsbetændelse, og en af Hovedgaardens Læger blev hentet; han lod ham ligge uden at sige Besked paa saa meget som at tage Temperaturen ofte; Konen skulde blot ringe til ham en Gang daglig om, hvordan det gik. Tilfældigt kom jeg derhen og syntes, han saa mig noget underlig ud. Jeg fik Konen til at tage Temperaturen, som var over 40, medens hans Puls var ganske langsom; han havde haft forfærdelige Smerter, men nu var de pludselig ganske væk. Saa ung jeg selv var og just for nylig begyndt at sætte mig lidt ind i Lægevidenskabens Mystrier (af Hensyn til mine Smaabørn og min Kone) var jeg dog straks klar over, at de nævnte Symptomer sammenlagt betød, at Manden havde faaet Bughindebetændelse med Hul paa Blindtarmen. Jeg fik Konen til at ringe til en Horsenslæge, som hurtigt kom til, og da han havde snakket med Manden et Par Sekunder, gik han uden videre hen til Telefonen og ringede efter en Sygevojn expres. Det forholdt sig som jeg havde ment, og den unge Mand blev opereret i yderste Øjeblik og var i Virkeligheden dødsdømt af Lægerne, men han kom sig dog tilsidst. Mange Aar efter fik jeg hver Jul en venlig Hilsen fra ham og hans Kone.

En slem Omgang ved Seminariegerningen var de aarlige Eksaminer, naturligvis mest for Eleverne, men sandelig ogsaa for Lærerne. Først Optagelsesprøven, som vi selv ordnede uden fremmede Censorer, ligesaa Oprykningsprøverne fra 1. til 2. Klasse. Men dernæst 1. og 2. Del. Ialt 7—8 Dage med 6—8 Timers daglig Eksamination. Opgaverne fik man Aftenen i Forvejen, og det var et stort Arbejde, særlig det første Aar, at lægge disse ca. 30 Opgaver til Rette, saa man var sikker paa at kunne eksaminere overlegent i dem. Mange af dem var meget omfattende, Oversigtsopgaver i Kirkehistorie og Bibelhistorie kunde godt omfatte 20—30 Sider Huskestof hver, selv om Eleven selvfølgelig ikke blev hørt i det altsammen. Men naar man først var møt efter at have eksamineret 6—8 Timer og saa sent om Aftenen kunde samle sig sammen til at se paa næste Dags Opgaver, saa gik det meste af Natten hermed, saa der kun blev Tale om 3—4 Timers Søvn daglig i de otte Dage, tilmed med en Søndag imellem, hvortil Prædikenen selvfølgelig forelaa skreven længe i Forvejen, men alligevel var det en stram Omgang.

Saa var der tilmed dette, at Gedved dengang var paa det sorte Bræt hos Censorerne. Professor N. A. Larsen var lige blevet Ministeriets Konsulent og Formand for Censorerne. Sidenhen blev han Byskovs Ven, men dengang var det nærmest modsat, i hvert Fald var han uvenlig stemt over for Seminariet (Byskov var lige blevet Forstander) og dets tidligere Ledelse; Larsen var en Ordensmand helt igennem, og han mente tildels med Rette, at det gik noget planløst og uordentligt til i Gedved. Tilmed havde der været nogle Snyderier ved skriftlig Eksamen, og Byskov havde ikke taget det højtideligt nok, men kom tilmed overfor Censorerne med uforsigtige Udtalelser og Paradokser i den Anledning, ligesom han mente, at det hele slet ikke vedkom ham eller Seminariet; det gjorde det forsaavidt heller ikke, som det var Ministeriet, der beskikkede Tilsynsmænd ved skriftlig Eksamen; men Byskov var ikke langt fra at gøre Grin med, at Tilsynet ikke kunde passe bedre paa, og vilde ikke indrømme, at det var et Tegn paa manglende Moralitet hos Eleverne, naar de indlod sig paa at snyde, for det vilde alle gøre, naar det overhovedet kunde lade sig gøre. Et saadant Ræsonnement syntes Larsen ikke om, og jeg maa sige, at jeg gør det heller ikke. Jeg tør paastaa, at ved alle Eksamina jeg har været med til at tage, har sikkert ingen af de studerende prøvet paa at snyde eller overhovedet tænkt sig Muligheden af, at det kunde lade sig gøre, medens det unægtelig saa ud til, at Seminaristerne baade

udfandt Muligheder og praktiserede dem. — Nu var som sagt Professor Larsen blevet Censorernes Formand og selv Censor i Religion. Og jeg rystede jo ved Tanken om hans Komme, uvenlig stemt som han var og mig ganske ukendt. Det første Aar undgik jeg Faren, Larsen sendte to Hjelpecensorer til Gedved i Religion, Provst M. C. B. Nielsen (den senere Kultusminister) og Professor I. P. Bang. Og de var meget flinke, særlig Nielsen; jeg mærkede hurtigt, at han ikke var særlig godt funderet selv, hvad Huskestoffet angik, og iøvrigt var han meget elskværdig. Allerede den anden Dag sagde han til mig, at der sikkert var Stof i mig til en Seminarieforstander, om jeg ikke kunde tænke mig at blive det! Det var jo meget smigrende, jeg har dog aldrig reflekteret paa Tilbudet.

Men næste Aar kom »Far selv«!

Bedudelsen var slem. En Uges Tid før Eksamen sendte han de religiøse Stile med Bemærkning til Byskov, at 6 af dem var saa slette, at han vilde foreslaa, at de 6 Seminarieelever blev bortvist fra Eksamen. Med Frygt og Bæven fik jeg fat i Stilene. Jeg bedømte dem selvfølgelig paa samme Maade som sidste Aar, hvor min Bedømmelse havde stemt med Censorernes. De ringeste af dem bedømte jeg til mellem g? og g. Og Byskov var enig med mig. Han svarede, at der selvfølgelig ikke kunde være Tale om at bortvise Eleverne; det var jo noget rent Pølsevrøvl, da religiøs Stil aldeles ikke er Dumpefag som Dansk Stil, men blev lagt sammen med de to andre Religionskarakterer, og Religion var heller ikke Dumpefag, saa selv med et tg eller derunder kunde Eleven bestaa, hvis han ellers fik Points nok. Ubegribeligt, at en Mand som Larsen vilde skrive sligt Nonsens. Men Historien var jo alligevel ikke morsom for mig. De 6 mærkede Stile var fulde af Jaskfejl, men Stavfejl blev Eleverne jo straffede haardt nok for i Dansk Stil, saa det var en gammel Regel, at sligt regnede man ikke for saa meget i de øvrige Opgaver.

Saa kom Larsen som et Tordenvejrs med Bang som Sekundant. Uden at ville prale, tør jeg nok sige, at Larsen lignede mig noget, knap og klar i sine faa Udtalelser, meget lidt elskværdig. Ved Frokosten kom Fru Byskov til at udtale om en af Censorerne, at det var en meget elskværdig Mand. Hvortil Larsen bidsk bemærkede, at det var omtrent den værste Egenskab en Censor kunde have!

Saa begyndte Forestillingen. Først kom syv 1. Dels Folk *) til Bibelhistorie og Bibelforklaring. De var alle flinke, burde egentlig have haft mg×, men Larsen havde fornylig udstedt en Dagsbefaling til Seminarierne, der lød paa, at ingen Fejl gav mg, og kun ved særlige fortrinlige Besvarelser kunde der oognaas mg× eller derover. Saa jeg vurderede dem alle til mg; men Larsen sagde mg?, og Bang var ved denne Eksamen kun et Ekko af Larsen; kun den sidste fik mg. Larsen var ellers et Ideal af en Censor, idet han fuldstændig holdt sin Mund. Da vi var færdige, sagde han til mig: De hører til de faa Seminarielærere, der forstaa at bedømme en Præstation. Og dernæst: Jeg kan forstaa, at det ikke er Deres Skyld, at Stilene er daarlige! — Saa var jeg jo ovenpaa! — Vi kom nu til andet Hold og dermed til Stilene. Han havde givet de 6 mdl.; jeg sagde g?, og Bang fulgte Larsen med mdl. eller tg? Lad os give dem tg alle 6, sagde da Larsen, og dermed var Historien færdig.

Siden den Tid havde jeg af og til Larsen som Censor, og han var saa elskværdig som han kunde være, og da jeg var bleven Sognepræst i Fane-fjord, udpegede han mig til Censor ved Seminariernes Optagelsesprøve,

*) I en Del af Fagene toges afsluttende Eksamen efter 2 Aars Forløb.

hvilket jeg var fra 1912 til 1918, da Antallet af Elever tog kendeligt af, og en Del af Censorerne blev overflødige, det gik først ud over de fjernestboende, som var de dyreste med Hensyn til Rejse og det Antal Dage, der gik med.

Det følgende Aar kom Nielsen og Bang som Religionscensorer. Vi begyndte med 1. Del: Bibelhistorie og Bibelforklaring. I Overensstemmelse med Larsens Dekret om mg som normalt største Karakter bedømte jeg de 7 til mg a mg?. Bang saa forundret op, da jeg sagde mg for den første; ja, men der var jo intet at indvende; jeg har ug?. Nielsen havde ogsaa ug?. I en Fart fik jeg jo Skalaen sat op; det blev til ug og ug? altsammen! De samme Præstationer som Aaret i Forvejen havde faaet mg?. Hvilket Humbug! — Næste Dag sagde Bang: Jeg tror, vi var lidt højt oppe i Gaar; det kommer vist af, at vi kom lige fra Ribe, og der kunde de ingenting. Og han læste en Skala op for mig, hvor tg var Gennemsnitskarakter. — Saa maatte vi lidt nedad den Dag — til stor Forbavselse for Seminaristerne!

Siden hen havde jeg adskillige andre Censorer, som jeg alle mindes med Glæde undtagen een. Han var ganske umulig. Han var Missionsmand og forargedes over adskilligt i min Bibelforklaring. Dertil utrolig vigtig og indbildsk. Blandede sig i Eksaminationen paa en for Eleven ganske forvirrende Maade. Hvert Aar, naar en var oppe i Danmarks Kirkehistorie i det 19. Aarhundrede, og vi kom til Mynster og hans Oplevelse med »det visne Kors«, brød han af og sagde: Ja, men det var jo Grundtvig! Da det var sket et Par Gange, sagde jeg til ham: Kunde De nu ikke snart se at faa indprentet, at det er Mynster og ikke Grundtvig! Engang afbrød han mig i Anledning af en bestemt Fortolkning og erklærede den for umulig. Saa gik jeg bagefter over til Bang og sagde til ham, at nu vilde jeg ikke længere finde mig i Hr. N. N.s dumme Afbrydelser, og hvis Bang ikke vilde sige ham ordentlig Besked, klagede jeg til Professor Larsen. Det hjalp for al Fremtid.

Blandt de andre Censorer i Religion er der Grund til at nævne Martensen-Larsen, dengang Sognepræst ved Sct. Poulskirken i København, den senere Domprovst. En ualmindelig paa een Gang fin og jævn Mand, af hvis Lærdom man slet ikke følte sig trykket, den eneste af Censorerne jeg nogensinde saa i Kirken den mellemliggende Søndag. Sidenhen talte vi om Prækenen, som han betegnede som en lille fix Prædiken. Senere skrev jeg adskillige Prækener og lign. til hans Blad »Kirken og Hjemmet«. Jeg mindes en lille fix Bordtale, han holdt for Fru Byskov ved den sidste Middag. Han havde set i en af Elevernes ny Testamente og ud for et bestemt Sted i Romerbrevet havde han set, at Eleven havde skrevet: et vanskeligt Sted. — Og dette anvendte han saa paa Eksamen i det hele taget og tilsidst paa alt det Besvær og al den Ulejlighed, Husmoderen havde i en saadan vanskelig Eksamenstid o.s.v. Det var fikst og elegant gjort.

Disse Eksamensdage havde ogsaa deres komiske Episoder, oftest fremkaldt ved en Elevs Dumhed eller ufrivilligt komiske Svar. En meget tynd Eksaminand skulde i Bibelhistorie fortælle om Apostlen Johannes. Men det var umuligt at faa et eneste Ord ud af ham, han vidste intet. Endelig langt om længe sagde han: Apostlen Johannes var en Ægypter! Og med denne positive Oplysning, om man kan kalde den saaledes, maatte vi lade os nøje; den vurderedes selvfølgelig til en negativ Karakter. — En anden skulde fortælle lidt om de forskellige Helligdage, og hvilke af dem, der altid faldt paa en Søndag, hvilke der aldrig faldt paa en Søndag og hvilke der undertiden kunde falde paa en Søndag. Et overmaade let Spørgsmaal, naar man blot een Gang havde tænkt over det eller faaet det gennemgaaet. Eksaminanden var en forvirret Fyr, og derfor sagde jeg til ham: Tænk Dem nu godt om,

inden De begynder. — Ja, sagde han, og hensank i dybe Overvejelser. Endelig sagde han med megen Overbevisning: Blandt de Helligdage, der altid falder paa en Søndag, vil jeg først og først og fremmest nævne — Store Bededag!

Som før fortalt havde Byskov lige overtaget Seminariet sammen med Martin Kristeneen, og disse med Seminariets øvrige Lærere dannede et lille Samfund for sig, ikke i den Forstand, at nogen af dem i nogen Maade følte sig hævet over den almindelige Befolkning; det var ganske jævne Mennesker alle, men fælles Gerning med ca. 100 unge Mennesker gav i mange Maader fælles Interesser. Nogle Aar samledes 3—4 af os til ugentlig L'hombre eller Tarok, hvor det gik meget nøgternt til; hele Traktementet bestod af en Toddy + Cigarer, og det hele varede yderst sjældent længere end fra ea. 8 til 10—10½. Byskov var Morgenmand og Hader af alt Nattesjov, saa gav ingen andre Tegn til Opbrud, gjorde han det. Byskov er jo nu anerkendt som et stort Stykke af en lærd Mand, hvad han vel var allerede dengang, uden at nogen følte sig trykket deraf. Ved Siden deraf var han en overmaade praktisk Mand med Forstaaelse og Indsigt i praktiske Sager, særdeles velskikket til den store og vidtløftige Gerning som Leder af et Privatseminarium, der gerne skulde drives op og ogsaa blev det, hvilket bl. a. medførte store Byggeforetagender, Haveanlæg m. m. Tilsyneladende var han i alt Fald dengang en Mand uden Nerver, altid rede til at slaa en Sludder af saavel om det dybeste som om ganske dagligdags Ting; hans bekendte Tilbøjelighed til Paradokser var ikke nogen kedelig Egenskab i en Samtale. Som Leder nærmede han sig Idealet, hvad enten man tænker paa Forholdet til Lærere eller Elever; han blandede sig praktisk talt ikke i noget som helst, men vidste alligevel udmærket Besked om alting; jeg mindes ikke noget som helst Sammenstød eller betydelig Uenighed med ham i de otte Aar. — Naar han i en Omtale af mig til et Menighedsraad bemærkede, at jeg var en frisindet Mand, hvilket ikke betød en Mand uden en Mening, saa passer denne Karakteristik i alt Fald fuldtud paa ham. At han skulde blive Minister, havde jeg ganske vist aldrig tænkt mig, og jeg tænker, at han inderst inde har været glad, da det var forbi.

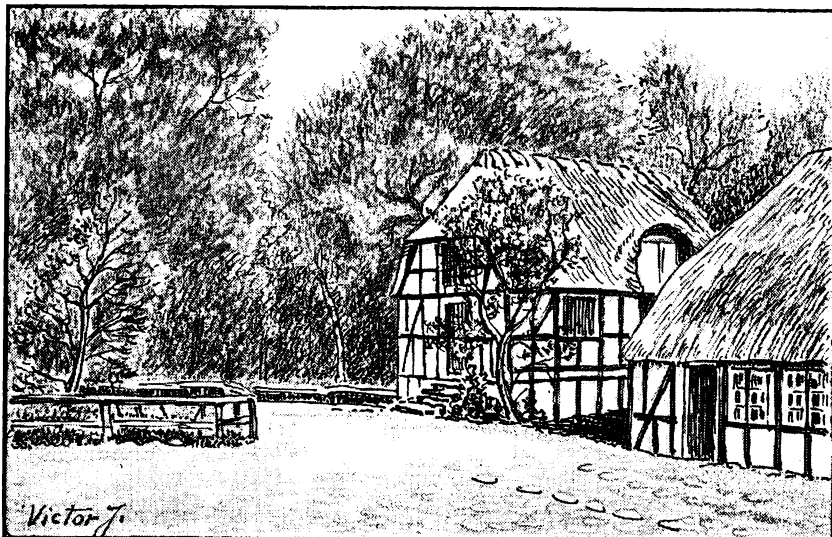
Martin Kristensen var af en helt anden Støbning, solid, langsom, bred og vidtløftig, men særdeles godt funderet saavel i Naturfagene som i Religionskundskab. Hans Talent for Tegning hjalp betydeligt paa smaa Indtægter i hans yngre Aar. Han var en meget kirkelig Mand. Søndag efter Søndag sad han paa sin bestemte Plads, hvad enten Sognepræsten eller jeg prædikede. En opmærksom og forstaaende Tilhører.

Ved Opflytningsprøven fra 1. til 2. Klasse havde jeg ham som Censor i Bibelforklaring og Bibelhistorie. Eleverne skulde kunne deres Bibelhistorie paa Fingrene. Særlig ved Opflytningsprøven hjalp der jo ingen »kære Mor«. Der var Læreren ubehagelig i sin Eksamination og gav smaa Karakterer. Martin Kristensen syntes, jeg var for streng i mine Fordringer til nøjagtig Gengivelse. Jeg indvendte, at han vidste jo godt, at en saadan forlangtes til sidste Eksamen. Næste Dag lod jeg Eleverne fortælle som de bedst kunde over Stok og Sten, med Overspringninger og unøjagtigt uden at rette dem eller holde dem til Ilden; Martin Kristensen saa i Begyndelsen forbavset paa mig, men da jeg fortsatte paa samme Maade, greb han selv ind i Eksaminationen og holdt Eleven til Ilden. Noget langsom som han var i sin Tankegang, forstod han ikke straks min Adfærd, og da han spurgte mig, hvad Meningen var, havde jeg vundet Spillet. »Ja, der kan De se«, sagde jeg, »De kan jo ikke selv finde Dem i, at Eleverne fortæller Jesu Ord saadan omtrentlig i

Stedet for at gengive dem nøjagtigt, hvorfor bebrejder De saa mig, at jeg forlanger det samme som De?« — »De har fuldstændig Ret«, svarede Martin Kristensen ganske stille.

En anden Gang var det galt med Bibelforklaringen, som Martin Kristensen syntes, jeg gjorde altfor sproglig-logisk. Der skulde i Stedet for holdes bibelhistorisk Foredrag, som de gamle Forstandere Ludv. Chr. Müller og Svendsen i Jelling havde været Mestre i. Men det var nu uheldigvis ikke det, der ønskedes til Eksamen, og i det hele taget kunde hverken Elever eller jeg (eller andre Nutidsseminarielærere) afvinde det Bibelhistorieterperi nogen Interesse. Jeg havde nu hørt M. Kr. saa tit docere om Müller og Svendsen, at jeg engang tillod mig at bemærke, at hvis en af d'Herrer stod op af Graven og vilde fortælle Bibelhistorie for Nutidsseminarister, vilde de efter al Sandsynlighed blive til Latter. Det tog M. Kr. mig meget ilde op, og dog er det sikkert Sandhed. Nutiden er og var allerede for 20 Aar siden anderledes indstillet end i gamle Dage; man kunde sikkert ikke vinde Elevernes Interesse ved Fortælling om Elias og Elisa; derimod gjaldt det om at interessere dem for de forskellige dogmatiske og etiske Spørgsmaal og de Vanskeligheder, der fulgte med disse, mens Bibelhistorie kun var et Terpefag. I denne Betragtning har Tiden iøvrigt givet mig Ret, idet Bibelhistorie efter den nye Seminarieordning helt er forvist fra Undervisningen og erstattet af Bibelforklaring. Imidlertid gik det ret haardt til ved denne Diskussion mellem M. Kr. og mig, jeg følte mig efterhaanden gaaet personlig for nær, og vi skiltes noget brat og begge røde i Kammen. Næste Morgen mødtes vi igen, jeg lod som ingenting, men var unægtelig fornærmet. Martin Kristensen saa paa mig, gik derpaa hen og rakte mig Haanden, idet han sagde: »Solen er jo da forlængst gaaet ned, siden vi skiltes«. (Lad ikke Solen gaa ned over jeres Vrede). Jeg synes, at det var et kønt Træk hos ham at tage det paa den Maade, betegnende for hans dybt alvorlige Karakter.

Efterhaanden som Aarene gik, stillede Spørgsmaalet sig for mig, om jeg skulde indrette mig paa at blive i Gedved væsentlig paa Livstid. Det var uhyre vanskeligt at komme bort med Fordel i økonomisk Henseende. At søge Embede med større Indtægter, end jeg havde i Gedved, var nærmest haabløst. Men tænkte jeg mig, at jeg blev syg og maatte søge min Afsked, vilde Pensionen efter den dagældende Lov kun blive nogle faa Hundrede Kroner, selv om jeg kom en Del op i Aarene. For slet ikke at tale om Enkepension, som aldrig kunde blive mere end et Par hundrede Kr. Formue havde jeg dengang ingen Udsigt til nogensinde at faa, havde tværtimod en ret stor Gæld, som der kun var afbetalt en Brøkdels af, og nu havde jeg 5 Børn og kunde se, at det efterhaanden vilde komme til at knibe med at faa Indtægterne til at slaa til. Jeg begyndte da saa smaat at søge bort, og omsider blev jeg d. 1. Marts 1912 kaldet til Sognepræst for Fanefjord Menighed paa Møen. I Maj Maaned blev jeg indsat, men om Sommeren maatte jeg tilbage til Gedved og holde Eksamen over dem, der skulde op.

Skovmøllen ved Moesgaard.

En Udflugt til Skovmøllen 1893.

Af Victor Jensen.

FOR mange Mennesker er der altid noget tiltrækkende ved en Vandmølle og en Skovridergaard. Maaske er det Digternes Skyld, fordi de ofte henlægger deres Romaner til disse Steder, maaske er der ogsaa noget om, at der er en vis Hyggestemning raadende der.

Fra min tidligste Barndom har Skovmøllen ved Moesgaard staaet for mig med noget af Eventyrets Glans. Her kom man kun een Gang om Aaret paa en herlig Sommerdag og kørende i Char-a-banc.

Det var Aarets store Begivenhed.

Den Tur forberedtes flere Dagen i Forvejen. En Char-a-banc blev bestilt; den kunde rumme 16 Personer, og 3—4 Familiefædre — Venner eller Husbeboere — slog sig sammen om den. Alle stillede i de fineste Puds. Drengene i halvtivede hvide eller blaastribede Matrosbluser og blaa Benklæder, Pigerne i hvide Kjoler og stivede Skørter samt store Slojfer i Haaret, Mødrene med fine Silkebluser og Fædrene i Diplomat og høj Hat. Jo, vi var fine allesammen i Forhold til Dagligdagens beskedne graa Hverdagstøj. Og hvor var vi glade og forventningsfulde.

Under lystig Skæmt fik vi Madkurve og Ølkasse stuvet ned under Sæderne, og saa skulde Personerne anbringes. Der maatte skiftes om adskillige Gange. Maaske var Madam Pedersen kommen for langt fra Madam Jensen, eller et Par Drenge var kommen til sidde for tæt ved hinanden, saa det kunde ende med Kævlerier, og endelig det store Problem: Hvem skulde sidde hos Kusen paa Bukken, for naturligvis var det en eftertragtet Plads. Endelig var alt ordnet, og den Dreng var ikke billig, som fik betroet Tømmen. Naturligvis skiftedes der om paa Hjemturen.

Endelig var alt klar. Fædrene havde faaet tændt 6 Øres Cigaren, og Kusken havde faaet en med. Denne Dag var han optaget i Familierne og undergivet samme Vilkaar som Mændene med Spise og Drikke.

Med et mægtigt Knald og et Hyp! sattes Hestene i Gang, og selvfølgelig kiggede vi stjaalent op til Kammeraternes Vinduer for at hovere over dem. Og naturligvis sad alle Gadens kvindelige Beboere bag Gardinerne og kiggede i Smug paa hele Herligheden gennem Gadespejlene. — Hvert Hus, ja næsten hver Lejlighed var forsynet med et Gadespejl, for at man kunde holde Øje med Dagligdagens smaa Begivenheder. Aarhus var paa den Tid saa berygtet, at den kaldtes Gadespejlenes By.

Tepavillonen, som laa yderst paa Skraenten et Stykke fra Fiskerhuset.

Saa skramlede Vognen da af Sted, knirkende og knasende over de toppede Sten gennem den søndagsstille By. Snakken gik lystig og højroset for at overdøve Hestenes og Vognens Støj. Engang imellem kom vi om ved en Bekendt af vore Forældre, og de høje Hatte løftedes til Hilsen, et Ønske om god Tur blev ogsaa raabt til os. — Endelig naaede Vognen da ud af Byen til Hads Herredsvej, forbi Wallensteins Skanse, Poppel-Alleen til Marselisborggaarden og Sct. Nicolauskilden og Salamander-Dammene. Ved Frederikshøjbakken standsede Kusken, og nu udspandt der sig en længere Diskussion om, hvilken Vej man skulde tage. Man blev endelig enig om at køre Udturen over Varna, Silistria, Hørhaven og Ørnereden, saa kunde man tage Hjemturen ad Gl. Oddervej.

Jeg husker endnu, hvor det gibbede i mig, da vi ved den gamle Skovfogedgaard kørte ind i Skoven. Halvmørket derinde efter Sollyset paa de støvethvide Veje, Træernes Kroner, der lukkede sig over os og skjulte Himlen, Stilheden og Køligheden, Duften fra Skovbunden af Muld og Skovmærker, alt gjorde, at der i første Øjeblik faldt en forunderlig Ro, ja, næsten Andagt over hele Selskabet. Men snart betog den ejendommelige Skovglæde os alle, og vi begyndte at synge, først Børnene og senere brummede de voksne med:

Hvor Skoven dog er frisk og stor,
Kuk-kuk, kuk-kuk, faldera!
Skovmærker der og Jordbær gror,
Kuk-kuk, kuk-kuk, faldera!

Med Sang og Muntherhed kørte vi ad de smalle Skovstier paa Vej mod Eventyret. Ved Hørhaven svingede vi ud i Solen og Lyset igen. Herfra kunde vi se Udsigtstaarnet paa Gyvelhøj. Hvide, røde, blaa og gule Prikker deroppe viste, at Damer nød Udsigten under deres farverige Parasoller.

Saa gled vi ind i Skoven igen, forbi Ingerslev-Stenen, og snart var vi i Nærheden af Ørnereden. Der var ingen Pavillon her, kun nogle Skure, hvor man kunde faa en Sodavand eller en Hestøl til sin medbragte Mad, som blev nydt i Græsset eller ved de lange Borde og Bænke, der var slaaget op rundt omkring paa Bakkerne. Vi kiggede efter Ørnens Rede, som skulde findes i et af de store Bøgetræer, men ingen saa den.

Endelig standsede vi ved Stengærdet, som adskilte Moesgaard Skov fra Marselisborg. En Dreng sprang af og aabnede Leddet. Han blev staaende, mens vi kørte igennem, og laasede saa igen. Kun enkelte Vognmandskuske

var af Herskabet paa Moesgaard betroet en Nøgle til Leddet. — Var det en vaad Sommer, kunde Vejene være eet Ælte af sortbrun, tørveagtig Jord og Blade. Det støvede aldrig her, og Muldduften var mere tung og sur end i Marselisborg Skov. Nu blinkede det mellem Træerne, og Børnene raabte i Kor: Aaen, Aaen! Det var ogsaa et betagende Syn at se den rindende Aa, der glitrende i Sollyset snoede sig mellem store Sten og forvredne Trærødder og genspejlede de lysegrønne Trækroner.

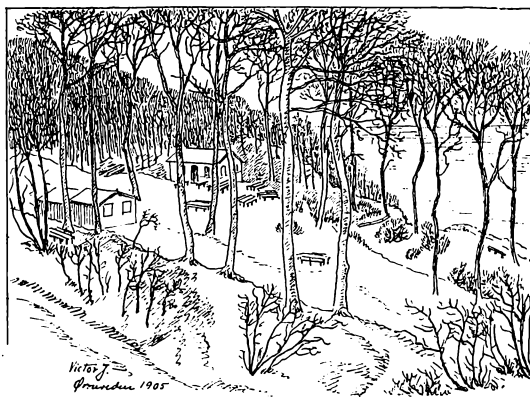
Saa naaede vi endelig op til den gamle Vandmølle. Drengene var de første, der sprang af, saa fulgte Mændene sindigt efter. De løftede Smaapigerne

saa højt i Vejret, at de skreg af Jubel. Endelig blev det Konernes Tur. Var der en særlig fyldig Madam, blev hun under Spøg og Latter transporteret ned af to haandfaste Mænd. Drengene hjalp Kusken at spænde Hestene fra og føre dem til Vandtruget. Derefter blev de ført gennem Porten ud til Toften og tøjret der. — Mændene tog Madkurvene, og hele Selskabet vandrede ned til Bordene, der stod paa den lange Landstrimmel mellem de to Aaløb.

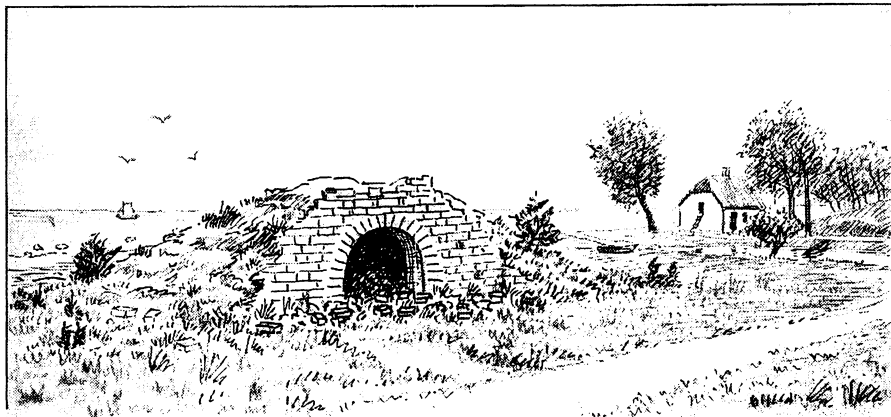
Med skinnende hvide Duge blev det lange Bord dækket, og Kaffekopper og store Fade med Brød sat frem. Alle Børnene havde sat sig paa de lange Bænke og fulgte med forventningsfulde Blikke hele Opdækningen, der efter deres Mening gik alt for langsom. Hver af dem havde placeret sig i Nærheden af det lækre Stykke Kage, han nu havde udset sig.

Endelig kom da Kaffen, som var tillavet i Møllens Køkken. Jeg synes endnu at kunne fornemme den ejendommelige blandede Duft af Kaffe og Tørverøg, som fulgte Kanden. Selve Kaffen syntes ogsaa at have en anden Smag end den plejede, men maaske skyldtes det Aavandet, som var anvendt. Selve Kaffeselskabet forløb ikke uden Uro. Det var Myggene, der overfaldt os alle i store Skarer. Da Kaffen var drukket, gik hele Selskabet i samlet Trop langs Aaen ned mod Fiskerhuset. Her laa en Jolle ved Aaens Udløb, og i Fiskerhuset fik man Lov til at laane den til en lille Udflugt paa Havet for Mændene og Drengene, medens Kvinderne blev ved Stranden eller lejrede sig ved den lille Ruin af en gammel Teglovn.

Da Baadfarten var endt, samledes man igen og begyndte at lege »To Mand frem for en Enke«. Det gik med Sus i de lange Skorter og Hvin, naar det lykkedes at skille et Par. Endelig blev man trætte og samledes til Marchen op til Vandmøllen. Men nu manglede Drengene. De var forsvundne under Legen, og ved høje Raab forsøgte man at tilkalde dem. De var gaet paa Opdagelse paa egen Haand for at opleve noget. Paa en Skrænt ud mod Havet havde de opdaget en gammel Tepavillon, som Herremanden paa Moesgaard havde ladet opføre, for at hans Damer kunde nyde Eftermiddagsteen med Udsigt til det friske, aabne Hav. Nu laa den forladt og upaaget hen. Gennem Huller i de farvede Ruder kunde Drengene se ind paa de gamle

Træskurene med Borde og Bænke ved Ørnereden.

Ruinen af Teglovnens ved Giberaaens Udløb.

Møbler, hvis Betræk var dækket af falmende Sirtsovertræk. Fine Spindelvæv lyste i alle Hjørner med døde Fluere og Natsværmere og enkelte visne Blade, som var føjet ind ad de hullede Ruder. Der stod en muggen og indelukket Em derindefra, Støvet laa tykt og tæt overalt. De gamle Kobberstik paa Væggene havde brune Fugtpletter. Guldet var skallet af Rammerne og laa paa Gulvet langs Fodlisten, og Rotter og Mus havde i Aarenes Løb gnavet Huller i de møre Gulvbrædder. Paa Bordet stod en forniklet Temaskine med store Rustpletter, og et Par smaa Porcelænsvaser stod endnu med Rester af visne Blomster. Alt havde et glemt og forsømt Udseende, men netop det æggede Drengenes Nysgerrighed. De gik fra Vindue til Vindue og kiggede ind, de forsøgte at aabne Døren, men den var sømmet til med store Spigre, og i deres Fantasi udmalede de sig, at der var sket noget uhyggeligt derinde, og at Døren nu var sømmet til, for at ingen nogensinde mere skulde komme der.

Nu hørte de Raab fra Stranden, Der blev kaldt paa dem, og hurtigt løb de tilbage til Engen, hvor Selskabet var ved at bryde op. Paa Vejen op til Møllen fortalte de, hvad de havde oplevet ved Pavillonens.

Saa blev Aftensbordet dækket paa samme Sted, hvor Kaffen var blevet drukket; men nu havde Myggene meget mere travlt, og Pigernes bare Arme og alles Vrister blev kradset og kløet mange Gange paa Hjemturen. Da Maden var spist og Øllet drukket, tog Mændene fat paa Cigarerne igen, og den kraftige Røg drev Myggene noget paa Afstand.

Sommerdagens sene Sol sendte sine gyldne Straaler ind mellem Stammerne og glødede Skovbundens visne Løv, da man endelig brød op for at tage hjem, og snart knirkede Vognen gennem Skoven ud til Gl. Oddervej. Drengene forsøgte en lille Sang, men Krudtet var gaaet af dem, Dagens Tummel og Oplevelser havde tæret paa deres Overskud af Livskraft, og Vognens Skrumlen paa de daarligere Veje gjorde dem dødsige. Inden man naaede Skaadet, var de mindste Børn blidelig indslumret, tæt trykket ind til deres moderlige Ophav, og da man endelig naaede Byen, sad selv de større Børn og nikkede. Men næste Dag havde de meget at fortælle Kammeraterne om Sommersøndagens Oplevelser ved Skovmøllen.

Hede Mølle, Fruering Sogn. Foto: H. Andersen, Skanderborg.

Hede Møllens Historie.

Af Thorvald Madsen.

I SØLANDET omkring Skanderborg og langs de mange Aaer, som fra Højderne deromkring strømmer mod Øst til Havet, finder vi en Række Vandmøller, hvis Historie gaar langt tilbage i Tiden, og paa hvilke der ofte sad velhavende Ejere, der i Kraft af deres Rigdom har kunnet hævde sig overfor Adelsmanden paa Herregaarden. I Regelen blev Mølleren tituleret med det franske »Monsieur« og adskilte sig fra almindelige Bønder ved at gaa finere klædt og ved at have Omgang med Præster og andre studerede Folk. I gamle Dokumenter ser vi i mangfoldige Tilfældé, at Mølleren og Præstens Børn bliver gift med hinanden. De var at betragte som en Mellemstand, der ikke lod sig gaa paa, hverken af Adel eller Bonde, og som holdt sig indenfor sine egne Rækker, naar det gjaldt Giftermaal.

Den Mølle, der i det følgende skal berettes om, hedder Hede Mølle og ligger ved Aaen af samme Navn, en Gren af Ringkloster Aa. Den ligger i Fruering Sogn, Hjelslev Herred, men lige paa Grænsen af Hads Herred. Selve Møllen har haft saa megen Forbindelse med dette, at man næsten regner den for hørende under Hads Herred.

Om Hede Møllens Oprindelse ved vi intet, men den hører til de ældste i Landet og har været kongelig Ejendom under Skanderborg Slots Len.

Møllen nævnes 1639 som beboet af Oluf Olufsen Snecker, idet der paa Lydhimlen i Vedslet Kirke staar: »1639 hafver Oluf Olufsen Snecker i Hie Mølle gifuen dene Himmel til Kiercken for sit og hans Hustru Maren Mortensdatters Begravelse i Kiercken«. ¹⁾

Denne Oluf Olufsen Snecker var mere end en almindelig Landsbysnedker. Foruden Lydhimlen i Vedslet Kirke har han ogsaa skaaret denne Kirkes Altertavle og efter al Sandsynlighed ogsaa Prædikestolen. Paa en af Stolegavlene i samme Kirke staar der: R.I.S. — O.O.S. . . . og i en Ring omkring I.H.S.: Gud er min Hiælper. Hannem være æret tusindfold, Oluf Olufsen 1634«. Bag paa Altertavlen i Torrild Kirke staar: »Anno 1610 forbejdede Oluf Olufsen og Laurits Andersen Riber denne Tavle«. Paa Prædikestolen, som rimeligvis er forarbejdet af de samme Mænd, staar Aarstallet 1616²⁾. Ogsaa Fruering Kirkes Altertavle har Oluf Olufsen skaaret³⁾.

Foruden de store Altertavler har Oluf Olufsen ogsaa leveret Snedker- og Billedskærerarbejder til Skanderborg Slot, hvilket kan ses af Lensregnskaberne⁴⁾.

I Frederik d. Tredies Matrikel 1661 findes en Rasmus Olufsen paa Hede Mølle, maaske en Søn eller Sønesøn af Oluf Olufsen. Han nævnes ogsaa i Markbogen 1688.

I Fruering Kirkebog finder vi, at Eske Hansen, Hede Mølle, faar en Søn døbt, og at han selv dør, 1692, 40 Aar gl.⁵⁾

Men allerede længe før Eske Hansens Død var den Mand kommet til Egnen, der ikke alene blev Arvefæstemøller paa Hede Mølle, men som ogsaa blev Herredsskriver i Hads Herred, skønt han boede i Hjelslev Herred; i begge disse blev han en anset Mand.

I. Jørgen Pedersen Koefoed.

Selve Mandens Navn kunde tyde paa, at han var fra Bornholm, hvad da ogsaa er rigtig nok. Han er nemlig født i Rønne 1632 som Søn af Bykaptajn og Borgmester Peder Hansen Koefoed og Hustru Elisabeth Madsdatter Ravn. Foruden Jørgen var der 5 Børn til, hvoriblandt den Mand, som Bornholmerne kalder »Befrieren«, og som hed Jens Pedersen Koefoed.

Under Svenskekrigen 1657—60 blev der af Svenskerne gjort Forsøg paa at erobre Bornholm. Det lykkedes ogsaa saa nogenlunde. Men den fattige bornholmske Befolkning rejste sig i Harme mod det svenske Erobringsforsøg, idet de under Førerskab af Jens Pedersen Koefoed og Præsten Poul Ancker, Hasle, tilbageerobrede deres Ø. Den svenske Kommandant, Oberst Printzenschöld blev den 8. December 1658 taget til Fange i Rønne og nedskudt paa Gaden af Koefoeds Svoger Villum Clausen. — Næste Dag indtog Bornholmerne ved et Kup Hammershus, deres stærkeste Fæstning, og tog den svenske Besætning til Fange.

Denne Frihedskamp i 1658 staar for Bornholmerne som den stolteste Begivenhed i Øens Historie⁶⁾.

I disse dristige Friskarerkampe var alle Jens Pedersen Koefoeds Brødre med, ogsaa den Jørgen Koefoed, som senere kom til Jylland og bosatte sig i Hede Mølle.

Blandt de 10 Hasleborgere, som enedes om at jage de svenske Fjender ud af Landet, var ogsaa en Laurits Brorson, der stod i Rigshofmester Joa-

¹⁾ Chr. Heilskov: Aarhus Stifts Aarvog 1923. ²⁾ Meddelt af Pastor Sparre, Torrild Præstegd. ³⁾ Se C. A. Jensen: Danmarks Snedkere og Billedsnidere. ⁴⁾ Chr. Heilskov: Aarhus Stifts Aarvog 1923. ⁵⁾ Chr. Heilskov: Aarhus Stifts Aarvog 1923. ⁶⁾ Bornholms Historie v. J. A. Jørgensen, I. Del.

Stuehuset til Hede Mølle. Foto: H. Andersen, Skanderborg.

chim Gersdorffs Tjeneste som Skriver ved Lensmandsstillingen paa Bornholm og var baade dengang og senere en meget betroet Mand for Slægten Gersdorff¹⁾. Derom senere. Til de ovennævnte 10 Mand fra Hasle sluttede sig 22 Rønneborgere, der var meget virksomme i Kampen mod Svenskerne. Da de bornholmske Sendemænd paa Københavns Slot den 29. December 1658 højtideligt overgav deres Ø til Frederik den Tredie, var Navnene paa disse 10 fra Hasle og 22 fra Rønne opført paa en særlig Liste, som overrakte Kongen, og han lovede at erindre disse 32 Mænd.

Uden Tvivl var Jørgen Koefoeds Navn med paa Listen og blandt dem, som den danske Konge med særlig Veneration tog sig af. Han maa vist have været en smuk Mand, der forstod at opføre sig med Elegance. Men hvordan det er gaaet til, at han blev udnævnt til tjenestgørende Lakaj ved Hoffet, kan der ikke siges noget om. Han maa imidlertid have været en paalidelig Mand, samme Jørgen Koefoed, eftersom han allernaadigst blev udnævnt til Lakaj hos Kurfyrstinden af Sachsen, en Datter af Frederik den Tredie og hans Hustru Dronning Sophie Amalie.

Om dette Hofliv har tiltalt Jørgen Koefoed er vel tvivlsomt. Han opgiver i alt Fald sin Lakajtjeneste og drager under Kongens Protektion til Jylland. Om Grunden til, at han netop valgte Egnen tæt ved Hads Herred, har man ikke sikre Holdepunkter, men Bornholms Befrielse har nok været den indirekte Aarsag. I alt Fald fik den afgørende Betydning for Hads Herreds Vedkommende, idet Kongen ved Freden i København 1660 maatte gaa ind paa som Vederlag for Øen at overlade Sverig dansk Adelsgods i Skaane, ialt 8500 Tdr. Hartkorn. Til Gængæld maatte saa Kongen afstaa tilsvarende Jordegods i den øvrige Del af sit Rige. Saaledes blev Rigshofmesteren Joachim Gersdorff, der ejede udstrakte Godser i Skaane, tilfredsstillet med Størsteparten af Krongodset i Hads Herred, ialt 210 Gaarde med ca. 1870 Tdr. Hartkorn i Falling, Gylling, Gosmer, Torrild, Uld og Odder Sogne.

1) Friis-Petersen og Blichfeldt Petersen: Se Aarhus Stifts Aarvog 1946, S. 36.

Rigshofmesteren saa vist aldrig sine nye Godser i Jylland, idet han døde 19. April 1661. Det blev hans Arvinger, der overtog og bosatte sig i Hads Herred, og det blev den før omtalte Lauritz Brorson, der af Arvingerne fik Hvervet at overtage Forvaltningen og Administrationen af Aakjær under den yngste Arvings Mindrearrighed.

Om denne nye Godsdannelse i Hads Herred har haft nogen Indflydelse paa Jørgen Koefoeds Bosættelse i Naboherredet Hjelmlev, skal være usagt; snarere er det vel Kongen, der har villet protegere sin Lakaj for hans Fortjenester ved at benaade ham med Landgilden af Officersgaarden Rindelevgaard (det nuværende Sofienlund) i Gjesing, Fruering Sogn, der hørte under Skanderborg Slots Krongods. At Lauritz Brorson og Jørgen Koefoed har kendt hinanden fra Frihedskampen paa Bornholm er udenfor al Tvivl, og den Tanke ligger da ogsaa nær, at han (L. Br.) kan have draget Jørgen Koefoed til Jylland.

Den 24. Juli 1669 blev Rindelevgaard overladt til Koefoed aldeles kvit og frit i hans Livstid¹⁾. Med dette Aarstal begyndte saa hans Bosættelse i Jylland, og her blev han al sin Tid.

Opholdet paa Rindelevgaard varede 12 Aar. Den 22. April 1681 finder man i Rentekammerets Breve og Resolutioner følgende:

»Forrige Lakaj hos Kong Frederik d. Tredie og Kurfyrstinden af Sachsen, Jørgen Koefoed, maa ved sin Fraflytning af Rindelevgaard tage sin Fæmon (Kreaturer) med uden at efterlade sig noget til Fæld eller deslige, medens der af Kassen skal gives den, der overtager Gaarden, noget til Hjælp at dyrke og drive Gaarden og reparere Husene«.

Endnu, mens Jørgen Koefoed boede paa Rindelevgaard, blev han 5. Juni 1680 udnævnt til Herredsskriver i Hads Herred, hvilket ogsaa maa betegnes som en kongelig Gunstbevisning.

Under de tre Konger han levede, Frederik den Tredie, Christian den Femte og Frederik den Fjerde, modtog han flere Gange Tegn paa deres Naade. Saaledes igen i 1701, da det i en Resolution fra Rentekammeret hedder:

»Forhenværende Lakaj Jørgen Koefoed, som med sin Broder Jens Koefoed gjorde Tjeneste ved Bornholms Erobring fra de svenske, maa faa en aarlig Pension paa 20 Rdl., hvilket skal indføres i Reglementet«.

Denne Oplysning siger med faa Ord, hvad Jørgen Koefoeds Fortjeneste var, og i hvilken Anseelse han stod paa højeste Sted.

Efter 12 Aars Forløb afsiger han Fæstet paa Rindelevgaard og købte 19. December 1681 Selvejergaarden Pilgaard i Hvilsted Sogn²⁾. Maaske har han følt sig forpligtet til at bo i Hads Herred, hvis Skriver han var.

Men heller ikke Pilgaard blev det varige Opholdssted for ham. Allerede 1690 sælger han sin Ejendom til Admiral Jens Rodsten, Rodstenseje³⁾.

Man har ligesom en Fornemmelse af, at Jørgen Koefoed havde Eksistensvanskeligheder. Egentlig Landmand var han sikkert ikke, og har han haft Vaner fra sit Hofliv i Retning af finere Optræden, Levemaade og Omgængelse, kan det maaske have knebet ham økonomisk at holde det gaaende paa Pilgaard.

Som før omtalt døde Fæsteren af Hede Mølle, Eske Hansen, i 1692, og ved denne nu indtraadte Fæsteledighed var Jørgen Koefoed ikke sen, han søgte og blev Fæster af Møllen 1693⁴⁾.

Her i disse skønne Omgivelser maa han vel have befundet sig godt, siden han blev her indtil sin Død 1714. Da han overtog Møllen var den brøstfældig og trængte i høj Grad til Reparation. Men hertil havde han næppe Raad.

1) Rentekammerets Ekspeditionsprotokol i Rigsarkivet. 2) Skødet findes paa Odder Byarkiv.
3) Skødet findes paa Odder Byarkiv. 4) Kopi af Fæstebrevet findes paa Hede Mølle.

Laden til Hede Mølle. Foto: H. Andersen, Skanderborg.

Han skrev da til Kongen om dens maadelige Tilstand og bad allerunderdanigst om, at Møllen maatte blive ham overladt i god Stand, saa at han, hvis det skulde blive nødvendigt kunde aflevere den i samme gode Tilstand som han havde modtaget den. Et fiffigt Brev, hvis halvkvædede Vise Kongen nok forstod. Den 28. Januar 1693 fik han tilsendt fra Kongen 50 Rdl. »til den Møllers Reparation, som han ibor«¹⁾. Vi synes vel ikke, det var en særlig stor Hjælp, Kongen gav ham; men 50 Rdl. kunde nok række langt dengang. — Materialerne skaffede han selv fra Skovene. Jørgen Koefoed fik ikke alene Møleværket solidt repareret, men ogsaa Møllergaarden med dens lange Hovedbygning blev saaledes istandsat, at den blev en værdig Bolig for den ny Herredsskriver og Møller.

Men Jørgen Koefoed sad foreløbig blot som Fæster af en kgl. Ejendom. Det var ham ikke nok. Han havde været med i en Frihedskamp, der endte med hans Slægts Sejr over Tyrannen, han havde tjent ved Hoffet og indsuget dets Glans, og Gang paa Gang havde han følt sin Konges Naade, naar han trængte til Støtte. Han higede højere op end til at være blot og bar Fæster. Han vilde gøre Møllen til en Arvefæstemølle for sin Slægt. Altsaa noget i Retning af et Stamhus. I et Andragende forebragte han allerunderdanigst Kong Frederik den Fjerde sit Ønske, og den 19. Maj 1703 gav Kongen Fæstebrevet af 20. Februar 1693 følgende Tilføjelse²⁾:

»Saa ville vi dette Fæstebrev udi alle sine Ord og Klausuler have konfirmeret og stadfæstet, saasom vi samme og hermed allernaadigst konfirmerer og stadfæster, og desforuden have vi af særdeles kongelig Naade efter Jørgen Koefoeds allerunderdanigste Ansøgning og Begæring allernaadigst bevillet, at hans Børn og Arvinger een efter anden samme maa nyde til Besid-

1) E. Marquard: Kgl. Kammerregnskaber. 2) Dokumentet findes som Kopi i Hede Mølle.

siddelse for et billigt Fæste efter hans og hans Hustrus Død, saalænge de holder forbemeldte Mølle vedlige og svarer Afgifter i rette Tid, hvorefter alle og enhver sig allerunderdanigst haver at rette.

Givet paa vor kongelige Residenz udi Kiøbenhavn
den 19. Maj 1703.

Under vor kongelige Haand og Segl.

Frederick R.«

Om Jørgen Koefoeds ægteskabelige Forhold ved vi kun lidt. I »Sjællandske Registre« Nr. 29 meddeles der kongelig Tilladelse til, at Jørgen Koefoed og Inger Margrethe Jensdatter maa indgaa Ægteskab »uden forudgaaende Trolofvelse och Liusning af Prædikestoelen och hiemme udi Huuset at sammenvies«. Tilladelsen er udstedt 1. Juli 1673. Hvorfra Inger Margrethe Jensdatter stammer, og hvem hun ellers var, ved man ikke noget om, kun ved vi efter Fruering Kirkebog, at »sl. Jørgen Koefoeds Enke af Hedemølle« blev begravet paa Vedslet Kirkegaard den 29. Marts 1729, 76 Aar gl.¹⁾. Hun maa altsaa være født i Aaret 1653, og 20 Aar gl., da hun blev gift.

Om Børnene ved vi kun om to. Det ældste, Peder Jørgensen Koefoed, fødtes paa Rindelevgaard. En Søn, Hans, fødtes 1789 paa Pilgaard, men døde 28. Juli 1705, 16 Aar gl. i Hede Mølle.

Inden Jørgen Koefoed døde, blev hans Søn Peder kendt for arveberettiget til Møllen og fik udstedt Arvefæstebrev den 18. Marts 1711. Gamle Jørgen Koefoed holdt ud endnu et Par Aar, men den 16. Marts 1714²⁾ døde den gamle Mand paa Hede Mølle efter et langt, bevæget Liv, hvorom der længe gik Sagn i Slægten. Han blev begravet paa Fruering Kirkegaard.

Herredskrivervirksomheden overtoges af en Frederik Storm³⁾, men først med Knud Engelbreth, Fillerup Overmølle, flyttedes Stillingen den 9. April 1724 til Fillerup i Hads Herred, hvor den sammen med Tingstedet hørte hjemme.

Efter Jørgen Koefoeds Død gik nu Møllen i Arv til den Koefoedske Slægt og den ejes stadig af samme Slægt, men Koefoednavnet er forsvundet.

Særlig levedygtig har denne Slægt ikke været, mange er døde i en tidlig Alder. Det var saaledes Tilfældet med den gamle Jørgen Koefoeds Sønesøn, der ogsaa hed Jørgen Koefoed og benævnes som den yngre. Hans Fader, Peder Koefod, der fik overdraget Hede Mølle i 1711, døde 1735, hvorefter Sønnen Jørgen skulde overtage Møllen efter Arveretsbestemmelserne. Han var imidlertid kun 15 Aar og umyndig, men hans Mor, Sophie Dorethe Hansdatter og hendes 2. Mand, fortsatte Driften af Hede Mølle, til Sønnen blev myndig.

Der var meget Samkvem mellem Fillerup Nedermølle og Hede Mølle. Det var derfor ikke underligt, at den unge Jørgen Koefoed en Tid kom i Tjeneste hos den meget velhavende Møller Hans Mortensen i Fillerup. Han deltog ikke i det praktiske Arbejde, men var nærmest at betragte som en Slags privat Sekretær hos Hans Mortensen. Uden Tvivl er han ogsaa kommet paa Rathlousdal og set det rige Liv, som udfoldede sig der.

Der udviklede sig et varmt Venskab mellem Familierne paa Fillerup Nedermølle og Hede Mølle. Det endte da ogsaa med, at den unge Jørgen Koefoed bejlede til et af Hans Mortensens Pigebørn, Edel Marie Hansdatter, der var født i Fillerup og døbt 3. Juledag 1728 i Odder Kirke. Økonomisk kunde den unge Mand ogsaa staa sig ved denne Forbindelse. Hans Mortensen, der var død 1744, havde som den stenrige Mand han var, efterladt sig en stor Arv til sin Hustru og sine Børn.

1) Fruering Kirkebog. 2) Fruering Kirkebog. 3) Eriksen: Bidrag til Hads Herreds Historie.

Edel Maries og Jørgen Koefoeds Bryllup stod den 15. September 1747. De fik kun 2 Døtre, Sophie Hedevig, døbt i Fruering Kirke 16. Oktober 1748 og baaret til Daaben af sin Mormor, Hans Mortensens Enke; den anden Datter, døbt ogsaa i Fruering Kirke 12. Juli 1750, fik Navnet Hedevig.

Det blev imidlertid et kort Ægteskab. Jørgen Koefoed maa være død enten 1750 eller 51. Vi kan ikke se det, fordi Fruering Kirkebog mangler Tilførsler af viede og døde mellem 1747 og 1757; men i Skandeborg Rytterdistrikts Fæstjournalers Meddelelser siges det, at hun som Enke ønsker at indgaa nyt Ægteskab og ansøger derfor om, at hendes tilkommende Mand maa faa Fæstebrev paa Møllen, hvilket sker 1752. Ogsaa denne 2. Mand døde ret snart,

i 1760, hvorefter hun selv drev Møllen. — Begge Edel Maries Døtre blev standsmæssigt gift, den ældste med Regimentskvartermester Dorscheus fra Skandeborg, den yngste, Hedevig, blev viet i Fruering Kirke den 16. November 1771 til

Anders Kier, der i 1781 blev Herredsfoged i Hads og Ning Herreder med Bopæl i Hede Mølle. Men disse to Svogre, Dorscheus og Anders Kier, kunde ikke enes om, hvem der skulde overtage Hede Mølle. Deres Svigermor maa være død, hvor, kan ikke ses nogen Steder. Det kom imidlertid til Proces mellem Svogrene, og denne endte med et Forlig, saaledes at A. Kier modtog Møllen med sin Kone, Hedevig Koefoed, mod at betale sin Medarvning 400 Rdl. som Vederlag for Afstaaelse.

Anders Kier.

Herredsfoged Kier hørte til de Skikkelser indenfor Hads Herreds Retsvæsen, der var velanset baade hos høje og lave, hvorfor der ogsaa skal meddeles lidt om ham. Han er født den 21. April 1745 i Lyngby Sogn, Helligum Herred, Aalborg Amt. Hans Forældre var Skoleholderfolk i Lyngby og sad i meget usle Kaar. En lille Løn fik han, og ikke mindre end 12 Børn voksede op i Skolehjemmet. Anders var den ældste. Der var Krudt i ham, han vilde fremad og blive noget mere end en sølle Skoleholder. Fattigdom havde han set nok af i Hjemmet. Om han har faaet en anden Skolegang end den Faderen har kunnet give ham, ved man ikke. I alt Fald blev han en dygtig ung Maud, der baade kunde tale og skrive godt or sig. 1771 blev han Foged paa

Porthammer fra Møllehuset paa Hede Mølle. Bogstaverne paa Porthammeren over Møllehusdøren til Hede Mølle er vanskelig at tyde. Der har nemlig for staaet Navne paa tidligere Ejere, og disse ældre Bogstaver er dels benyttet til Navne paa tidligere Ejere, dels udsløttet. De derved fremkomne forskellige Afstande mellem Bogstaverne forvirrer ikke saa lidt, ligesom der heller ikke findes Punktum mellem Navnene. Tallet 51 er uden Tvivl tildannet af et Par tidligere Bogstaver. Aarstallet 1851 hjælper os imidlertid til en Forstaaelse af Bogstaverne AK i = Anders Kier. L K i = Ludvig Kier. I 1850 overdrog Frederik Ludvig Kier Møllen til sin Søn Anders Jørgen Kier. Forbogstaverne paa Frederik og Jørgen har der ikke været Plads til paa Porthammeren. Men 1851 opbygger Far og Søn det dengang forfaldne Møllehus. Nærmest til højre for Hesteskoen staaer AK, der jo nok skal betyde Navnet paa en Anders Kier, men yderst til højre staaer A A K 1782, Anders Andersen Kier, der 1782 ombyggede Møllehuset og rimeligvis flyttede det til dets nuværende Sted.

Lundergaard i Hvetbo Herred, men samme Aar blev han gift med Hedevig Koefoed i Hede Mølle, og med hvem han fik Møllen i Fæste, og her var han bosat til 1799.

Foreløbig maatte de vel ernære sig som almindelige Møllerfolk, men der sad noget af en Prokurator i ham, Bønderne kom til ham, naar noget skulde skrives, og de fik efterhaanden Tillid og Respekt for ham.

Som Herredsfoged i Hads-Ning Herreder boede i Odder den svagelige, snart gamle Nicolaj Holmer. Det kneb ham at overkomme de mange Forretninger i de to Herreder, der var ham betroet. Man kan vist gaa ud fra, at Anders Kier i Hede Mølle ganske privat har været ham til Hjælp.

Men den 5. December 1781 blev A. Kier officielt udnævnt til adjungeret Herredsfoged med Successionsret, hvilket vil sige, at han nu traadte ind i en medhjælpende Stilling og med Ret til at efterfølge den egentlige Herredsfoged i Embedet.

I Februar 1782 bestod han Prøven som examen juris, og 1784 blev han udnævnt til Prokurator for alle Over- og Underretter i Danmark. Da Nicolaj Holmer døde først i Halvfemserne, blev A. Kier hans Efterfølger som virkelig Herredsfoged og desuden Herredsskriver i 1796 efter Hans Møllers Død i Skægs Mølle.

Herredsfoged A. Kier var meget afholdt paa Egnen, navnlig var han han hjælpsom mod fattige Folk, og kneb det med at faa halet en eller anden vanskelig Sag nogenlunde i Land, henvendte man sig i Regelen til Anders Kier, der ofte fik med Sager at gøre, som ikke var saa lige til. Forfatteren E. Hauberg Lund fortæller saaledes en lille, sandfærdig Historie:

»I de Tider gik der kørende Post ad den gamle Aarhus-Horsens Landevej. En Dag kom Manden fra Bukballe i Hylke og skulde med Postvognen til Aarhus. Postkøreren og Bukballemanden havde vist et lille Mellemværende, og Postkøreren var vist heller ikke rigtig af »Godtfolk«. Der var noget, der skulde hævnes mellem de to. Postkøreren lod som han ikke saa Manden fra Bukballe, hvorfor han kørte forbi ham i skarp Trav. Man kan vel forstaa, at Manden blev ærgelig og gal i Hovedet, nu han maatte trave bagefter Postvognen til Aarhus. Her gik han ind i Postgaarden, hvor han traf Postkøreren, der stod med Hestenes Hovedtøj i Haanden. Dette rykkede han fra ham og gennemtampede ham i Vidners Paasyn.

Nu var det en meget farlig Sag at lægge Haand paa en kongelig Postkører. Den mindste Straf var 3 Aar paa Bremerholm og maaske kunde den blive paa Livstid. Bukballemanden søgte alle Prokuratorer i Aarhus og Horsens, men ingen turde have med Sagen at gøre. Saa søgte han Hjælp hos Herredsfoged Kier, og det blev hans Redning. Kier hjalp ham fri for Straf, og oven i Købet fik Bukballemanden fri Fortæring efter Retsmødet i Horsens. Der var vist noget om, at Postkøreren ikke havde ren Mel i Posen og heller ikke sine Sager i den bedste Orden.

I sit Ægteskab med Hedevig Koefoed siges der, at Herredsfogeden havde 14 Børn, men 5 af dem er dødfødte, kun 9 er opført i Fruering Kirkebog.

I en forholdsvis ung Alder, kun 35 Aar gl., døde hun den 16. November 1785. De mange smaa Børn, hun døde fra, maa vist være bragt bort fra Hjemmet til Familiens Medlemmer; thi i Folketællingen 1787 er kun de to ældste Dreng, Anders og Jørgen, hjemme hos Faderen i Møllen. — To Aar efter gifter Herredsfoged Kier sig igen med Mølledatteren Anna Stavning fra Aldrup Mølle i Thiset Sogn, og med hende havde han 11 Børn.

Herredsfoged Kier levede i et Tidsrum, der stillede store Krav til vort Retsvæsen. Stavnsbaandet løstes 1788, Herregaardenes Fæstegods gik for

Størstedelen over til Selveje, Skiftevæsenet for Selvejere gik i 1795 over fra Amtmanden til Herredsfogeden, og desuden blev samme Aar Herredsskriverembedet ophævet som selvstændigt Embede og dets Funktioner lagt direkte under Herredsfogederne. Tiden fra 1790 til langt ind i det næste Aarhundrede blev en meget travl Tid for det danske Retsvæsen. De fleste Bønder gik over fra at være Fæstere til at blive Selvejere. Skøder skulde udstedes, protokolleres og tinglyses. Alene fra Aakjær bortsolgtes omkring 150 Ejendomme, og derfor ser man ogsaa Anders Kiers Navn opført paa en Mængde Skøder og Skiftedokumenter fra Hads Herred. Den forgældede holstenske Greve v. Dernath paa Aakjær, der solgte løs af sine Ejendomme baade af fri og ufri Jordegods, voldte Herredsfogeden mange Bryderier, hvorom der kunde fortælles en lang og interessant Historie. Alt dette gav et stort Kontorarbejde og krævede større Plads end den han havde paa Hede Mølle. Det er vel af den Grund, Herredsfoged Kier i 1799 flyttede ind i den store, standsmæssigt, nyopførte Gaard »Kjærsholm« i Vedslet Sogn. Det er ikke den, der staar nu; den har den store Studehandler Chr. Madsen opført 1861¹⁾).

Inden Herredsfoged Kier døde, fik han 1813 kgl. Bevilling til at gøre Hede Mølle til et Slægtshus, saa at Besidderen selv kan bestemme, hvem af Arvingerne, der skal overtage Møllen — altsaa uden kgl. Stadfæstelse, som hidtil var nødvendig. Hvis ikke Arvingerne kan enes om, hvem Møllen skal tilfalde, skal Sagen afgøres af Stiftets verdslige Øvrighed i Forbindelse med to af Arvingernes nærmeste Slægtninge. Denne nye kgl. Bestemmelse fik Herredsfoged Kier ikke afbenyttet, da han døde ret pludselig i 1814.

Bestemmelsen fik i det hele taget ikke ret meget at sige, idet de arveberettigede Børn i Herredsfoged Kiers Ægteskab med Hedevig Koefoed døde pludselig med kort Tids Mellemløb. Der hviler noget tungt og tragisk over den koefoedske og kierske Slægtslinie, Døden gjorde lyst i Rækken af Børnene.

Den ældste af Herredsfogedens Sønner, Jørgen Koefoed Kier, døde et Par Aar efter Faderen; den næstældste, Anders Koefoed Kier, som derefter overtog Møllen, døde 1822. Endnu er der 3 af Herredsfogedens Børn, der kan arve Møllen, men da de ikke kan enes om, hvem der skal overtage den, blev det Stiftamtmanden og to af de tre Søkendes nærmeste Slægtninge, der skal træffe Afgørelsen. Og denne faldt ud til Fordel for den tredieældste af Herredsfogedens Sønner, Frederik Ludvig Chr. Kier, mod at han betalte sine Medarvinger 400 Rdl. og mod at udrede Aftægt til Anders Kiers Enke.

Frederik Kier naaede at blive en gammel Mand. Han passede sin Mølle og sit Landbrug, men forsømte at holde Bygningerne vedlige.

I 1849, da han var nær de 70, overdrog han Møllen til sin ældste Søn, Anders Peter Rudolf Kier, men kun et halvt Aar efter Overdragelsen døde den unge Mand i 1850.

Den gamle Fr. Kier havde sat sig for, at inden han døde, skulde Hede Møllens Ejendomsforhold bringes i fuldkommen Orden, saa der ikke i Fremtiden kunde opstaa Vanskeligheder i Tilhørsforholdet. Men dette kunde kun gøres ved at lade Møllen gaa over fra Arvefæste til Selveje. Da dette kun kunde afgøres ved Domstolene, udstedte Frederik Kier 1853 uden videre Skøde paa Hede Mølle til sin næstældste Søn Anders Jørgen Koefoed Kier.

Fra nu af betragtedes Møllen ikke længere som Arvefæstegods eller som et Slægtshus, men som en Selvejendom. Dog skulde der først afsiges en Kendelse derom af Domstolene, hvilket først skete godt 20 Aar senere.

¹⁾ Meddelt af Forf. E. Hauberg Lund.

Anders Jørgen Koefoed Kier.

De gamle Forældre gik paa Aftægt i Møllens Aftægtshus, der laa i Ved-slet Sogn. Her døde først Frederik Ludvig Chr. Kier 26. December 1857 og begravedes den sidste Dag i Aaret paa Vedslet Kirkegaard. — Hans Hustru Christine Lorentze f. Heide døde først 10 Aar efter (17. Juni 1867) paa et Besøg hos sine Børn i Katstrup.

Anders Jørgen K. Kier var ugift, da han overtog Hede Mølle, men han fandt sin Hustru, Nicoline Bendine Roedsted paa Borupgaard i Katstrup Sogn, der ejedes af Niels Chr. Roedsted. Vielsen blev ikke foretaget i Katstrup, men i Todbjerg mellem Aarhus og Randers, hvortil Roedsted var flyttet i 1852, efter at have solgt Borupgaard.

Efter Brylluppet flyttede de nygifte til Hede Mølle, og det første, de tog sig for, var at sætte de forsømte Bygninger i forsvarlig Stand. Det gamle Stuehus var saa medtaget, at det i 1854 blev nedrevet og opført samme Aar som det nu staar.

De kom til at sidde haardt i det, men det, der reddede dem, var Møllen og Teglværket.

Ogsaa Anders Jørgen Koefoed Kier var en svag Mand, der for at skaane sig selv, maatte forpagte sin Ejendom ud til en dygtig Landmand ved Navn Hoffmann. — Kier døde i Aaret 1867 og efterlod sig Enke og fire umyndige Døtre:

- 1) Edele Kirstine Nielsine Frederikke Kier f. 30. Juli 1854.
- 2) Eleonora Therese Kier, f. 31. Marts 1856.
- 3) Marie Magdalene Kier, f. 3. Maj 1859, d. 1888.
- 4) Hedevig Sofie Kier, f. 20. Marts 1861.

Den første blev senere gift med en Bogtrykker Nielsen i Randers, den tredie med Forpagter Langermann, Fuldbro Mølle.

Efter sin Mands Død hensad Nicoline Bendine Kier i uskiftet Bo og be-
tragtedes som retmæssig Ejerinde af Hede Mølle.

Efter Skødeendstedelsen 1853 var der trods alt en vis Tvivl, om nu ogsaa Møllen kunde betragtes som en Selvejendom. Domstolene var jo endnu ikke spurgt. For at blive klar over dette Spørgsmaal, lod man nu Hjelmslev-Gjern Herreders Ret undersøge Sagen, og denne kom i 1876 til det Resultat, at Nicoline Bendine Kier f. Roedsted var retsmæssig Ejerinde af Hede Mølle. Først fra nu af udtraadte den gamle Mølle lovformelig af Fæstevæsenet og betragtedes retsmæssig som en Selvejendom.

Nicoline B. Kier havde sin Ejendom udpagtet og bosatte sig i Aarhus med sine Døtre, og hvor hun levede af den aarlige Forpagtningssum og Naturalier fra Møllen.

I 1885 ophørte Forpagtningstiden i Hede Mølle, og hun flyttede da hjem for selv at drive Ejendommen ved Hjælp af en dygtig Bestyrer. Men i 1888 blev hun meget syg, Kræfterne svigtede, og hun havde en Følelse af, at det led mod Slutningen af hendes Liv. Det havde flere Gange været paa Tale, at hendes to ugifte Døtre, Eleonora og Hedevig Kjær, skulde overtage Møllen. Nu blev det Alvor. Den 4. September 1888 fik de to Søstre Skøde paa Hede Mølle, og faa Dage efter, den 9. September samme Aar, døde deres Mor, 64 Aar gammel.

Med Hedevig og Eleonora Kjær oprinder der en ny Tid for den gamle Mølle, idet de knytter deres Skæbne til en Mand, der skulde føre deres Ejendom ind i lysere og mere stabile Forhold.

Chr. Brandt-Madsen.

Det siger sig selv, at de to Søstre maatte have en Bestyrer, der kunde lede Hede Møllens Bedrift. Det blev en yngre Mand, Chr. Brandt-Madsen fra Bjerregrav ved Randers. Han var en dygtig Landmand, og der var Brug for hans Dygtighed paa den noget forsømte Hede Mølle. I Febr. 1890 tiltraadte han Pladsen og fik snart bragt nogenlunde Orden i Bedriften.

Søstrene kom til at sætte Pris paa ham, især den yngste, Hedevig Sophie, men forøvrigt var der Sympati paa begge Sider, og kun tre Maaneder efter hans Ankomst til Møllen stod deres Bryllup den 6. Juni 1890.

Efter Giftermaalet indtraadte Brandt Madsen som Ejer af sin Hustrus Part af Hede Mølle, hvorimod der oprettedes en Brugskontrakt for den anden Part. Der ejedes af hans Svigerinde, Eleonora Therese Kier, Kontrakten skulde gælde til 1. November 1898.

Det var et travlt Liv, der udfoldede sig i Brandt-Madsens Tid paa Hede-mølle. Han var en Fremskridtsmand og ønskede saa stor en Besætning, som Ejendommen kunde føde. At den endog blev væsentlig større, tyder den ny Staldlænge paa, som han i 1898 lod opføre. Ogsaa Møllen fik en haardt tiltrængt Reparation. Den var der ikke rørt ved siden Anders Jørgen Koefoed i 1857 havde ladet den ombygge. En Vandmølle med dens mange Rystelser fra Maskineriet trænger ofte til Eftersyn.

Travlt var der baade i Mark og Mølle, især naar de mange Møllægæster indfandt sig efter Høsten og op mod Jul. I lange Rækker kunde Vognene staa langs Vejen og vente paa at faa Kornet malet. Møllen gik ustandselig baade Nat og Dag, naar der var allermost travlt. Den maledede ikke alene Korn til Mel, men ogsaa Guld til Mølleren, for endnu var de færreste større Ejendomme saa moderne, at de havde egen Vindmølle. I umindelige Tider havde Hede Mølle malet Egnens Korn, og det blev den ved med endnu i mange Aar.

Der var Ventetider, naar Vognrækken langs Vejen var lang, og disse førte med sig, at Møllægæsterne skulde opvartes. Kaffe kedlen var stadig varm og den klare Flaske, Ølkruset og Tobakskassen stod paa Bordet til fri Afbenyttelse. Hvad er der ikke blevet snakket og diskuteret i disse Ventetider, mens Kornet blev malet? Det var jo i Slutningen af Provisorierne med Skattenægtelse og blaa Gendarmer. Men det var ogsaa i Andelsbevægelsens stærke Fremgang, der kaldte paa Sammenhold og Initiativ, og som satte Skub i Arbejdet paa mange forskellige Omraader.

Jo, der var nok at gøre, ogsaa indendørs. Det var jo endnu i den Tid, da meget af Hjemmets Forbrug var Selyprodukter. Der bryggedes, slagtedes, bagtes, støbtes Lys o. s. v. Fra tidlig Morgen til Aften silde havde Husmoderen og hendes kvindelige Medhjælpere nok at gøre.

For Hedvig Sofie blev der fuldt op at bestille, næsten for meget for hendes ikke store Kræfter, og især da Børnene fødtes og voksede til. Seks Drengene kom til Verden i Tiaaret fra 1891—1900, og de gav hende nok at tænke paa.

Den Kunstsans, Maler- og Tegnekunst, hun var i Besiddelse af, og som hun i sin Ungdom havde faaet særkt udviklet hos Kunstmaler Bachmann i Aarhus, senere Professor i København, maatte hun lægge paa Hylden. Men mange af de Billeder hun havde tegnet og malet, og som nu hænger i hendes Sønners Hjem, vidner om en forfinet Kunst og om hendes Kærlighed til Skønheden i Naturen. Den havde hun daglig for Øje; thi et skønnere Sted end hendes Barndomshjem skal man lede længe om, og derfor er ogsaa Motiverne fra Hede Mølle nogle af de skønneste Billeder, hun har malet. I dem har hun nedlagt al sin Kærlighed til Hjemmet, og i dem skimter man hendes hjertelige Tak for, hvad det har betydet for hende i det korte Liv, hun fik Lov at

leve. Paa Hede Mølle hænger hendes eget Portræt. Man faar af dette Indtryk af en smuk Kvinde med skønne, blide Øjne, der ligesom er fyldt af sjælelig Renhed. Mon ikke de afspejler Generationers aandelige Rigdom?

Det var kun et kort Ægteskab, Brandt-Madsen havde med sin første Hustru. Hedvig Sofie døde paa Odder Sygehus d. 13. Maj 1900, kort Tid efter at have født den yngste Søn, Poul.

Nu blev der kaldt paa Eleonora Therese, Børnenes Moster. Hun var uddannet Sygeplejerske og havde ikke haft sit Ophold for længere Tid paa Hede Mølle, mens hendes Søster levede. Længe varede det ikke, før Brandt-Madsen giftede sig med sin Svigerinde. Den 24. November 1900 blev de viet i Fruering Kirke. Med dette Giftermaal træder omtalte Brugskontrakt mellem ham og hende ud af Kraft, og nu var det, ligesom han fik mere Samling paa sin Ejendom.

For Brandt-Madsen laa der nu en lang Række Arbejdsaar paa Hedemølle. Fra han begyndte 1890 til hans Død i 1933. I godt 40 Aar var han bosat her i et slidsomt Arbejde, trofast bistaaet af hans to Hustruer og hans efterhaanden opvoksende Sønner, hvoraf to er døde.

Den 14. Maj 1933 døde Christen Brandt-Madsen og blev begravet paa Kattrup Kirkegaard. Aaret efter lige ind mod Jul, den 21. December 1934, døde ogsaa hans Hustru Eleonora, den sidste i lige Linie af den Kofoedske og Kierske Slægt.

Brandt-Madsens Sønner blev ikke døbt med de gamle historiske Navne: Koefoed og Kier, og dermed er ogsaa Navnene forsvundet. De burde optages af den fremtidige Slægt!

Efter Faderens Død traadte nu den yngste Søn, Poul Brandt-Madsen, til for i sin Moders Sted at lede Hede Mølles Bedrift. Men da ogsaa hun døde, blev han Ejer af den gamle historiske Mølle og besidder den stadig.

— — —

Den, der blot har en Smule historisk Sans og Øjnene aabne for Naturens Poesi, bliver altid grebet af et Besøg paa dette minderige Sted, hvor Fortidsrøster hvisker saa stille i Sivene. Undertegnede har selv været grebet af Hede Mølles skønne Beliggenhed og af dens historiske Trylleri.

Om Skudehandelen paa Hads Herreds Østkyst.

Af A. Veien.

I MAANEDERNE Juni, Juli og August udfolder der sig et broget og muntert Folkeliv ved Hads Herreds Østkyst. Det er Sommergæster, der fra det indre Land søger til Havet for at hente friske Kræfter ved den helsegivende Indflydelse, Havets friske Luft og Saltvandsbadet tillige med Solbadet vitterligt har paa Mennesker i alle Aldre. Resten af Aaret er der folketomt ved Stranden. Fiskeriet fra Kysten er standset, hvad jeg har fortalt om i »Østjydsk Hjemstavn«, 1940. Kun sjældent er der en Skude at se paa Havet, og da er det altid paa Forbipasseren, ikke som tidligere med Stævnen mod Land og overvaaget af forventningsfulde Øjne inde paa Land, hvis det da ikke var en Sørøverskude; thi Kysterne har vel været Vidne til saadanne ogsaa. Der er nemlig ikke Tvivl om, at der i tidligere Tid har udfoldet sig et livligt Handelssamkvem paa denne Kyst, og jeg skal i det følgende prøve paa at fremstille, hvad jeg har kunnet opspore af Beviser for, at det var ved Kysten, det foregik i hine Dage.

Et Sagn fortæller, at der i Vikingetiden levede en mægtig Høvding paa det »Bjørnkær« i Gosmer Sogn, hvis Tomt blev undersøgt for en halv Snes Aar siden. Hvert Foraar drog han ud paa Vikingetog til fremmede Lande for saa paa sine mange Skibe at hjemføre det røvede Gods, som han kunde sejle lige til Døren, idet der gik en Havarm de ca. 3 km fra Havet ind til den sumpede Lavning, hvor Gaarden laa.

En Betragtning af Terrænformerne Nord og Øst for Spøttrup By synes at stadfæste Formodningen om, at denne Sejlads har været mulig for 1000 Aar siden, da Landet paa denne Tid laa betydelig lavere i Forhold til Havet, end Tilfældet er nu. Et Højvande paa ca. 1½ Meter vilde sikkert, om ikke Diget nede ved Stranden havde været, den Dag i Dag kunne sætte Vandet helt ind i »Vandmosen«.

Der er saaledes tilsyneladende heller intet til Hinder for, at Marsk Stig Andersen, der ligeledes ifølge Sagn i sin Fredløshedperiode skulde have haft et Tilflugtssted paa »Bjørnkær«, godt gemt for Forfølgere fra Søsiden, kunde have sejlet ad samme Vej.

Der kan ikke være Tvivl om, at Norsminde Fjord i ældre Tider har været en meget benyttet Vandvej, og at den har været sejlbar langt ind i Landet; en mundtlig Overlevering vil vide, at der saa sent som til det 16. Aarhundrede kunde gaa Skibe op ad Fjorden og lige til Kældergaarden — Skibe, der lastede 5—600 Tdr. Korn.

Paa samme Maade fortælles der om Sejlads lige ind til Bjerager By ad den Fjord, i hvis Bund »Spong«-Aaen nu løber, og hvis skarpt tegnede Begrænsninger ses imellem Byerne Dyingby og Saxild. I denne Forbindelse og

tillige med Hensyn til det følgende skal her anføres, at der i Tiden 1640—80 levede en Gaardejer i Bjerager i den gamle Slægtsgaard »Kjærgaardsminde«. Han hed Thomas Matzøn, og i Bogen »Slægten Kjærsgaard« fortæller Forfatteren Thorvald Madsen, at denne Mand ved Siden af sit Landbrug drev en Købmandsforretning, idet han for egen Regning og Risiko opkøbte Varer i fremmede Lande og solgte dem herhjemme i Danmark. Paa denne Maade tjente han sig saa stor Rigdom, at han bl. a. byggede Taarnet til Bjerager Kirke og lod opsætte et Epitafium samme Sted. I Hads Herred-Beskrivelsen »Fra Norsminde Fjord til Uldrup Bakker« staar bemærket, at denne Mand ejede Skibe i Søen.

I 1930'erne opdagedes en Køkkenmødding ved Sydbredden af denne Fjord, ud mod Havet dengang, men nu beliggende ca. 600 m fra daglig Vande. Fra det Sted i Skaldyngen, hvor Bølgeskvulpet havde blandet Skallerne med Sand, og til Vandets Overflade i den nærliggende Spong Aa — svarer omtrent til Havets Overflade — maales ved grov Nivellering en Afstand paa omkring 2 Meter, hvilket vil sige, at Sagnene om Sejlads til de omhandlede tre Steder ikke kan være pure Opspind, men tværtimod kan siges at være højst sandsynlige, idet man, naar der tages Hensyn til Højvande, kan regne mellem 2 og 3 Meter lavere Fjordbund i Forhold til Havets Overflade, end Tilfældet er i Dag.

Et Blik paa et Generalstabskort over Hads Herred vil overbevise en om, at Transport af Varer med Fladbaade var mulig saa mange Steder i Herredet, at det i grove Træk kan siges at være dækket vareforsyningsmæssig set, naar Teorien om Forsyninger fra Søsiden skal fastholdes, ligeledes naar det gælder Udførsel af Produkter fra Landet.

Naar man betænker, at Adelen før Reformationen havde Ret til Storhandel paa Udlandet, og selv holdt Skibe til at fragte Landbrugsprodukterne, saa er der en til Vished grænsende Sandsynlighed for, særlig da man ved, at Hads Herred har været godt repræsenteret med Hensyn til Adel, saavel Højsom Lavadel, at Ladepladserne ved Norsminde, Saxild, Boulstrup, Hou, Gyllingnæs samt Amstrup har været Skueplads for livlig Handel ogsaa langt tilbage i Tiden. Besejlingsforholdene ved disse Steder taler ogsaa deres tydelige Sprog, idet det er Forhold, som Tiden ikke har forandret synderlig.

Adelen havde tillige Ret til toldfrit at importere fremmede Varer, dog med den Begrænsning, at der kun hjemførtes til eget Forbrug. Der er dog Beretninger om, at dette Forbrug svulmede op til hele Skibsladninger i de Skuder, der førte Landbrugsprodukterne ud til det fremmede, og Købmændene var selvsagt interesserede i at købe af disse Varer i Stedet for at være henvist til at handle med de Kræmmere, der ogsaa af og til lod sig se ved Ladepladserne, eller de hamborgske Købmænd, der fragtede Varer fra Provinsby til Provinsby.

1560 nævnes Eksporten af Stude som betydelig. Prisen var i 1509 16 Kr., i 1599 24 Kr. og i 1650 60 Kr. pr. Stk. Desuden udførtes der Korn og Fisk. Kornudførselen gik paa denne Tid til Norge, senere en Del til Middelhavslandene. Norge var stadig den største Aftager af Korn og Kornvarer — der nævnes saaledes formalet Hvede —, i 1804 aftog Norge ikke mindre end 900.000 Tdr. Korn.

Særlig Interesse knytter sig til Udførselen af Heste fra det vilde Stod. Vi har mange Beretninger om forsvundne Skove i Hads Herred, men betegnende er et Sagn, der siger, at en Maar kunde gaa fra Træ til Træ uden at behøve at berøre Jorden paa Strækningen fra Norsminde til Skanderborg. Hist og her i disse Skove havde Herreremændene deres vilde Stod, hvorfra der nok

kunde eksporteres Heste i Tider med Fred over Landet. Naar man betænker Vejenes Tilstand i hine Tider og tillige, at den nærmeste større Landevej var den gamle Aarhus-Horsens Landevej, saa ligger det nær at antage, uden at jeg dog trods energisk Søgen har kunnet finde arkivariske Beviser for det, at man ved Eksporten af Stude, Heste, Korn, Skind, Fisk m. m. for Hads Herreds Vedkommende har foretrukket Søvejen fremfor de hullede Landeveje uden Broer over Vandløbene.

Et Udførselsforbud, der ramte Studehandelen undtagen Kongens og Adelen gav Anledning til omfattende Smuglerier ved Kysten.

Under den søfartsinitiativrige Christian den Fjerde begyndte Skudehandelen paa Norge; det var mest med smaa Skuder, som ejedes af Købmænd i Provinsbyerne, der oparbejdede et Slags Monopol paa denne Handel. Der stod dog Strid om Rettighederne til Skudehandelen; man ser i Postmester Klitgaards Fremstilling af Skudehandelen i Vendsyssel, at selv om Kongen gerne vilde have denne samlet i Købstæderne, saa fortsatte ikke desto mindre Skudehandelen fra Steder, der havde langt til Købstæderne, paa Trods af Købstædernes Privilegier.

Paa denne Baggrund er det mærkeligt, at den forannævnte Thomas Matzøn i Bjerager ejede Skibe i Søen og hjemførte Varer fra fremmede Lande. Det ser imidlertid ud til, at Købmændene i Købstæderne under Fjerde Christian og hans Søn tog sig sammen til et kraftigt Modtræk mod, at fremmede Købmænd handlede direkte med Befolkningen over de nævnte Ladepladser; thi efter Enevældens Indførelse, der fratog Adelen dens Ret til Handel paa Udlandet, blev Befolkningens Forsyning med udenlandske Varer sikret paa den Maade, at disse Varer blev opmagasineret i de saakaldte Stabelbyer, der saa fik til Opgave at forsyne et vist Antal mindre Byer med disse Varer, og disse igen Landbefolkningen.

Paa den Tid kunde 1 Pund dansk Ost hjembringe 4 Pund af en saa eftertragtet Vare som Sukker fra Madeira eller de Kanariske Øer. For 1 Pot dansk Brændevin kunde købes 8 Pund Sukker.

Efterhaanden som Toldlovene satte bestemte Grænser for en Mængde Varers fri Ind- og Udførsel, blev det nødvendigt at have fastboende Toldopsyn langs Kysterne til at overvaage, at der ikke skete Overtrædelse af Lovene. Norsminde og Boulstrup fik da hver sin Toldembedsmand. Gennem disse Tolderes Korrespondance med Aarhus Toldvæsen faar vi de mig bekendte første og fyldigste Beretninger om, hvilke Varer der forhandlede fra Ladepladserne og hvem der forhandlede dem.

Beretningerne om Smuglerierne der paa Kysten hviler ganske vist paa mundtlige Overleveringer, der maaske baade er dramatiseret og overdrevne, men der er ogsaa officielle Tilkendegivelser af Forundring over, hvor paa-faldende mange Klædeshabitter af engelsk Stof, der saas i en Tid, da den danske Klædeindustri skulde hjælpes paa Fode ved Beskyttelsestold.

Det var vel ogsaa i hine Dage mere en Sport end en Skam at stikke Toldbetjentene Blaar i Øjnene og saa redde et Parti Smuglergods i Land. Fribaarne Bønder, der ikke til daglig var vant til at møde Begrænsninger for deres Magtudøvelses Omraade, havde ondt ved at indordne sig under det Posekiggeri, som Toldopsynets Stilling tvang denne Mand til. Engang, da det var forbudt at indføre Høstleer, og der ikke lavedes nok i Danmark, da smuglede man i stor Stil og med god Samvittighed engelske Høstleer i Land.

Der maatte ikke noget Steds paa Kysten paabegyndes hverken Lossen eller Indladen af et Skib, før Toldbetjenten havde givet Vinket. Det var nu imidlertid ikke altid det passede hverken Skipper eller eventuel Skudeejer

at vente paa Tolderens Signal, særlig maaske naar der hist og her i Lasten var forbudte Varer; derfor ses mangen en Skipper idømt Bøde til Enkekassen som Følge af Forseelsen. — I mange Tilfælde har Skipperen ikke villet vedtage Bøden, men har ansøgt den højeste Toldinstans i København om Nedsættelse. Resultatet blev gerne en betydelig Nedsættelse af Bøden, i ganske særlig Grad, naar Skipperen havde saa gode Kort paa Haanden, at han kunde bevise, at Vinden var ham gunstig i Overtrædelsesøjeblikket, Toldbetjenten for sendrægtig maaske til at indfinde sig.

Der er flere Indberetninger om ulovlig Lossen og Incladen ved Gyllingnæs, som ligger ude i Periferien af Toldbetjentens Patruljeomraade; i Perioden efter Aar 1800 skete der en vældig Udførsel af Træ fra Stabelpladsen der, idet de Englændere, der paa dette Tidspunkt havde Ejendomsretten til Halvøen, huggedes lystig løs af de store Træer og solgte en umaadelig Masse Træ.

Midt i 1800-Tallet skete der i Hads Herred en omfattende Dræning af Markerne, og skønt der var mange Teglværker i Herredet, saa indførtes der Drænrør i stor Stil, bl. a. fra Teglværker paa Fyn, sejlet i Skuder til Boulstrup, Saxild og Amstrup Ladepladser. Teglværkerne selv længere inde i Landet i Hads Herred fik Stenkul tilført fra Søsiden over Ladepladserne.

I Kystegnene ses ikke saa faa Gaarde, der er bygget op omkring Midten af forrige Aarhundrede af gule Sten. Det er de saakaldte Flensborg-Sten, lavet og brændt paa Teglværkerne ved Flensborg Fjord, sejlet hertil og bragt ind ved Ladepladserne.

Der var livlig Byggevirksomhed paa den Tid; til Nybygningerne brugtes en Mængde Kalk. Fra Glatved Kalkbrud sejledes den raa Kalk i Jagter bl. a. til Saxild, hvor der i forrige Aarhundrede fandtes ikke mindre end to Kalkværker, der forvandlede den raa Kalk til brændt Kalk. Disse Kalkværker var store, firkantede Bygninger uden Loft, men forsynet i Gulvet med nogle Kanaler paa kryds og tværs til Kullene at ligge i. Saa antændtes disse, to Mand stod Vagt i een Nat og een Dag for at holde Ilden vedlige. Der fortælles, at Ildens Flammer stod ovenud af Bygningen, naar Brændingen var paa sit højeste. Der er et Skær af Romantik over de Flammer, der slog op mod Himlen fra Kalkværkerne; thi sjælden var Vagtmandskabet alene paa deres Vagter, da Ungdommen elskede at samles omkring Kalkovnen, ligesom i sin Tid andre Steder i Landet omkring Teglovnen. Det kan i denne Forbindelse gaa an at beklage, at det fede Hads Herred ikke har fostret en eneste Digter, der har kunnet kaste en Poesiens Kolorit over det herlige Land og dets Folk i Arbejde med den gavmilde Muld, ved Strand, i Skov eller — hvad saa mange giver sig af med — pegende med Jagtbøssen i Baad efter Havets Vildt.

I 1850'rne ser det ud til, at lokale Købmænd etablerer sig som Importører; thi fra Norsminde Ladeplads strømmer der i disse Aar Mængder af Tømmer og Brædder ud over Landsdelen, direkte importeret af Handelsmænd fra Norsminde, der end ikke veg tilbage for at tage Bygninger i Entreprise langt inde i Landet, der siges helt ind til Fensten.

Det store Sus i Handelens Opsving kom dog i 1870'erne, da den initiativrige Købmand Niels Jensen, Saxild, begyndte at importere Tømmer og Brædder fra Norge og Sverige og bygge Pakhus nede ved Stranden til Opbevaring af Varer, der ikke kunde afskibes straks.

Købmand Niels Jensen var af Kjærsgaard-Slægten, altsaa en Ætling af den navnkundige og forannævnte Købmand, Gaardejer og Skipper Thomas Matzøn. Som et Kuriosum kan nævnes, at denne Købmand kunde sælge $\frac{3}{4} \times 7$ Tommer Brædder for 14 Øre pr. Alen, nu koster de 10 Gange saa meget.

Købmanden havde foruden Brædder og Tømmer ogsaa Kalk at sælge fra sit eget Brænderi, der laa, hvor Saxild Badehotel nu ligger. Tillige solgte han Kul; Spaan til Underlag ved Tækning med Tagpap var en stor Artikel. Da han saaledes lidt efter lidt blev efter Landsbyforhold Storimportør, omgikkes han med Planer om at bygge en Slags Havn paa egen Haand nede ved Ladepladsen ved Stranden. I den Hensigt anskaffede han en Mængde Risbøge paa 12—15 Alens Længde; de blev rammet ned ude i Vandet ligesom Bundgarnspæle og derefter beklædt med Brædder. Hele Systemet var bygget ud i to Halvbuer ligesom Molerne ved en almindelig Havn. Men den gode Købmand havde undervurderet Bølgernes Slagkraft, naar Stormen pisker dem op til skummende Raseri; en eneste Stormnat rev det hele væk, som om det var bygget op af Tændstikker, og Saxild Havn maatte paany nøjes med at bestaa af en Træbro, der naaede lidt udenfor første Revle.

Store, fladbundede Baade, vældig tunge og solide, lagde sig op ad Skibet, fik Last og roedes eller stagedes derpaa ind mod Broen, hvor Varerne derpaa hobede sig op for saa at flyttes enten ind i Pakhuset ved Strandbredden eller ogsaa læsses paa Købmandens Vogn, som kunde holde ude i Vandet, der saa gik Hestene til Maven.

Der var Fest og Lystighed over Arbejdet med Losning og Indladning af Skibene, Befolkningen var saa kendt med Forholdene, at man ved at kaste et Blik paa det indgaaende Skib kunde afgøre, hvad Ladningen bestod af; var det en Jagt, saa kom den med Kalk, en Skonnert havde udenlandske Varer ombord o. s. v.

Paa Dyngby Lyng, som den Dag i Dag regnes som en Slags Forstad til Odder, idet Odderborgere fuldstændig har overbroderet Omraadet med Sommerhuse, boede dengang en Del Mennesker, der ernærede sig ved Fiskeri, Tørvegravning samt ved Losse- og Ladearbejdet. Om disse Folk fortælles, at de i den Tid, Arbejdet ved Skibene stod paa, indtog saa store Mængder Brændevin, at det lyder fast utrolig for Nutidsøren, men Humør var der over Selskabet, dertil kom, at Ungdommen havde for Vane at samles dernede paa Sommeraftenerne; naar de unge Mennesker saa til Tider blev budt ombord til en lille Svingom, saa kunde Musikkens Toner smelde ud i Aftenen over Hav og Strand.

Købmand Niels Jensen var tillige Opkøber af Korn hos Bønderne. Undertiden kunde Kornet indlades i det samme Skib, som havde bragt ham en Ladning af en Vare. Saa kom Bønderne kørende med Kornet, Hestene maatte da ud i Vandet med Læsset, hvilket ikke alle Bæsterne syntes om, hvorfor der blev en Skælden og Smelden med Vandsprøjt og Hesteprusten, Piske-smeld og undertiden Løbskkørsel ude i Vandet. — Men Pakhuset laa der og kunde tage det Korn, der ikke kunde udskibes straks.

Pakhuset ved Saxild Strand laa paa et Hjørne af den saakaldte Favnetræplads, der tilhørte de Saxild Bymænd, og var en Rest, der ikke blev beplantet, da de i sin Tid skabte den nu saa berømte Saxild Plantage, der i Dag rummer en hel lille By af i Plantagen godt gemte Sommerhuse.

Favnetræpladsen var til Tider opfyldt af en enorm Mængde Træ, der var opkøbt i Rathlousdals Skove og andre Steder. En Mand ved Navn Eskild Nielsen købte for egen Regning store Partier, som han fik slæbt til Havet, opstillede Træet i Favne og solgte Gavningstræet til københavnske og aarhusianske Opkøbere, der ogsaa tog deres Part af den Del af det opstillede Træ, der var beregnet til Brændsel, Som Maalestok for Omfanget af denne Handel angives, at Købmandens Heste gik i Fragtfart hele Sommeren igennem den 2 km lange Vej til Havet.

Samtidig med, at det saaledes trak op til Storhandel ved Saxild, foregik der ved Boulstrup, Hou, Gyllingnæs samt Amstrup Ladepladser stadig baade Land- og Søsætning af Varer og Produkter af den Slags, der er nævnt. Købmanden i Boulstrup opkøbte ganske vist Korn, men ikke for egen Regning, derimod for Købmænd i Aarhus. Der rejstes ogsaa et Pakhus ved Boulstrup Strand, saa stort endda, at Ungdommen til Tider kunde faa Lov til at svinge sig i Dansen paa dets Gulv.

Købmand Wistoft i Boulstrup fik sin Afregning for dette Kornsalg med den kørende Post fra Aarhus, en Slags Fragtrute, der gik ad den gamle Vej over Spong-Norsminde-Beder. Den 16. Januar 1866 om Aftenen blev Posten overfaldet af en Person, der greb fat i Hestens Tøjler og standsede Køretøjet. Paa Postens Spørgsmaal om, hvad dette skulde betyde, svarede Overfaldsmanden, at det skulde han snart faa at se. Tildragelsen fandt Sted tæt ved Broen over Spongsaaen, altsaa tæt ved det Sted, hvor Spøgeriet flourerer. Og det var mærkeligt; thi lige idet Overfaldsmanden skulde til at vise, hvad han truede med, spøjte det saa høilydt hende ved Broen, at Røveren tog Flugten, og det var godt det samme, skriver Tolderen i Indberetningen, thi Posten havde 600 Rdl. til Købmand Wistoft i Boulstrup, 1000 Rdl. til Købmanden i Hou o. s. v. Posten kørte for Fremtiden ikke fra Aarhus samme Dag, som han ankom, hvorfor Toldvæsenet maatte tage dette Forhold i Betragtning ved fremtidige Skrivelser til Opsynsmændene ved Kysten.

Et Par Aarhus-Købmænd lod i 1854 opføre et Pakhus i Amstrup, hvorfra der udgik en betydelig Handel baade op af Horsens Fjord og til Havs. De videreførte saaledes Stedets Tradition fra ældgammel Tid, dog ikke mindst fra Aakjærs Glansperiode. Omsætningen havde dog sikkert ikke været tilfredsstillende, thi nogle Aar senere købte Ejeren af Ondrupgaard, Jens Karl Leth, Pakhuset og Købmandsforretningen, der nu fik et betydeligt Opsving, idet han købte Korn af Bønderne og saa magede det saaledes, at de fik Varer med hjem fra Købmandsforretningen, saa at denne kunde notere en støt Fremgang, der kulminerede, da den i 1896 ogsaa fik Handel med Foderstoffer. Oplandet var godt, mod Syd laa Alrø, og Vejen over Vadegrunden, som Alrøboerne benyttede, naar de havde Ærinde paa Fastlandet, gik ikke saa langt derfra. Kunde en saadan Forretning bestaa under de ændrede Forhold med Banen som den store Trafikkonkurrent?

Efter Jens Karl Leth ejedes Forretningen af to Købmænd, hvoraf den sidste, Foldberg, solgte den i 1910 til Fængselsvæsenet i Horsens, hvorved der sattes et forsvarligt Punktum for en Tidsperiode, i hvilken Steder og Pladser, som i Dag betegnes som afsides, var Skueplads for et livligt Handelssamkvem med Impulser, der i Modsætning til nu gik fra Kysten og ind i Landet.

Det var i hine Dage ikke noget usædvanligt, at en Skude ogsaa lagde til ved Dyngby Strand, hvor der ikke var nogen egentlig Ladeplads, men gode Besejlingsforhold. Det var ved Vejen, der gaar ned fra Grindsnab, og det var mest Skuder fra Tunø og Samsø, ladet med Kreaturer enten til eller fra disse Øer. Fra 1845 maatte nemlig Landboere opkøbe og sælge Landets Frembringelser til Købstæderne, og da Befolkningen i Dyngby og den paa Tunø og ogsaa Nordsamsø regnede hinanden for Naboer, skønt der var 10—15 km imellem dem, saa var det tit, at der var Brug for Fartøjer dem imellem. Et Minde om denne Handel er den store Sten i Havet lige udenfor Dyngby, kaldet »Den brune Hest«, hvortil knytter sig følgende Sagn, som jeg har fundet optegnet paa Det kgl. Bibliotek:

En Gaardejer i Dyngby solgte en brun Hest til en Mand paa Samsø. Hesten længtes imidlertid efter sit gamle Hjem, thi »der er ingen Bøj som Dyngbøj«. Den svømmede hjem den 12 km lange Vej. Atter sendtes den af Sted, men den sled sig løs paany og begav sig igen paa Svømmeturen. Denne Gang naaede den kun til Kysten af Jylland, her var den saa udmattet, at den druknede just som den naaede den Sten, der den Dag i Dag ligger kun 20—30 m ude i Havet. Men siden den Dag kaldtes Stenen for »Den brune Hest«.

Det kan lige nævnes, at svenske Skuder med Fiskeopkøbere laa undertiden i flere Dage udenfor Hou, naar Fiskeriet gav godt.

Men saa kom Hads-Ning Herreds Jernbane, og med eet Slag forandredes hele Billedet.

Saxild-Købmanden Niels Jensen saa bedre Fremtidsmuligheder i Malling, han blev det moderne Mallings Skaber er der blevet sagt om ham. Pakhuset flyttedes fra Stranden og ind til Saxild By. I Norsminde blev det ogsaa smaat med ind- og udgaaende Skibe. Pakhuset ved Boulstrup flyttedes til Stationen og blev senere Jydsk Andels Foderstofforretnings Mølleri og Oplag, er forøvrigt flyttet endnu en Gang, men da kun 100 m længere mod Vest. Pakhuset i Hou blev staaende, men kom til at tjene andre Formaal, Byen fik en uventet Opblomstring, da den jo fik baade Jernbane og Havn foræret.

Baade Norsminde og Boulstrup maatte af med Toldopsynsmanden, Hou blev Sæde for dette Opsyn. Nu indstilledes den regelmæssige Patruljetjeneste langs Stranden forøvrigt til Befolkningens Beklagelse, thi nu var der ikke oftere Lejlighed til at dreje den kongelige Embedsmand en Knap, ved f. Eks. som man gjorde det i Boulstrup, at holde Manden hen med Snak eller servere udsøgte lækre Varer for ham, baade Mad og Drikke, alt imens der i Huj og Hast blev bedrevet forskellige Smuglerikunster ved Stranden og derved igen lagt Ved til Folkeviddets Baal. Det skal være ved en saadan Bispisnings- og Beskænkingslejlighed, at de Ord skal være faldet, som senere er blevet til en Slags bevingede Ord, og som giver en lille Forestilling om, at det var appetitvækkende med disse Patruljeture ved Stranden. Tolderen, der ellers kunde gøre Besked ved et Bord, lagde træt Gaffelen og udbød: »En And er da et dumt Dyr, for meget til en og for lidt til to!«

Østjyske Folkeminder

Agerland, der var gaaet i Lyng.

Før man kommer igennem Tønning By (Tyrsting Herred) passerer man Hjorddiget. Det stammer fra den Tid, da Folk havde Fællesdrev. Om Morgenen, naar Hyrden kom, tudede han i sit Kohorn, og saa tudede man alt Kvæget ud af Tønning By. Denne bestod af fire Helgaarde og fire Halvgaarde foruden Præstegaarden, Kirken og Skolen. Omkring Aar 1800 laa for Præstegaardens Vedkommende 64 Tdr. Land i Lyng og for Helgaardenes ca. 50 Tdr. Land. Det bar tydeligt Mærke af at have været Agerland engang, vel før Pestens Tid.

Rs. Emanuel.

Folkeliiv i Grædstrup Sogn.

Oplegninger af Peter Knudsen, Lavel.

Ved August F. Schmidt.

(Sluttet).

Bryllup.

Naar der i Grædstrup Sogn var et Par unge Folk, som havde lovet hinanden Huldskab og Troskab, og det bestemtes, at de skulde giftes¹⁾, var det første, der foretoges, at der blev holdt Jagilde, Forlovelsesgilde. Dette holdtes altid i Brudens Hjem. Her samledes den vordende Ægtemand med sine Forældre, dersom de levede. Det var altid en Lørdag Aften. De to unge skulde da i de tilstedeværendes Paahør erklære, at de vilde ægte hinanden. Naar Parret havde givet hinanden Haanden derpaa, lagde de tilstedeværende Forældre deres Hænder ovenpaa og ønskede dem al mulig Lykke og Held i deres Samliv. — Søndag Morgen kørte Brudens Fader og Brudgommens Fader med Brudgommen til Præsten for at begære Tillysning. Var deres Fader ikke levende, var det to andre Mænd af den nære Familie, der var med til Præsten som Forlovare. De to Forlovare skulde underskrive deres Navne egenhændig i Kirkebogen til Vidne paa, at der ikke var noget til Hinder for det unge Pars lovlige Ægteskab. Samme Søndag blev der lyst første Gang. Tillysningen skulde altid foregaa i Kirken i det Sogn, hvor Brudens Hjem var. Tillysningsritualet fra Prædikestolen lød aaledes: »Der lyses til det hellige Ægteskab første Gang for Ungkarl N. N. af N. N. og Ungpige N. N. af N. N. Skulde nogen have noget lovligt at indvende mod denne ægteskabelige Forbindelse, maa der siges til i rette Tid og paa rette Sted og siden tie. Men tillige at Kærlighedens Fader, som selv har indstiftet Ægteskabet til Menneskeslægten Forplantelse, Gud til Ære, dem til Velsignelse, og os andre et følgeværdigt Mønster«.

I to efterfølgende Søndage blev der lyst, henholdsvis anden og tredje Gang. Naar der saa var lyst de tre Gange, blev der taget fat paa Forberedelserne til Bryllupsfest, der altid holdtes en Fredag i Brudens Hjem. Naar Bryllupsdagen var blevet bestemt, sendtes der Bud efter Bydmanden om at møde og faa sin Instruks. Indbydelsen til Bryllup skete i Reglen 14 Dage forud. Naar Bydmanden kom for at indbyde, et Hverv, han skulde forrette staaende, lød Indbydelsen saaledes (Dialekten brugtes): »A kommer o sku hels fra Niels o hans Kjærest o fra hinne Faar o Muer, om I vil vær saa gue o mød ve dem te Bryllup o Fredag 8 Dau æ Klok 10 om Formidden, nyd lidt te Frokost, følle mej te æ Kjerck o hør o æ Brudviels, følle mej hjem o fo noed til jer Onnen, og dier atter ta Diel i æ Daans, blyv o spis Kvælsnætter om Auten. Mød igen om Lauden Kl. 10 te Frokost og spis Onnen, ta Diel i æ Daans og blyv o spis Kvælsnætter. Mød igjen om Søndauen te Frokost og dieretter følle mæ di Ung te Kjerck, følle mej hjem o fo lidt te jer Onnen, o ta Diel i æ Daans o spis Kvælsnætter om Auten«. — Kunde Bydmanden synge, ellers skulde han fremsige et Vers paa Rim, der ofte lød saaledes: »De Unge ønskes Lykke i deres Liv og Færd, saa de sig altid kan smykke med mange Børn kjær«. — Alt dette skulde Bydmanden forrette, før han maatte sætte sig ned.

¹⁾ Bryllupsvarsel: Naar en Myrthe i Vinduet gav sig til at skyde friske Blade og vokse stærkt, betød det, at der snarest skulde tages af Myrthen til en Brudekrans.

I Gildehuset blev der saa taget fat paa Forberedelserne med Slagtning, Brygning, Bagning og Rengøring. En 3 Dage før Gildet sendte de indbudne deres Pige til Gildehjemmet med Foen, der bestod af et Stykke Smør paa 8 a 10 Pund, nogle Snese Æg, et Par Høns eller Ænder, Fløde og ofte en Kalvefjerding. Naar Pigen havde afleveret dette, fik hun en Foenkage med hjem, det skulde altid være en rund Sigtekage, der var bagt til dette Brug — som Bevis paa, at hun havde afleveret paa rette Sted. Da det Smør, der sendtes, skulde sættes frem paa Gildebordet, gjaldt det om, hvem der kunde pynte Smørret finest. Naar saa Gilledagen kom, var den første, der mødte ingen anden end Bydemanden. Han skulde være Skænker ved Gildet. Derefter mødte to Musikanter, som paa deres Klarinet skulde blæse den første Velkomsthilsen til de ankommende Bryllupsgæster. Eftersom disse var traadt ind og ønsket velkommen, bød Bydemanden en Dram og Kager til. Naar saa Bryllupsgæsterne var samlede i Brudens Hjem, ankom Brudgommen med sit Følge ledsaget af to Musikanter i Spidsen, blæsende af Lungernes fulde Kraft. Naar saa de sidst ankomne havde smagt paa Bydemandens Varer, blev alle bænkede omkring Frokostbordet, hvor der var varm Steg, som der toges dygtigt med Dramme til — og en Kaffe-punch ovenpaa. Saa samledes Vognene for at køre til Kirke. Endvidere to eller fire Forridere. I den forreste Vogn havde de fire Musikanter Plads. I den anden Vogn Brudgommen med Bruden paa sin venstre Side. I den tredje Vogn de fire Brudepiger. I den fjerde Vogn de fire Ungkarlsførere. I den femte Vogn de fire Brudekoner. I den sjette Vogn de fire Brudemænd, og i de øvrige Vogne Resten af Brudefølget — ofte mellem 20 og 30 Vogne. Musikanterne blæste paa deres Klarinetter uafbrudt paa Vejen til Kirken. De fulgte med til Kirkegaardslaagen, længere maatte de ikke komme.

Brudeparret gik forrest ind i Kirken, Bruden paa venstre Side. Dernæst en Ungkarlsfører med en Brudepige under højre Arm og saaledes fremdeles, Brudemænd og Brudekoner bagerst, og sidst det øvrige af Følget. Brudgom og Brud tog Plads i den øverste Kirkestol, hver ved sin Side. De øvrige Bestillingsfolk i samme Rækkefølge som paa Vejen til Kirken. Det var en ufravigelig Regel, at de to Forlovere skulde være Brudemænd paa Bryllupsdagen. — Naar Vielsen var forbi, gik hele Følget op til Alteret og ofrede til Præst og Degn. Brudeparret forrest, derefter Brudemænd og Brudekoner, Brudepiger og Ungkarlsførere, og sidst det øvrige af Følget. Det kan nok være, at der blev lagt en ordentlig Dyng Sølvdalere paa Alteret til Præsten og i Degnestolen til Degnen. Efter en Salme forlodes Kirken, og udenfor Kirkegaarden lød atter Klarinetternes Toner. Hjemad fra Kirken kørtes som til Kirken, kun sad Bruden ved højre Side af Brudgommen, og Brudemænd og Brudekoner kørte næst efter Brudeparret. Efter Hjemkomsten til Gildehuset maatte Bydemanden atter frem med sin Dramflaske, og derefter skulde han føre Følget til Bords. Her gjaldt det for ham om, at han ikke anviste forkerte Pladser. For Midten af det lange Bord i Storstuen, hvor der særlig var pyntet med Blomster, var Brudeparrets Plads, og ved begge Sider af dem de øvrige Bestillingsfolk. Ved højre Side af Bruden hendes Brudekoner, Brudemænd, Brudepiger og Ungkarlsførere. Ved venstre Side af Brudgommen hans Brudemænd, Brudekoner, Ungkarlsførere og Brudepiger. Overfor Brudeparret, paa den anden Side af Bordet, skulde Præsten og Degnen med deres Madammer have Plads (Titlen: Fruer kendtes ikke saa meget dengang). Saa blev der sunget en Salme, og Maaltidet begyndte. Retterne bestod af Oksekødssuppe med Oksekød og Peberrod. Derefter Sødssuppe — Bygsuppe som den kaldtes — med Kalvesteg. Saa Risengrød med Bergensfisk og Smørsauce. Derefter Søsterkage med Dramme til Mændene og Mjød til Kvinderne.

Naar Hovedretterne ved Bryllupsmiddagen var spist, holdt Præsten en Tale til Ære for de nygifte. — Ved den sidste Ret maatte Bydemanden i Funktion med at skænke Dramme. Den Bydemand, som her er Tale om, hed Søren Andersen, og hver Gang han bød en Dram, sagde han: »Væ saague, Æselhue, vil do ha no Plut!« Et Udtryk, som morede Forsamlingen. Under Maaltidet skiftedes Musikanterne, to og to ad Gangen, til at spille paa æ Fjøl (Violinen), og naar der var afspist, gik Bydemanden rundt og indsamlede Spillemandspenge. Nu blev der takket for Mad, sunget en Salme, og medens Stuen blev ryddet til Dans, blev Tobakspiberne tændt, og Musikanterne fik deres Gildemad.

Derefter blev der spillet op til Dans. Den første Dans skulde Bydemanden danse med Opvartningskonen, feje Gulvet for Brudeparret, som det hed.

Næste Dans var alene forbeholdt Brudeparret. Derefter kom Turen til Brudemænd med Brudekoner, og saa Ungkarlsførere med Brudepiger. Siden for hele Forsamlingen, hvem der vilde og kunde. Dansene var dengang: Pærevals, Tyrolervals, Wienervals, Hamborger, Hopsa, Tyrolerhopsa. Mazurka, Sweitrit, Trekant, Berlinerkonter[-kontra], Gammeldagskonter, Polonaise, Hornpik, Tauling, og det var ikke saa sjældent, naar Dampen kom rigtig op, at der blev bestilt 25 Sweitrit i en Køre, som de dansende saa skiftedes til at danse. Til en saadan Tur kneb det saa haardt for Musikanterne, at de maatte staa op. Under Dansen maatte Bydemanden ikke glemme at byde de dansende en Læskedrik af sin Flaske og sit Ølkrus. Naar der saa var danset et Par Timer, blev der serveret Kaffe og Søsterkage i en anden Stue. Kaffen indtoges af Deltagerne, der kom ind Holdvis, først Brudefolkene og deres Bestillingsfolk, de tog en forsvarlig Kaffe-punch som Eftermad til Kaffen. Længere hen paa Natten blev der atter dækket Borde i Storstuen til Kvældsnetter, hvor der serveredes med Grisesteg, Kalvesteg, Høns- og Andesteg, var det om Sommeren tilligemed Lammesteg, og rigeligt med Dramme til. Saa blev der igen danset, og hen paa Natten, naar der vistes Tegn til Opbrud, blev der budt paa Kaffe med Søsterkage, og et Par vældige Kaffe-punche blev der sluttet af med. Det hed: Folk kunde ikke gaa paa et Ben, derfor de to Punche.

Eftersom Gæsterne var stegne til Vogns, maatte Bydemanden ofre en Rejse-dram til Afsked. Dermed var den første Gildetag til Ende.

Næste Formiddag mødte de indbudne Gæster til Frokost. Derefter Dans. Til Middag hen paa Eftermiddagen: Bygsuppe med Steg, Risgrød med oplukket Bergensfisk i Smør, Søsterkage med Dramme og Mjød til Kvinderne. Saa atter Dans, til der skulde spises Kvældsnetter, Kaffe og Kage med Kaffe-punch til Afslutning.

Om Søndagen mødtes atter, og efter Frokost kørtes sammen til Kirken, og efter Kirketjenesten drog de, der ikke var af den nære Slægt, hjem. — Søndag Aften var de unge indbudt til Bispisning og Dans, og dermed sluttede det tre Dages Bryllupsgilde.

Som Brudeskænk, Brudegave, blev der givet en Femdalersseddel, det var det mindste. Ellers en Tidalersseddel, og naar det skulde være rigtig flot, en Tyvedalersseddel.

Brudefolkernes Klædedragt var: for Brudgommen sort, langskødet Frakke, Bukser og Vest af samme Slags Tøj, høj Silkehat med Silketørklæde om Halsen, Overfrakke af sort, graa eller brun Farve. For Bruden sort Kjole af Silke eller andre sorte Stoffer, og sort Kaabe. Paa Hovedet en Myrtekrans med et langt hvidt Slør — Brudeslør —, der var saa langt, at det kunde naa Jorden. Det antoges for et godt Varsel, naar Bruden til og fra Kirken kunde sidde med Sløret bart, uden at have det tildækket. Var det Regnvejr paa en Bryllupsdag, var det Varsel om et uheldigt Samliv for det nygifte Par. Kom der milde Tordenbyger, var det et godt Varsel. Det hed nemlig, at det regnede Guld i Brudens Skød. Skete det, at en Vogn væltede, naar der kørtes til eller fra Kirken paa Bryllupsdagen, var dette ogsaa et ondt Varsel. Endvidere troedes det for bestemt, at den af Brudefolkene, der først kom til at røre sig, naar de stod foran Præsten under Vielsen, skulde først dø, og Livets Længde bestemtes derefter.

Naar Bruden den første Dag havde danset nogle Danse i Brudekjole og med Brudeslør, afførte hun sig dette og tog en lettere Dragt paa til den øvrige Del af Dansen.

Det var en ufravigelig Regel, at Brudeparret paa den første Bryllupsdag skulde være iført Tøj, som aldrig havde været i Brug før, og det fra inderst til yderst. Det troede man gav Lykke i Fremtiden. Paa Bryllupsdagen maatte Bruden ikke selv klæde sig paa, men en anden Pige skulde pynte hende, tiest den Sypige, der havde syet Brudekjolen. Den Skik har holdt sig helt ned til Nutiden.

Ned gennem de sidste 30—40 Aar (inden 1918) er de store Bryllupper helt blevet afskaffede. Er der nu til Dags en enkelt Gang et større Bryllup, er det kun den nære Slægt, der fungerer som Bestillingsfolk i indskrænket Tal. Forridere og Musik til Kirken er nu for mange Aar siden ophørt ved Bryllupsfesterne, og der er hverken Dans eller flere Dages Gilde, og der serveres kun Suppe og Steg til Bryllupsmiddagen. Spiritus bruges ikke. Skal det være rigtig flot, serveres Rødvin til Lagkagen, men ogsaa dette var i 1918 yderst sjældent. Ved Bryllupper i de sidste 30—40 Aar (inden 1918) gaves der kun sjældent Penge til Brudegaver, men derimod Nyttgaver, Møbler, som

flere i Fællesskab gav Bidrag til, Nikkelvarer, Porcellæn, Dækketøj, Skeer, Knive og Gaffler m. v.

»Ja, saaledes kan vi ældre huske, at Tiden og Skikkene har forandret sig i den Tid, vi kan huske og har oplevet i vor Ungdomstid; men ingen af os ved, hvormeget Tid og Skikke kan forandre sig, naar vore kære Børn og Børnebørn naar op til 70 Aars Alderen«.

Død og Begravelse.

Forskellige Tildragelser blev tolkede som Dødsvarsler. Naar en Sempelfi blomstrede i Vinduet, antoges det som et Tegn paa, at der vilde ske et Dødsfald i Huset. At drømme om grønt eller hvidt var ligeledes et Dødsvarsel. Naar der saas Ringe i Tobaksrøgen, betød det at spørge Lig; Dødsfald. Naar et hvidt Faar fik et sort Lam, betød det Dødsfald i den nære Familie. Naar Muldvarpen skød Muldskud op tæt ved Huset, betød det Dødsfald inden Aaret var omme. Naar Hunden tudede, betød det snarligt Dødsfald. Og naar Uglen kom hjem og satte sig til at tude paa Huset, betød det Dødsfald. Det hed: »Hvem mon han nu tuder for?«

Naar saa et Dødsfald var indtruffet, var det første, der blev foretaget, at anmelde det til Sognepræsten og faa Begravelsesdag og Tid bestemt (Tiden var almindeligvis Kl. 12 Middag). Saa blev Hydemanden sendt rundt til alle dem, som skulde med til Begravelsen. Hans Indbydelse lød saaledes: »A skal hils fra N. N., om I vil mød ve dem paa Tosda Kl. 9, nyd let te Frokost, følle mej te æ Kjerk, hør o æ Ligpreken, følle ham (eller hind) te æ Grau, følle mej hjem o fo noed mej te jer Onnen.« — I Begraveshjemmet blev der straks hentet Kokkekone til at brygge, bage og slagte. Fra Dødsdagen til Begravelsesdagen var der i Reglen 8 Dage. Naar Liget havde ligget paa Straa i 3 Døgn, kom to Ligsynsmænd og synede det, gav Attest, at det var ikke skindødt. Attesten lød saaledes: Var Øjnene brustne? Ja. Var Dødstivhed tilstede? Ja. Var Endetarmlen aabnet? Ja. Var Underlivet anslaaet med grønne Pletter? Ja. Var der Liglugt tilstede? Ja. N. N. Ligsynsmand. N. N. Ligsynsmand. — Ligeledes skulde det anmeldes for Skifteretten, naar nogen afgik ved Døden. Hertil gaves følgende Attest — Jordseddell som den kaldtes: »For Skifteretten er anmeldt, at N. N. er afgaaet ved Døden den 15. ds.« — Begge disse Attester skulde leveres Præsten paa Begravelsesdagen, inden maatte han ikke kaste Jord paa Kisten. — Naar Liget var synet af Ligsynsmændene, blev det klædt og lagt i Kiste. Kisten, der blev lavet af en Snedker i Nærheden, var altid sortmalet. Der blev købt Liglærred til at klæde Liget med. Dette besørgeades af fire Kvinder — Klædekvinder — som dertil var indbudt. Saaledes henstod Liget saa til Begravelsesdagen. — Naar Pigerne kom med Fon (Sending), blev de vist Liget, men de fleste var bange for at se et Lig. Det stod gerne i Storstuen, og der var anbragt to Lys, der stod og brændte ved dets Hoved baade Nat og Dag. Naar Gæsterne kom paa Begravelsesdagen, medbragte de alle en Krans, hjemmelavet, af Gran, Mos, Kristtorn og med Papirblomster i. Gæsterne blev straks bænkedede omkring Frokostbordet, hvorpaa der var varm Flæskesteg, Høns- eller Andesteg, og der vankede rigeligt med Dramme til. Efter Frokosten Kaffe og Kaffeponche. Det traf sig ikke saa sjældent, at en eller flere af Gæsterne fik saa stor en Rus, at de slet ikke kunde følge den døde til Graven! Saa kom Degnen med en Gr a v s k r i f t, der blev slaaet paa Kistelaaget med nogle Smaasøm. »Gravskrift over velagtede N. N., født den 18-6-18., død den 5-2-18.«, og derefter nogle Vers, som Degnen havde fundet passende, og saa til Slutning: »Hvil i Fred!«, »Sov sødt!« eller: »Højt elsket og savnet!« Degnen sang en Salm, i Reglen den: »Hvo ved, hvor nær mig er min Ende«, og derefter holdt han en rosende Tale over den Døde. Naar Talen, der ofte var lang, fik Ende, sagde de paarørende Farvel til den Døde, ret ofte med et Kys, medens Taarer flød, saa tog et Par af Klædekvinderne fat paa at tildække Liget, og et Par Mand satte Laaget paa og hamrede det fast med fire Tretommersøm, et i hvert Hjørne af Laaget og Kisten. Saa bares Kisten af seks Mand ud paa Vognen, og Liget satte sig i Bevægelse efter Kirken til. Der var i de større Begravelser 20—30 Vogne i Følget. Til Kirken maatte kun køres i Skridtgang, for ikke at vække den Døde. Ved Ankomsten til Kirkegaardslaagen mødte Præsten og modtog de to Attester, og de seks Bærere bar Liget ind i Kirken under Salmesang. Kisten sattes paa to Ligskamler i Kordøren. Derfra eller fra Prædike-

stolen holdt Præsten en rosende Ligtale, der betaltes med fra 10 til 20 Rigsdaler. Degnen fik i Reglen kun halvt saa meget. Naar Liget saa under Klokke-ringning var sænket i Graven, og de tre Skovle Jord var kastet paa, tog Følget, almindeligvis fire Mand, fat paa at jævne Graven, og naar dette var besørget, blev Spade og Skovle lagt i Kors ovenpaa Graven. Var den øverste en Spade, betød det, at det næste Lig blev en Mand, men var det en Skovl, blev det en Kvinde. Hjemad fra Kirken skulde der køres i Trav, for at Liget ikke skulde naa Følget. Efter Hjemkomsten vankede der Oksekødsuppe med Kød og Peberrod, Sødsuppe og Steg, og som Dessert Søsterkage dygtigt med Dramme til. Snart efter Kaffe og Punch. De, som saa ikke tog hjem, fik Kvældsnetter om Aftenen. — I 1918 var de store Begravelser forlængst aflagt. Da beværtedes der med Kaffe og Kage, ingen Spiritus. —

Og hermed tager vi Afsked med det gamle Grædstrup.

Forsvundne Gravminder i og ved Hornslet Kirke.

MEDLEMMER af 14 Generationer af Slægten Rosenkranz, en af den danske Adels betydeligste, er begravet i Hornslet Kirke, som derved er blevet en af de danske Landsbykirker, der er rigest paa Epitafier og Gravsten. Ikke desto mindre har Kirken rummet endnu flere Gravminder, bl. a. en Del Ligsten, der har ligget i Kirkens Gulv, men er taget op og anvendt til Trappesten m. m. (se Eskild Nørgaard, Hornslet Kirke).

Oplysninger om to Gravsten og et Epitafium, der er fjernet fra Kirken, samt om tre Gravsten, der har ligget paa Kirkegaarden, findes i Haandskriftet »Hornslet Kirkis Monumenter og Epitaphia« (Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Sml. 752, 4). Dette Haandskrift, der har tilhørt P. F. Suhm og før ham Jacob Langebek, stammer ifølge Emil Gigas's Katalog over Det kgl. Biblioteks Haandskrifter vedr. Norden, Bd. 1, S. 257, fra det 18. Aarhundrede. Medens det medtager Indskriften paa en Klokke, der blev støbt i 1676, gengiver det imidlertid hverken Indskriften paa den Trætavle, der blev ophængt til Minde om Degnen Claus Sørensen Vejle antagelig kort Tid efter hans Død i 1690, eller Indskifterne paa den Laage til Prædikestolen og det Træhylster om Døbefonten, Fru Margrethe Krabbe skænkede Kirken i 1699 (se Haandskriftet, Det kgl. Bibliotek, Thott 1441, 4). Er Gigas's Datering rigtig, maa det derfor formodes, at det er skrevet af efter en Beskrivelse af Kirken, der er affattet i Tiden mellem 1676 og 1690—91. Denne Kirkebeskrivelses Forfatter var en latinkyndig Mand. Hvis han boede i Hornslet, har han antagelig enten været Præsten Niels Olufsen Ravn, den den 2. Maj 1690 afdøde Degn, Claus Sørensen Vejle (se Jyske Samlinger, 3. Rk., Bd. 2, S. 453), eller hans Eftermand, Hans Clausen Thrane. Snarest vil man være tilbøjelig til at tænke paa den sidste, der senere skrev en »Descriptio Metrica (d. v. s. en versificeret Beskrivelse) ofver Rosenholm samt Kirchen Hornslet« (se Jyske Samlinger, 3. Rk., Bd. 2, S. 445).

De ældste forsvundne Gravminder, der omtales i Haandskriftet Ny kgl. Sml. 752, 4, er et Epitafium og en Gravsten over Søren Pedersen, »barnfød i

Koudal (Vellev Sogn, Hovlbjerg Herred), som boede og døde i Skalkier (d. v. s. Gaarden Skovlkær i Hornslet Sogn), fordum Foged paa Rosenholm og Stichtskriver udj Calløe Lehn, som døde d. 13. Sept. Aar 1638, hans Alder 54 Aar«, og hans Hustru Margrethe Pedersdatter. Stenen over Søren Pedersen, der ogsaa havde været Herredsfoged i Sønder Hald og Øster Lisbjerg Herreder (se Jyske Samlinger, 3. Rk., Bd. 2, S. 458), laa i Taarnet ved Døbefonten. I Hornslet Kirke som i saa mange andre Kirker har Døbefonten altsaa langt ned i Tiden staaet i Taarnrummet i Kirkens Vestende.

»Neden for Kirkedøren« har der ligget en Ligsten over Sognepræsten Hr. Christen Nielsen og hans Hustru Anna Pedersdatter. Christen Nielsen døde, efter hvad Indskriften oplyser, den 12. Maj 1640, da han gik i sit 39. Aar (jfr. Jyske Samlinger, 3. Rk., Bd. 2, S. 453).

Af Gravstenene paa Kirkegaarden er den interessanteste »en liden Steen uden for Waabenhuusmuuren under Bibliothechets vestre Vinduer«. Den laa over »Hans Gabrielsøn Bygmester, barnfød i Italien, Borger og Indvaaner i Faaborg i Fyen, som døde paa Rosenholm d. 7. Octobr. 1621« (jfr. Pontoppidans Marmora Danica, Bd. 2, S. 152). Hans Gabrielsen omtales første Gang her i Landet i 1606, da han opførte et Kornhus i Korsør, men boede i Odense (Weilbachs Kunstnerleksikon). Ved sin Død paa Rosenholm har han utvivlsomt arbejdet for Holger Rosenkrantz, næppe paa Opførelsen af nogen af Rosenholms fire Hovedfløje, der er bygget før eller efter den Tid, men muligvis paa det Kapel, der er indrettet i Hovedfløjens Kælder (se Vilhelm Lorenzen, Rosenholms Bygmestre, S. 56). Udelukket er det vel heller ikke, at den Etage, Holger Rosenkrantz byggede oven paa Hornslet Kirkes Vaabenhus og indrettede til Bibliotek (Eskild Nørgaard, Hornslet Kirke), er opført af Hans Gabrielsen. Forholder det sig saaledes, fik han altsaa sit sidste Hvilested neden for en Mur, han selv havde været med til at bygge.

Foruden Hans Gabrielsens Ligsten har der ligget to Sten paa Kirkegaarden mellem Vaabenhuset og Kapellet. Den ene Sten laa over Søren Nielsen, »som boede og døde i Elkier Gaard Aar 1643 d. 4. Novembris, hans Alder 63 Aar«, medens den anden laa over »Clement Jørgensøn Møller, barnfød i Scafføe Gaards Mølle«, og hans Kone »Anna Sørensdatter, barnfød i Mørche, som døde d. 7. Maji Aar 1650, hendes Alder 70 Aar, og levede tilsammen i Ægteskab 53 Aar, aflede 14 Børn, 9 Sønner og 5 Døttre«.

I Jens Worms Manuskriptsamling, der har tilhørt Horsens Statsskole, men nu er flyttet til Landsarkivet i Viborg, ligger et Hæfte, som ogsaa indeholder Afskrifter af Inskriptionerne paa Hornslet Kirkes Gravminder og Inventar. En Jævnførelse af dette Haandskrift med Haandskriftet Ny kgl. Sml. 752, 4, viser, at de begge gaar tilbage til samme Forlæg, men at intet af de to Haandskrifter er skrevet af efter det andet. Af Varianter, der giver Beskrivelsen af forsvundne Gravminder eller Gengivelsen af deres Indskrifter en anden Mening, indeholder Haandskriftet i Jens Worms Manuskriptsamling to. I Henhold til den første laa Hans Gabrielsens Gravsten ikke »uden for«, men sad »uden paa« Vaabenhusets Mur (saaledes ogsaa ifølge Pontoppidans Marmora Danica, Bd. 2, S. 151). I Henhold til den anden laa en af Ligstenene paa Kirkegaarden ikke over en Mand, der hed »Clement Jørgensøn Møller«, men over en Mand, der hed »Clement Sørensen«.

P. R.

Folkesagn og Folkeoverleveringer fra Vedslet Sogn og Nabosogne.

Samlet af E. Hauberg Lund.

INDLEDNING

af Arkivar, mag. art. Hans Ellekilde.

Folkesagn er Digtning inspireret af Hjemstavnens Naturforhold, dens Kulturmindesmærker, dens fremtrædende Personligheder og af Hjemstavnens historiske Oplevelser gennem Tiderne, vi kan godt sige i Fortid, Nutid og Fremtid. Folkesagnet har fremragende folkepoetisk Værdi ved sin anskuelige Fortælling om Fortidens Tro. Den store Kampesten paa Marken, som vi nu ud fra Geologien ved er bleven ført med Isen fra Norge eller fra Finland til Danmark, er efter Folkesagnet Opfattelse kastet af en Kæmpe eller Kæmpekvinde gerne fra modsat Kyst efter hinanden. eller efter Sognets kristne Kirke. Det store gamle Træ kan bevare Mindet om Fortidens Mennesker, vi behøver kun at tænke paa Niels Ebbesens Eg i Foldby. Fra Folkesagnet bevaret i næsten 300 Aar til 1623 ved vi næsten med matematisk Sikkerhed, at Niels Ebbesens Herregaard var Ris Hovgaard i Norring, Foldby Sogn — Folkevisens Norringris, senere Tidens Nørreris.

Hvor Adelshistorie og Præstehistorie kun giver de rene nøgne Fakta om selve den enkelte Herremand eller Præst, fortæller Folkesagnet anskueligt om deres Daad eller deres Misgerning. Vi ved derfor gennem Sagnet god Besked om den thylandske Herremand Jens Glob den haarde og hans Drab paa hans Farbroder, Biskop Oluf Glob af Børglum. — Vi skal derfor i det enkelte Sogn for alt i Verden ikke kaste Vrag paa Egnens Folkesagn, men vi skal finde dem frem fra Folkemunde og fra den ældre Folkemindelitteratur og glæde os over dem og bevare dem til Eftertiden. Hvad har ikke Sagnet om Holger Danske betydet for Eftertiden, det har vi selv erfaret i Frihedskampen. Det tænkte Thiele ikke paa, da han i 1817 optegnede Sagnet om Holger Danske under Kronborg, knap H. C. Andersen, da han inspireret af Thiele skrev sit Eventyr om Holger Danske.

Jeg skal nu gøre nærmere Rede for, hvad vi kender til Sagn fra Vedslet Sogn i Østjylland.

For nogle Aar siden udarbejdede Dansk Folkemindesamling paa det kongelige Bibliotek i København en Fortegnelse over de magre Sogne. Vi forstod derved Sogne, hvorfra der var indsamlet paaafaldende lidt Folkeoverlevering i Aarhundredernes Løb, dels ved Indsamling i det 17. Aarhundrede ved Ole Worm og Peder Resen, dels ved Indsamlinger i det 18., de saakaldte Præsteindberetninger, dels ved I. M. Thieles, Svend Grundtvigs og Evald Tang Kristensens storslaaede Indsamlinger i det 19. Aarhundrede og ved Dansk Folkemindesamlings Indsamlinger i det 20. Aarhundrede siden Samlingens Opretelse af Axel Olrik i 1904. Til disse Sogne hørte Vedslet Sogn, Vor Herred, Aarhus Amt. Ifølge vore topografiske Registranter over trykt og haandskrevet Folkemindestof fra de enkelte Sogne, tilgængeligt for alle interesserede Topografer og Lokalhistorikere, fandtes der kun fire Sagn fra Vedslet Sogn, alle optegnede af Evald Tang Kristensen. Det var hans Danske Sagn I, Nr. 966, et Svend Felding Sagn knyttet til Vedslet Bro, meddelt ham 1891 af den saakaldte Lamme-Ane, d. v. s. af Ane Hansdatter i Torrild (sml. Minder og Oplevelser III, S. 410). Dernæst Danske Sagn II, Nr. A 41, om et nøgent Ellebarn, som Anes Moder havde set, da hun tjente i Grumstrup. Saa Danske

Sagn II, Nr. H 519, et Ligskaresagn, knyttet til Vedslet Kirke, meddelt 1886 af Elev paa Mellerup Højskole Peder Holdskov fra Oldrup, siden bosat i Gjesing, Frøering Sogn (se Minder og Optegnelser III, S. 57). Endelig Danske Sagn, Ny Række IV, Nr. 657, et udmærket Sagn om den desværre unavngivne Herredsfoged paa Hede Mølle, der bistod en fattig Mand i Baastrup, der var anklaget for at have overfaldet en kongelig Post. Sagnet er meddelt af den fortrinlige Sagnmeddeler, Møllersvend Peder Johansen, Fuldbro Mølle, f. 15. April 1855 i Svejstrup, Dover Sogn (se Jydsk Almuelev, Tillægsbind VI, Nr. 924, Gl. Kildevæld, S. 53, Nr. 45, sml. Minder og Opt. III, S. 158, IV S. 73).

I Traps Danmark, 4. Udg. VIII, S. 391, fortælles, at der en halv Fjerdingvej sydøst for Kirken ligger en Plads, Trolldkirken, hvor Kirken efter Sigende skulde have ligget, men Trolldene hindrede Opførelsen. Da Pladsen blev ryddet og opdyrket, fandtes der store Granitsten og Murrester af Munkesten.

Det var det Folkemindestof fra Vedslet, som Dansk Folkemindesamling raadede over, da vi optog Vedslet Sogn paa Listen over de magre Sogne og offentliggjorde denne Liste.

Vi havde da den store Glæde, at Landbrugskandidat E. Hauberg Lund den 12. September 1941 henvendte sig til Dansk Folkemindesamling og indledte et Samarbejde med os, der resulterede i, at han i 1944—46 optegnede det her udgivne Folkemindestof fra Vedslet Sogn og Nabosogne. Stoffet med dets mange forskellige Smaatræk bliver her udgivet i Nummerform med de af Hauberg Lund givne Oplysninger om sine Hjemmelsmænd.

— Vi vil gerne indtrængende bede saa mange som muligt af »Østjydsk Hjemstavn« Holdere følge Hauberg Lunds udmærkede Eksempel og optegne Folkemindestof fra deres Hjemsgn. Især ønsker vi meget gerne Optegnelser fra de endnu temmelig svage Sogne Kasted, Spørring, Ølsted, Elev, Sabro, Tranbjerg, Tulstrup og Sporup i Aarhus Amt, og de tilsvarende Sogne i Randers Amt, nemlig Enslev, Vorup, Lerbjerg, Vejlbj, Nørager, Aarslev, Skjørring, Krogsbæk, Hammelev, Enslev i Djursland, Villersø, Hemmet, Kastbjerg i Djursland, Nimtofte, Hoed, Albøge, Egense, Roelse og Skarresø.

Men iøvrigt er det saaledes, at selv fra de allerbedste Sogne, saaledes fra Mørke Sogn, hvor vi har ganske fortrinlige Optegnelser af Gaardejer Aage Sørensen i Mellerup, eller fra Taaning i Aarhus Amt af Gaardejer Rasmus P. Randløv og mange andre gode Sogne i Aarhus og Randers Amter, har vi ingenlunde for meget Stof. Det Stof, vi faar optegnet af gode Mænd og Kvinder i disse Sogne, vil, selv om det ikke straks kan udgives, ligge som historisk Kildestof i Dansk Folkemindesamling forhaabentlig til fjerne Tider efter vore Forfædres Eksempel.

Hans Ellekilde.

* * *

Et Forvarsel.

1. En Høstdag gik min Oldefar i Marken og saa til Kornet. Da saa han paa een Gang et mærkeligt og betagende Skue.

Nede paa Landevejen saa langt Øjet kunde se, kom langsomt dragende en fuldt udrustet Hær med Fortrav, Fodfolk, Kanoner, Træn o. s. v. Da min Oldefar gik ned for at se nærmere til, var det hele forsvundet.

Tre Aar efter paa samme Tid og Sted saa han det samme Syn, og da var det virkelig. Det var Spaniolernes Indtog i 1808.

2. Kort efter at de havde huseret paa Egnen, fandt min Oldefar en Sølvspore, som Spaniolerne havde tabt. Han lod lave en Mage til, og de hænger nu her paa min Væg.

3. Fra min tidlige Barndom erindrer jeg endnu tydeligt, hvorledes vi ved Midnatstid kunde høre en underlig Lyd ude fra Gaarden. Det var som kom der en tung Karosse buldrende op gennem Gaarden for atter at forsvinde ud mellem Mejeribygningen og Kostalden.

(Johs. Therkelsen. Forfatter, forh. Ejer af Grumstrupgaard, f. 1876 paa Kejlstrupgaard).

4. I Assendrup Eng ligger en Kæmpesten, som der gaar et gammelt Sagn om. En Kæmpe eller Trold stod paa Bakken ved Fruering. Han kunde ikke lide Klangen af Kirkeklokker, og derfor tog han Kæmpestenen i en Slynge og kastede den mod Vedslet Kirke. Stenen ramte dog ikke Kirken, men faldt i Assendrup Eng tæt ved.

5. I Rudolfs Gaard i Grumstrup var det slemt med Spøgeri. Juleaften kunde de se en hvid Mand ude i Haven.

Lemme og Luger kunde aldrig holdes lukkede, men fløj altid op. Om Natten kunde der tit høres en Lyd — som en Klang af Sølvtøj.

Af og til lød nogle mærkelige Skrig som var der Ugler — men det var det alligevel ikke.

Der var fra gammel Tid stor Velstand i Rudolfs Gaard, og der skal være nedgravet en stor Skat, hvor Gaarden har ligget.

6. Paa Kiersholm er der et Værelse, hvor »Den hvide Dame« gaar ved Nattetid.

7. Paa Vejen mellem Grumstrup og Kattrup er der en Bro, der hedder Hjordbro. Vejen var i gammel Tid langt mere befærdet end nu om Stunder. Hjordbro var et meget usikkert Sted, hvor Folk ofte blev udplyndret. En kendt Mand fra Egnen kom saaledes en Nat ridende over Broen, da en Røver pludselig sprang frem og forlangte hans Penge. Rytteren gav imidlertid Hesten Sporene, Røveren naaede lige at faa fat i Hestens Hale, og fulgte saaledes i vildt Løb med et Stykke hen ad Vejen, indtil han tumlede i Grøften.

8. Ovre i Eriksholm Skov lige ud for det Sted, hvor Landevejen passerer Peterslund, er opkastet nogle gamle Jordvolde. Naar vi som Skolebørn var paa Skovtur, fortalte Lærer Gundersen os, at her havde Røverne i gamle Dage deres Huler. Forskellige Steder paa Landevejen havde Røverne udsprængt Snore, der stod i Forbindelse med Klokker i Hulen, saa Røverne altid kunde være underrettet om, naar der kom vejfarende om Natten.

I gamle Dage blev Røvere og Stimænd ofte henrettet paa Gerningsstedet. Saaledes skal der være henrettet Røvere i Vognporten paa Store Hovedgaard.

9. Omtrent for Enden af den Plads, hvor nu Mejeriet Enghauge ligger, laa i gamle Dage Gallipladsen. Den var Lege- og Eksercerplads for Skolebørnene. Naar der kom Gøglere til Byen, foreviste de ogsaa deres Kunster her. Ogsaa Bjørnetrækkere lod deres Dyr gøre Kunststykker her.

10. Medens Kyradsererne laa i Horsens, var en stor Del af Kærsholms Jorder udlagt til Græsning for Kyradsererhestene. En Mand, vi kaldte »Per Rytter«, passede Hestene. Han var tillige en dygtig Slagter og Handelsmand. Hans Slægt lever endnu paa Egnen.

(Rentier Rs. Andersen, f. 1862 paa Mosegaard i Grumstrup, forh. Ejer af Kiersholm).

11. I et trebundet Skel mellem Vedslet, Gangsted og Hovedgaard ligger en Forbryder begravet. Han hed Kresten.

(Meddelt af fhv. Gaardejer Adam Sørensen, f. 1867 i Grumstrup).

12. Her ovre paa Ballebo Mark var i gammel Daw en Teglovn, hvor der blev brændt Sten til de Ballebo Gaarde.

13. I Herregaarden i Vedslet skulde der altid ligge et Dødningehoved over Overstuedøren. Hvis det blev fjernet, blev der saadan en Susen og Uro i Gaarden, saa der ikke var til at være der.

14. I Kirkedal, fortalte min Moder, gik en hovedløs Hest.

(Meddelt af Gaardejer Jørgen Mathisen Kokballe, Grumstrup).

15. Paa Matr. Nr. 20 i Grumstrup ligger en stor Bakke, der kaldes Jesbjerg. Paa Bakkens Top laa tidligere en Kæmpehøj. Min Fader har fundet 2 Stenøkser deroppe. Paa samme Mark og paa Matr. Nr. 14 er fundet en Mængde Jydepotteskaar og Spor af Ildsteder, der altsammen viser hen til ældgammel Bebyggelse.

(Meddelt af fhv. Gaardejer og Sogneraadformd, K. Møller Knudsen, f. 1870 i Grumstrup).

16. Ved Longvejsbæk løber ved Nattetid en hovedløs Hund.

17. Den Krog, der fra Grumstrupgaards Mark gaar ind i Mosegaards Mark, kaldes Smedehjørnet. Her skal engang en Smed have hængt sig.

(Meddelt af Arhmd. Jens Nielsen, Assendrup).

18. Paa den yderste Spids af Dalsgaards Mark mod Assendrup Mark er der noget Krat. Det kalder vi Fandens Elle. Der spøjte det i gammel Daw. Hestene kunde aldrig staa bundet om Natten, for Kl. 12 kom Fanden, og saa ren' de løes.

(Meddelt af fhv. Grd. Georg Møller, Assendrup).

19. Paa Markskellet mellem Herregaarden i Vedslet og Mikkel Peder Vejmand gaar ved Nattetid en hovedløs Hest. Hvis man møder den, gaar man vild.

(Meddelt af fhv. Gdr. Hans Jørgen Rasmussen, f. i Vedslet 1875).

20. I Kirkedal var i gammel Daw en lille Sump. Her var engang en Mand maanet [manet] ned, og saa var der en svær Egepæl rammet igennem ham. Pælen stod der endnu i min Drengetid. Naar vi rokket, ku' vi høre en Lyd, der sagde: »Rok igen, Rok igen«, og min Moder fortalte, at naar vi rokkede med Pælen, kunde vi faa en rød Smørrebrød.

21. Mens a tjent paa Rindlegon, tjent min Søster i Haldshave. En Aften sku' vi følges ad hjem; mens a gik o vent, saa a tydelig et Liglam, der kom hen langs Kostalden.

22. I et gammelt Hus, som endnu ligger nederst i Grumstrup By, boede i gammel Daw »Gal Søren« og Ebbe Skrædders. Da Konen var død, begyndte det at spøge. Folk mente, at »Gal Søren« var bleven narret for sin Arvepart, og derfor kunde Moderen nu ikke faa Ro i Graven.

Hver Nat blev der banket 3 × 3 haarde Slag paa Døren. Man prøvede at sætte en stor Lænkehund udenfor Døren for at standse Spøgeriet, men det hjalp ikke. Saa gik de til den Torrild Præst. Og han hjalp. En sildig Aften skulde de med et Lommetørklæde gnide 3 Gange rundt om Nøglehullet paa Kirkedøren og saa gaa ned mod Gravstedet. Saa vilde der komme en' hvid Skikkelse, som de skulde kaste Lommetørklædet i Haanden paa — men der skulde passes paa, at der ikke blev rørt ved Skikkelsen, for saa kunde man miste Haanden.

23. En Aften, min Søster og jeg kom fra Hovedgaard og var kommen til Peterslund, saa vi paa en Sidevej et stort Ligfølge — 22 Vogne —, der kom ind mod Landevejen. Der var pæne Heste spændt for Fjedervognene, og Folkene i Vognene var alle sortklædte, men de sad og hængte saa sært i Agestolene. Det var en Juleaften, vi saa det. Den Aften kunde man altid se saa meget. — Da vi kom hjem til Lyset, blev vi syge begge to.

24. Naar man havde set et Ligtog, skulde man slaa op i Salmebog for at se, om det var til Sorg eller Glæde.

Ellepigerne danser.

25. Oppe paa Bakken paa Eriksholms Mark laa en Kæmpehøj, som vi kaldt »Stjenhøj«, og her boede Ellefolkene. Om Natten dansede Ellepigerne nedenfor paa den grønne Eng, som vi kaldt »Huelen«. Den ligger ved Landevejen nedenfor Peterslund.

Lygtemænd.

26. I Surmose her lige Syd for Grumstrup blev der i gammel Daw skaa-ret Tørv. Min Moder har ofte set en Lygtemand bevæge sig derhenne om Natten.

27. Hvor Landevejen passerer Skellet mellem Grumstrupgaard og Mosegaard kaldte vi »Det røde Led«.

Der hvor Landevejen naar Vedslet Skel kaldes Herregaardshjørnet.

Hvor Adam Sørensen og Vognmand Silch bor (Matr. Nr. 19b og e), laa et gammelt, langt Hus. Det var vist et gammelt Stuehus til en af Gaardene. Ved Siden af laa en Plads, vi kaldte Ryttertoften.

Min Mor kan huske, at der var Skov og Krat fra Peterslund langs Landevejen til Grumstrup.

Den første Købmandshandel paa Egnen var paa Peterslund, der dengang var kgl. privilegeret Kro.

I 1874 brændte Rothausens og Rs. Nielsens Gaarde og to Huse i Grumstrup. Der var en Mand mistænkt og arresteret, men Natten før han skulde til Paa-visning og se de mange brændte Dyr, hængte han sig i Arresten. — Der var lagt Baal tilrette i flere andre Gaarde, bl. a. Enghaugegaard og Grumstrup Overgaard, og skrevet paa Portene, at de skulde brænde, men heldigvis fængede Baalene ikke. Mandens Kone sagde altid, at han var uskyldig, og hun var saa sikker paa det, at hun vilde ønske, at alting vilde sygne hen for dem, hvis det ikke var sandt. Og mærkeligt var det, hvordan alting sygnede væk for dem. Børnene døde af Tæring og Kreaturerne sygnede hen.

(Fortalt af Husejer Thomas Pedersen, Grumstrup, 85 Aar gl.)

28. Oppe i Gangsted Bjerge boede en klog Kone, der hed Ellen. Engang blev der stjaalet Bleglærred fra en Gaard i Grumstrup, og man sendte saa Bud efter »den kloge Kone i Bjærren«. Da hun kom, sagde hun straks, at hun nok skulde vise dem et Billede af Tyven. »Hent en Spand Vand, saa skal jeg faa Person til at kigge derned, og saa kan I selv se Billedet af Tyven«. Den kloge Kone føjede dog til, at det vist ikke vilde hjælpe ret meget, da Lærredet allerede var skaaret i smaa Skjorter.

29. Min Oldefar havde været Herregaardsskytte og var en fin Jæger. Engang skød han to Gange forbi paa en Hare. Dette kunde han ikke rigtig forstaa. Det var en mægtig stor Hare. Lidt senere fik han den igen paa Skud. Han lagde da en Sølvknappe i Løbet og fyrede løs. Nu kunde han tydelig se, at Haren var anskudt; men han fik den alligevel ikke. Nogen Tid efter rygtedes det, at den kloge Kone var sengeliggende og der var nu ingen, der tvivlede om, at det var hende, der havde skabt sig om i en Hares Skikkelse.

30. I Nærheden af Hjorkjeld Skovhoved ved Tvingstrup laa et gammelt Hus, der hed »So do ham«; længere henne laa et andet Hus, der hed »Ta mæ ham«. I gamle Dage boede der Røvere i Hjorkjeld, og de aparte Navne siges at stamme fra Røvernes Signaler, naar der kom vejfarende.

31. Naar min Bedstefar kørte til Horsens med Korn, havde han altid sin Bøsse med. I Nærheden af Hjorkjeld stod han altid af og gik ved Siden af Vognen med spændt Bøssehane, indtil han var kommen forbi det farlige Sted. Min Bedstemor maatte saa køre Hestene saa længe. Det skete ogsaa, at de saa mistænkelige Personer i Skovbrynet, og min Bedstefar raabte da, at de kunde bare komme, saa vilde han fyre løs med det samme.

(Meddelt af Fru Olga Jørgensen, forhen Holmegaard, f. 1887).

32. Paa Grumstrupgaard laa et Menneskekranie paa Stuehusloftet. Naar det blev flyttet, blev der en gruelig Spektakel i Gaarden.

(Meddelt af Gdr. Hans Sørensen, Grumstrup).

Koloni af sorte Storke.

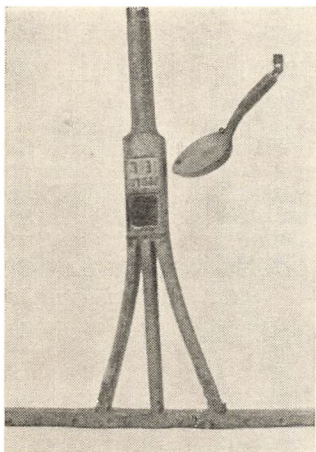
33. Jens Lassen (Matr. Nr. 7 Enghaugegaard) kunde i 1867 have faaet Statsbanestationen til at ligge paa sin Mark, men han satte sig kraftig imod denne Plan. Saa kom Stationen til at ligge paa Hovedgaards Grund.

I den nordvestlige Side af Sognet ligger en lille Skov, der hedder Bjønnum. Her var en af Landets sidste Kolonier af vilde, sorte Storke. Ældre Folk kan endnu huske, at der var 10—12 Storkereder tilbage.

(Meddelt af Sogneraadsm., Gdr. Anders Jørgensen, f. 1882).

(Sluttes).

En Kærestegave.

Det var almindeligt i ældre Tid, at de unge Karle, der havde Haandelag, lavede smukke Gaver til den unge Pige, han holdt af, og som engang skulde blive hans »Kvinde«. Det var hjemmelavede Ting, smukke og ofte kunstfærdige. I Regelen var det Ting, hun havde Brug for: Vindepinde, Naalehuse, Syæsker, Skeer, Skætteknive af Træ, Manglebræt o. s. v., alt sammen praktiske Ting, der kunde bruges i det daglige Liv.

Disse Gaver kaldtes for Kærestegaver. For det meste var de pyntet med smukke Udskæringer, især var hendes Navn skaaret i kunstfærdige Slyngninger, samt Aarstallet, hun fik Gaven, enten det nu var et Fødselsdagsaar eller Bryllupsaaet.

Billedet forestiller en Rive og en Ske, som en ung Mand E. L. har lavet til sin Hjertenskær. M. M. R. L. D. — Genstandene er fra Ning Herred og er ca. 150 Aar gamle. Riven er en »Kraath«, som den blev kaldt i store Dele af Jylland, og benyttet af Pigen, der ved Kornhøsten tager op efter ham, der mejer; den har lange Tænder og er rigt udskåret i smukke Ornamenter. Det sorte Felt er et lille Spejl, hvori hans Hjertenskær har kunnet spejle sig under det ret strenge Arbejde med at tage op og binde Negene.

Thorv. Madsen.

Gammel, koloreret Skriftprøve.

Den Mand, hvis Navn staar saa sirligt prentet under det her gengivne Haandskrift, var Mikkel Pedersen (eller Megel, som det udtales paa Egnens Maal), altid kaldt Øwst, der blev født i Skjæring 1787 som

Søn af en Fæstebonde og ved Giftermaal med Lars Petersens Enke i 1819 blev Ejer af en Gaard i Svindbo i Skjødstrup Sogn. Gaarden var i 1781 afkøbt Aarhus Bispestol. — Haandskriftet har ligget hengemt, og der foreligger i Familien intet om, hvad Formaals det har tjent. Det begynder i Slyngningen foroven saadan: »Af Adams Buds ofver Trædelse Vi Synden have Arved —«. Og den næste Linje, der nok kan tydes uden Lup, lyder: »Da vi ærre Adams børn og have Kiør [Kød] og Blaadet [Blodet] af ham, saa er vi og ved hans ulydighed falden fra Gud til Satan og blev skyldig til evig Piine — —«. Det fortsætter i almindelige kristelige Vendinger og slutter med en Bøn: »Kjære Gud, vær os naadig oc gife vor frelsers blod baade her og hisset evindelig. Amen!« De flerfarvede Tegninger paa venstre Side viser Adam og Eva i Paradiset paa hver sin Side af Kundskabens Træ og Korsfæstelsen. Desværre findes der ikke noget Aarstal paa Haandskriftet. Sognepræst, Dr. Rud. Glarmann, Skjødstrup, som velvilligst har tydet det, anser det for sandsynligt, at det er en saakaldt »proba« (Skriftprøve), og det skulde betyde, at Mikkel Øwst har haft Børn til Undervisning, og at en af hans Elever har skrevet det som Bevis for sin Færdighed i at bruge Pen og Blæk.

Nielsine Mikkelsen.

Østjydske Folkeminder.

Munkekirsebærrene i Tønning.

Da min Far i 1835 var Dreng i Præstegaarden i Tønning, var der i Gaardens Have et stort Kirsebærtræ, der saa ud til at være meget gammelt. Man mente, at dette og andre Kirsebærtræer skulde stamme fra Munketiden. Naar fremmede spørger, om man ved, hvor Munkekirsebærtræerne kan faaes, bliver de meget forbavsede over at høre, at man ikke kan komme i nogen gammel Have i Tønning eller Træden uden at finde dem. Dog tror jeg, at Udbredelsen væsentligst stammer fra Pastor Haugsteds og Provst Møllers Tid fra 1856 og senere.

Nord for Tønning ligger et Bakkedrag, som ved Vintertid er et helt Alpe-landskab, hvor Byens Drenge ret kan tumle sig. I vore Dage kælker man, men i min Drengetid kørte man paa hjemmelavede Slæder, og fik man Kursen sat rigtigt, kunde man køre helt ned Syd for Vissing og Sønderskov. Det var en Strækning paa godt 500 Meter. Det skete ofte, naar Vejret var godt, at Bymændene morede sig over at staa og se paa Drengene.

Rs. Emanuel.

Ras Eriksen kunde køre med fire.

Kammerherre H. H. Rosenkrantz († 1879) kom en Dag kørende fra Rosenholm gennem Segalt. Kusken havde ikke Hold paa Hestene. Da de kom til Sprøjtehuset, vilde de to dreje om ad Hovvejen, de andre to fortsætte ad Løgtenvejen. Damerne i Vognen blev urolige og steg ud sammen med Kammerherren. En gammel Aftægtsmand, Ras Eriksen, traadte da hen til Vognen og sagde til Kusken: Du forstaa F.... raste mig ikke at køre med fire!

— Kan du det?, spurgte Kammerherren.

— Det skal a vise ham!

Saa greb Ras Eriksen, der i sine unge Dage havde været Herskabskusk paa Sjælland, Pisk og Tømme, sprang op paa Bukken og kørte — med sin røde Tophue vajende over Karet — rundt om Løgten og kom tilbage ad Hovvejen.

— Nu kan du styre dem, sagde han til Kusken.

Kammerherren gav ham en Specie for hans Uejlighed, men næste Gang, Ras Eriksen kom til Skovauktion, og hans Navn blev raabt op, sagde Kammerherren: »Den Mand skal ikke skrives!« Saadan gik det hver Gang, og det fortælles i Familien, at det blev ham, der skulde gaa til Skovauktion, saa længe han paa nogen Maade kunde.

Nielsine Mikkelsen.

Østjydsk Hjemstavnsforening.

Virksomheden fra 1. Oktober 1951 til 30. September 1952.

Aarbogen for 1951 blev udsendt i første Halvdel af November Maaned i Fjor. Paa Grund af de enorme Papirpriser og de store Fremstillingsomkostninger var den noget mindre end normalt.

Aarsmøde og Generalforsamling fandt Sted Lørdag den 1. December paa den folkelige Forsamlingsbygning i Aarhus. Mødet var saa stærkt besøgt, at det kneb med at skaffe Siddeplads til alle i Bygningens lille Sal. Formanden, Folketingsmand Niels Pedersen, Risskov, aabnede Mødet med at byde Velkommen, hvorefter Borgmester Sv. Unmack Larsen holdt et livligt og fængslende Foredrag over Emnet: Aarhus i Fortid, Nutid og Fremtid. Foredraget paahørtes med stor Opmærksomhed af Forsamlingen og hilstes med stærkt Bifald.

Efter Kaffebordet afholdtes Generalforsamling. Formanden aflagde en kort Beretning om Arbejdet i det forløbne Aar.

Kassereren, Gdr. Viggo Leth, Blegind, fremlagde det reviderede Regnskab, der balancerede med 16.325 Kr. og udviste en Beholdning paa 839 Kr. Saavel Beretning som Regnskab godkendtes enst. Sygekasseformand Laurits K. Larsen, Taastrup, opfordrede indtrængende Medlemmerne til at virke for Foreningens Fremgang. — Ved Bestyrelsesvalget genvalgtes: Proprietær S. Spanner, Skjoldelev, pens. Skoleinspektør Steffen Rasmussen, Skanderborg, fhv. Skolebestyrer Thv. Madsen, Odder, Stadsbibliotekar Aage Bredsted, Aarhus, Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, Sognepræst Otto Paludan, Thorsager, Gdr. Finnemann Schultz, Tønning, og Biografejer Hakon Olesen, Østbirk. Til Revisor genvalgtes Lærer A. Jensby, Trige. — I sit første Møde efter Generalforsamlingen konstituerede Bestyrelsen sig med Niels Pedersen som Formand, Amtsskolekonsulent J. Drengsgaard som Næstformand, Gdr. Viggo Leth, Blegind, Kasserer, og Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, som Sekretær og Redaktør af Aarskriftet.

Sommerens første Udflugt fandt Sted Torsdag den 22. Maj (Christi Himmelfartsdag) og havde i det smukke Sommervejr fundet stor Tilslutning, ialt 250 a 300 Deltagere, fordelt paa 4 Rutebiler og ca. 40 Privatbiler. Turen gik til den skønne Kaløvigegn, og den første Holdeplads var Hovedgaarden Vosnæsgaard, hvor vi samledes foran den smukke Hovedbygning. Formanden, Direktør Niels Pedersen bød Deltagerne Velkommen, medens Grevinde Knuth paa Slottets Trappe paa sin fraværende Mands og egne Vegne bød Velkommen til Gaarden. Grevinden gav derpaa et interessant Rids af Godsets Historie. Det har bl. a. været i Rosenkrantzernes og Gersdorffernes Eje og har siden 1869 tilhørt Slægten Knuth, som har opført den nuværende Hovedbygning.

Sognepræst, Dr. Rud. Glarman, Skjødstrup, gav derefter en ganske kort Oversigt over Sognets Historie i ældre Tid, idet han særlig dvælede ved det store Jernalderfund i Hedeliskær og de Minder, som i Kirken findes fra den første kristne Tid. — Under Grevinde Knuths Ledelse gik Deltagerne derefter en Tur gennem den maleriske Park, og til Slut takkede Direktør Niels Pedersen for Gæstfrihed paa Vosnæsgaard.

Deltagerne kørte derpaa gennem det frodige Landskab ned til Kalø Vig og derfra ad bakkede Veje til Rønde, hvor man samledes om Kaffebordene. Efter Kaffen holdt Pastor Glarman et instruktivt Foredrag om Holger Rosenkrantz den lærde til Rosenholm (1574—1642).

Turen gik nu over Mørke til Rosenholm, hvor man besaa Slottet under sagkyndig Ledelse.

Sluttelig samledes man i den nærliggende Hornslet Kirke, Rosenkrantzernes Kirke. 16 Slægtled af denne Slægt hviler paa Kirkegaarden. Pastor H. Skjerk foreviste Kirken og dens mange interessante Mindesmærker og sluttede med en stemningsfuld Tale, der greb alle Hjerter.

Eftersommerens Udflugt gik til Hads Herred og blev afholdt Søndag den 7. September. Den havde vundet en lignende Tilslutning som den foregaaende Udflugt. Fra Aarhus kørte man over Holme og Skaade til Fulden og derfra

Mødet i Randlev Præstegaard d. 7. September 1952.

langs Kysten til Norsminde og videre gennem Herredet til Randlev Præstegaard. I det smukke Vejr samledes Deltagerne paa Plænen foran den skønne Hovedbygning, der er opført efter Mordbranden 1749 og for en Del Aar siden restaureret paa Statens Bekostning. Digteren St. St. Blichers Fader, Niels Blicher, var som bekendt Præst her fra 1796—1823, og Digteren selv var Præstegaardsforpagter hos Faderen i Aarene 1811—19.

Stedets Præst, Pastor C. Chrillisen, gav i sit Foredrag om Blichertiden i Randlev en interessant Fremstilling af gamle Niels Blichers Gerning og mangesidige Arbejde til Fremme af Bondestandens Vel, og betegnede de Aar St. Blicher opholdt sig her, som nogle af de lykkeligste i hans Liv.

Frå Randlev gik Turen til den lille ubetydelige Smederup Mose, der var ukendt og upaaagtet, indtil man i Krigsaarene begyndte at drage Tørvejord op fra Dybet. Først fandt man i 1942 en Offerbrønd med et Trækar og allehaande Brudstykker af Lerkar fra den keltiske Jernalder, og Aaret efter gjordes det store, berømte Fund af over 300 Bronceringe i mange forskellige Størrelser, Halsringe, Armringer, Øskenringe og Øskenhjul, alle stammende fra samme Tidsalder som det første Fund. Til Minde om disse Oldtidsfund rejstes ved den offentlige Vej en Granitsten med Indskriften: Her i Mosen fandtes Smederupfundene 1942—43. Udflugtens Deltagere overværede Afsløringen, der foretoges af Læge Didriksen, Gylling, som i sin Tale gjorde nærmere rede for Fundene. Medens det første maatte anses for et rent Offerfund, var det andet af en ganske anden Beskaffenhed og efter Talerens Mening opstaaet paa den Maade, at den Stamme, der har boet her paa dette Tidspunkt, en skønne Dag er bleven opskræmt ved Efterretningen om, at fjendtlige Hære nærmede sig. Alle Stammens Kostbarheder er i Hast bleven gemte i Mosen. Fjenden er kommen, har slaaet alle Mand ned og taget Resten til Fange — ingen er bleven tilbage og har kunnet drage de kostbare Ringe frem. Glemslen har lagt sig over Stedet.

Efter Mindestenens Afsløring oplæste Skolebestyrer Thv. Madsen et stemningsfuldt Digt, som han havde skrevet ved Efterretningen om Fundet, og dermed var den smukke Højtidelighed til Ende.

Man kørte derefter over Ørting forbi Dybvad og ned til Gylling. I Forsamlingshuset stod de veldækkede Kaffeborde parate.

Efter Kaffen holdt Læge Didriksen Foredrag om Menneskenes Spor i Gylling og Omegn fra de ældste Tider til op i den historiske Tid. Der var Tid efter anden gjort ikke saa faa Oldtidsfund, selv i sin egen Have havde Lægen gjort flere interessante Fund, og et anseligt Minde fra Vikingetiden har man i den Runesten, der staar opstillet i Kirkens Vaabenhus og som

bærer Indskriften: »Toke Torgilssøn rejste denne Sten efter sin Broder Risping den gode«. En middelalderlig Borg maa antages at have ligget i Gylling.

Deltagerne aflagde derefter et Besøg i Mindelunden, hvor der findes Mindesten bl. a. for Otto Møller og Karen Jeppe, og under Pastor J. Niensens Ledelse besaa man den store, smukke Præstegaardshave. Sluttelig samledes man i Kirken, der fyldtes til sidste Plads, og Pastor Nielsen talte her smukt og forstaaende om Otto Møller, der som bekendt var Sognepræst her fra 1870 til sin Død 1915 og ved sin Forkyndelse samlede store Skarer fra en vid Omkreds, ligesom han gennem sine teologiske Skrifter, der stadig er meget søgte, øvede Indflydelse i vide Kredse.

Dagen sluttede med en rask Køretur til det flade og frodige Gyllingnæs, forbi Skolen, hvor Karen Jappes Fader var Lærer, og hvor hun tilbragte sin Barndom, og ned til Hovedgaarden Gyllingnæs, der ligger umiddelbart op til Kysten, men hvis Bygninger er af nyere Dato og intet frembyder af Interesse. Man gjorde derfor ikke Ophold her, men kørte straks tilbage ad Aarhus til. Dermed var den vellykkede og indholdsrige Dag tilende.

— Foruden nærværende Aarbog udsendes i Efteraaret 1952 et Skrift til Minde om Østjydske Hjemstavnsforenings mangeaarige, utrættelige og afholdte Formand, fhv. Landstingsmand Rs. Nielsen, Lillering, indeholdende dels Rs. Niensens egne Livserindringer, dels forskellige Artikler af hans Venner til Belysning af hans Gerning paa Rigsdagen, i Skole og paa hans Hjemegn.

Skriftet fremtræder som tredje Bind i Foreningens Skriftrække og udsendes til vore Medlemmer som gratis Tillæg til Aarbogen.

Vi bringer ved samme Lejlighed de to tidligere udkomne Bind i denne Serie i Erindring, nemlig: 1. Aug. F. Schmidt: Fra Julestue til Valborgblus. 1940. 2. N. P. Østergaard: Prisbelønnede Landbrugere i Østjylland 1774—99. 1945. Der forefindes endnu Restoplæg af disse Bøger. Medlemsprisen er henholdsvis Kr. 3,00 og Kr. 2,50.

Desværre kan vi kun med Aars Mellemrum udsende Værker i denne Serie. Aarsagen er alene Manglen paa Midler, idet vi har interessante og værdifulde Manuskripter liggende, som kun venter paa, at der skal blive Raad til at udgive dem. Som Regel vil der til Udgivelse af Bøger i denne Serie som hidtil kræves Tilskud ude fra.

Medlemstallet har i det forløbne Aar holdt sig ret uforandret. Medlemmerne erindres om, at det er paakrævet, at der til Stadighed gøres et Arbejde for at hverve nye Medlemmer. Man gør jo Folk en Tjeneste ved det.

Trods de stigende Udgifter har Bestyrelsen ikke ønsket at foretage nogen Kontingentforhøjelse. Aarsbidraget bliver derfor uforandret 5,00 Kr. — Paa Grund af Postvæsenets Portoforhøjelse saavel for Tryksager som for Opkrævninger, har det ikke kunnet undgaas, at Forsendelsesomkostningerne maa forhøjes med den beskedne Sum af 25 Øre.

I det forløbne Aar har Foreningen haft den Glæde at modtage Tilskud fra Stat, Aamtsraad, Byraad og Sogneraad, saaledes som det fremgaar af omstaaende Regnskab. Foreningen bringer dem sin bedste Tak for deres værdifulde Støtte. Ligeledes en Tak til de Pengeinstitutter, der støtter vort kulturelle Arbejde gennem Annoncer i Aarskriftet.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
1. Min Hjemstavn. Af Forfatter <i>A. J. Gejlager</i> . Vignetter af <i>H. E. Jensen</i>	5
2. Glimt fra Hjemstavnen (Billeder)	7
3. Frijsenborgs Skove. Af Skovrider <i>H. H. Billmann</i> , Hammel.....	9
4. I Horsens under Okkupationen 1864. Brev fra <i>Hans P. Nors</i> (†).....	33
5. Jydske Ordsprog om Dyr. Ved <i>R. P. Randløv</i> (†).....	37
6. Fra gamle Kirkebøger. Ved fhv. Bibliotekar <i>Chr. Heilskov</i>	38
7. Jernalderfundet ved Riis-Tebstrup Skole i Ousted Sogn. Af Første- lærer <i>C. Asschenfeldt-Frederiksen</i>	39
8. Oversigt over arkæologiske Fund i Ousted-Taaning Kommune i Aarene 1950—52. Af Førstelærer <i>C. Asschenfeldt-Frederiksen</i>	47
9. Brobygning i Fortiden. Af Civilingeniør <i>Th. Rasmussen</i> , Aalborg	50
10. Frederik II og de podoliske Faar i Engetved. Ved pens. Lærer <i>S. P. Petersen</i> , Gjessø	51
11. Vej og Sti. Af <i>M. Sørensen</i> (†)	53
12. Soldaterliv i Firserne og Landmandsliv i Halvfemserne. Optegnelser af <i>Morten E. Overgaard</i> (†).....	54
13. Tilstande og Begivenheder i Vester Lisbjerg Birk samt i Galten og Houlbjerg Herreder. Af Forf. <i>Poul Rasmussen</i>	66
14. Erindringer fra Gedved. Af fhv. Sognepræst <i>V. Poulsen</i> , Frederiksberg	74
15. En Udflugt til Skovmøllen 1893. Tekst og Tegninger af Overlærer <i>Victor Jensen</i> , Aarhus	81
16. Hede Møllens Historie. Af fhv. Skolebestyrer <i>Thorv. Madsen</i> , Odder ...	85
17. Om Skudehandelen paa Hads Herreds Østkyst. Af Overlærer <i>A. Veien</i> , Frederikshavn	97
18. Folkeliv i Grædstrup Sogn. (Sluttet). Optegnelser af <i>P. Knudsen</i> , Løvet, ved <i>Aug. F. Schmidt</i>	105
19. Forsvundne Gravminder i og ved Hornslet Kirke. Ved <i>P. R.</i>	108
20. Folkesagn og Folkeoverleveringer fra Vedslet Sogn og Nabsogne. Samlet af Landbrugskandidat <i>E. Hauberg Lund</i> . Indledning af Arkivar, mag. art. <i>H. Ellekilde</i>	110
21. Østjydske Folkeminder:	
1. Et Skæmtevers. Ved <i>A. St.</i>	49
2. Agerland, der var gaadt i Lyng. Ved <i>Rs. Emanuel</i>	107
22. Fra Museer og Privateje:	
1. Kærestegave. Af <i>Thorv. Madsen</i> , Odder	115
2. Gammel, koloreret Skriftprøve. Af <i>Nielsine Mikkelsen</i> , Skødstrup	115
23. Østjydske Folkeminder:	
1. Munkekirsebærrerne i Tønning. Af <i>Rs. Emanuel</i> , Træden	116
2. Ras Eriksen kunde køre med fire. Af <i>Nielsine Mikkelsen</i>	116
24. Østjydsk Hjemstavnsforening 1951—52	117

Titelbillede:

Port paa Herregaarden Dybvad, Hads Herred.
Tegning af Kunstmaler *Carl J. Christensen*.

Omslagsbillede:

Egetræer ved Vejen. Motiv fra Venge.
Tegning af Kunstmaler *H. E. Jensen*.

Vignetterne til »Min Hjemstavn«, tegnede af *H. E. Jensen*.

Motiver: Side 5 øverst: Fuglbjerg i Stensballe Sogn, nederst: Udsigt fra
Haldrupbakken over Horsens Fjord mod Vaarsø, Alrø og Gyllingnæs.
Side 6: Nær Aaens Udløb i Fjorden ved Amstrup Pakhus.

Indmeldelse i »Østjydsk Hjemstavnsforening« modtages af Bestyrelsens Med-
lemmer samt af Sekretæren, Redaktør *N. P. Østergaard*, Toftevej 1, Brabrand.
Kontingentet er Kr. 5,00 aarlig.

Virk for Tilgang af nye Medlemmer.

Andelsbanken

A. m. b. A.

ANDELSKAPITAL OG RESERVEFOND

57 Millioner Kroner

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10-4 ✕ Telefon 367

Reserver: 5.000 000 Kr.

Filialer i Brabrand - Hinnerup - Grundfør - Hjortshøj - Løgten -
Trige - Kolt og Malling

Regnskab for Østjydsk Hjemstavnforening

for Aaret fra 1. Oktober 1951 til 30. September 1952.

Indtægt.	Kr.	Øre	Udgift.	Kr.	Øre
Kassebeholdning i Andelsbanken og hos Kassereren			Tryksager og Trykning af		
1. Oktober 1951	839	70	Aarbogen 1951	10767	17
Medlemsbidrag, Salg af Aarbøger samt opkrævet Porto	15324	75	Klicheer	654	43
Salg af Aarbøger v. Forlag	610	50	Forfatterhonorarer	1024	00
Annonceindtægt	200	00	Porto, Telefon og Afskrivning m. m.	2566	45
Statstilskud	700	00	Red., Ekspedition, Medhjælp	800	00
Tilskud fra:			Annonceudgifter	753	60
Aarhus By	400	00	Udgifter v. Møder og Udfl.	655	72
Skanderborg By	50	00	Diverse Udgifter	117	60
Skanderborg Amt	50	00	Kassebeholdning i Banken		
Aarhus Amt	100	00	30. September 1952	1053	96
Blegind-Hørning Kommune	25	00	Kassebeholdning hos Kassereren 30. September 1952	372	86
Skorup-Tvilum-Voel »	15	00			
Brabrand-Aarslev »	25	00			
Saxild-Nølev »	15	00			
Borum-Lyngby »	25	00			
Indtægt v. Møder og Udfl.	375	00			
Kredit Renter	10	84			
Balance	18765	79	Balance	18765	79

Blegind, den 10. Oktober 1952.

Viggo Leth.

Østjydsk Hjemstavnsforening.

Undertegnede Bestyrelse opfordrer herved til at indtræde i »Østjydsk Hjemstavnsforening«, der har til Formaal at fremme Forstaaelsen af Hjemstavns-kultur og værne om Egnens Hjemstavnsværdier.

Dette Formaal søges opnaaet ved:

1. Afholdelse af Foredrag og Sammenkomster samt af Ekspursioner under kyndig Ledelse.
2. Udgivelse af Skrifter, i første Række et Aarsskrift, hvis Afhandlinger skal
 - a. uddybe Kendskabet til Hjemstavns Natur, Landskabets Historie, saaledes som Geologen læser den af dets Linier og af Jordlagenes Beskaffenhed og Aflejringer, Egnens Dyreliv og Planteverden.
 - b. fremme Kendskabet til Egnens Folkeminder og det gammeldags Folkeliv samt til Egnens Folkemaal,
 - c. skildre Befolkningens skiftende Kaar og Oplevelser, i Særdeleshed i afvigte Aarhundrede, saavel i aandelig som i materiel Henseende. — Gennem disse Skildringer fra vore Bedsteforældres, Oldeforældres og Tipoldeforældres Dage søges belyst Landbrugets vekslende Former og Arbejdskaar i Gaard og Mark, Hus og Hjem, Haandværkets og Handels Tilstand og Udvikling, Livet til Hverdag, Højtid og i Gildeslag, de gamle Skikke inde og ude, svundne Tiders Hjemmeflid og primitive Industrier, ligesom der oprulles Billeder af Aandslivet saavel i rolige Tider som under de store Brydninger indenfor Kirke, Folkeskole, Højskole og Folkeliv, det fremspirende og opvoksende Selvstyre i Kommune, Amt og Stat, derunder Valgkredsens Historie, og endelig Skildringer af de Personligheder, der har levet her og præget vor Hjemstavns.

A. Ballisager,
Sparekassedirektør,
Stensballe, Horsens.

Aage Bredsted,
Stadsbibliotekar,
Aarhus.

J. Drengsgaard,
fhv. Amtsskolekonsulent,
Grundfør, Næstformand.

Johs. Grosen,
Gaardejer,
Skæring, Hjortshøj.

Karl Jakobsen,
Gaardejer,
»Stenkildegaard«, Viby.

A. Jelsbak,
Konsulent,
Hammel.

E. Kaster,
Bogholder,
Odder.

V. Sigfred Knudsen,
pens. Kommunelærer,
Aarhus.

Viggo Leth,
Gaardejer,
Blegind, Høring. Kasserer.

Thorvald Madsen,
fhv. Skolebestyrer,
Odder.

Laurits K. Larsen,
Sygekasseformand,
Taastrup.

Peter Nielsen,
Overbibliotekar,
Silkeborg.

Otto Paludan,
Sognepræst,
Thorsager.

Niels Pedersen,
Direktør,
Risskov, Formand.

Hakon Olsen,
Biografejer,
Østbirk.

Steffen Rasmussen,
pens. Skoleinspektør,
Skanderborg.

Johs. Finnemann Schultz,
Gaardejer,
Tildegaard, Tønning.

S. Spanner,
Landbrugskandidat,
Skjoldelev, Hinnerup.

N. P. Østergaard,
Redaktør,
Brabrand, Sekretær.

Indmeldelser i Østjydsk Hjemstavnsforening

modtages af Sekretæren, Redaktør *N. P. Østergaard*, Toftevej 1, Brabrand.

Kontingent Kr. 5,00 aarlig.

Ældre Aargange af »Østjydsk Hjemstavnsforening« faas ved Henvendelse til Østjydsk Hjemstavnsforenings Sekretariat, Brabrand. Prisen er for Medlemmer 3 Kr. pr. Aargang, dog 3,25 Kr. for 1942, 4,25 for 1947 og 48 og 4,50 for 1949 og 1950. 5,00 Kr. for 1951.

Aargangene 1937, 1940, 1941, 1943, 1944, 1945 og 1946 er udsolgte.